KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS

VIEŠOSIOS POLITIKOS IR ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

Sandra Žaltauskaitė

LIETUVOS GYVENTOJŲ POŽIŪRIO Į ŠEIMOS POLITIKĄ ANALIZĖ

Magistro darbas

Darbo vadovė

lekt. dr. L. Šarkutė

KAUNAS, 2015

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS

VIEŠOSIOS POLITIKOS IR ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

LIETUVOS GYVENTOJŲ POŽIŪRIO Į ŠEIMOS POLITIKĄ ANALIZĖ

Viešosios politikos magistro darbas
Studijų programa 621L22008

Darbo vadovė

..... (parašas)

lekt. dr. Ligita Šarkutė

2015 - 01 - 14

Recenzentas

.....(parašas)

lek. dr. Rimantas Rauleckas

2015 - 01 - 14

Darbą atliko

.....(parašas)

SMVP 3/7 gr. stud.

S. Žaltauskaitė

el. paštas:

sandra.zaltauskaite@ktu.edu

2015 - 01 - 14

KAUNAS, 2015

PARENGTO MAGISTRO BAIGIAMOJO DARBO SAVARANKIŠKUMO PATVIRTINIMAS

Patvirtinu, kad parengtas magistro baigiamasis darbas

Lietuvos gyventojų požiūrio į šeimos politiką analizė

- atliktas savarankiškai ir jo dalys arba visas darbas nėra nukopijuotas nuo kitų autorių darbų;
- nebuvo pateiktas atsiskaitymui šiame arba kitame KTU fakultete arba kitoje aukštojoje mokykloje;
- pateiktos nuorodos į visus kitų autorių darbus, kurių medžiaga pasinaudota.

Sandra Žaltauskaitė _____
Vardas pavardė Parašas

2015 - 01 - 14
Data

Žaltauskaitė, S. *Lietuvos gyventojų požiūrio į šeimos politiką analizė.* Viešosios politikos magistro darbas. Studijų programa 621L22008. Vadovė lekt. dr. L. Šarkutė. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas, 2015, 75 p.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas Lietuvos gyventojų požiūris į šeimos politiką. Ši tema yra aktuali, nes šeimos politika yra viena iš daugiausiai prieštaravimų bei kritikos sulaukiančių Lietuvos viešosios politikos sričių. Kalbant apie šeimos politiką Lietuvoje, kyla daug klausimų: Dėl kokių priežasčių šeimos politika Lietuvoje susilaukia tiek prieštaravimų bei kritikos? Kodėl vykdoma šeimos politika neduoda laukiamo rezultato? Pagaliau, kokia pačios visuomenės nuomonė apie priemonių, turinčių didinti šeimų gerovę, taikymą bei efektyvumą ir kiek ši nuomonė įtakoja pačią šeimos politiką. Nuomonės ir požiūris į šeimos politiką bei pačią šeimą skiriasi ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse. Daugumoje Europos Sąjungos šalių yra taikomos panašios paramos formos, tačiau efektyviai taikoma vienos šalies šeimos politika dažnai visiškai netinka kitos šalies gyventojams ir jos priemonių įgyvendinimas šaliai atneša daugiau žalos nei naudos. Tyrimo naujumas - atlikti analitiniai darbai dažniausiai nukreipti į šeimos politikos turinį, o pats politikos formavimo procesas, jį įtakojantys veiksniai bei visuomenės reakcija į taikomas priemones mažai tirti. Susidaro situacija, kuomet lyg ir gerai parengta teorija neranda tinkamos vietos praktikoje. Ši situacija skatina daryti prielaidą, kad Lietuvoje vykdoma šeimos politika nėra adekvati šeimos poreikiams. Tyrimo problemą galima iškelti klausimu – ar šeimos politika yra adekvati realiems šeimos poreikiams? Tyrimo objektas - šeimos politika Lietuvoje. Tyrimo dalykas – Lietuvos gyventojų požiūris į šeimos politiką. Tyrimo tikslas - ištirti Lietuvos gyventojų požiūrį į šeimos politiką. Šiam tikslui pasiekti iškelti šie uždaviniai: išanalizuoti šeimos politikos sampratą, tipus, priemones bei raišką gerovės valstybėse; įvertinti Lietuvos šeimos politikos situaciją; atlikti empirinį Lietuvos gyventojų požiūrio į šalyje vykdomą šeimos politiką tyrimą ir išanalizuoti jo rezultatus. Darbe taikyti tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė; dokumentų analizė; antrinė duomenų analizė; apklausa; interviu. Pirmoje darbo dalyje yra analizuojama šeimos politikos samprata, paramos šeimai tipai ir priemonės, politikos raiška gerovės valstybėse ir jos formavimo procesas. Antra darbo dalis skirta atskleisti ir įvertinti esamą Lietuvos šeimos politikos situaciją. Šioje darbo dalyje kalbama apie Lietuvos šeimos politikos raidą, teisinį reglamentavimą, pagrindines taikytinas šeimos politikos priemones bei ekonominę šeimų situaciją ir jos įtaką demografinei padėčiai. Trečioji darbo dalis skirta išsiaiškinti gyventojų požiūrį į Lietuvoje vykdomą šeimos politiką. Šiam tikslui pasiekti buvo atlikta antrinė kiekybinių duomenų analizė, t.y., analizuojami tyrimo „Šeima, darbas ir lyčių vaidmenys IV“, duomenys ir atliktas interviu. Tyrimo duomenys rodo, jog iš esmės dominuoja neigiamas gyventojų požiūris į Lietuvoje vykdomą šeimos politiką. To priežastis – paramos šeimai priemonių taikymas neatsižvelgiant į šeimų realius poreikius.

Žaltauskaitė, S. *Analysis of Lithuanian Population's Attitudes Towards Family Policy.* Master's Thesis in Public Policy. Study programme 621L22008. Supervisor lect. dr. L. Šarkutė. Kaunas: Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities 2015, 75 p.

SUMMARY

Master's Thesis analyzes the Lithuanian population's attitudes towards family policy. Research topic is relevant because family policy is one of the public policy fields in Lithuania that receives the most criticism. With regard to the family policy in Lithuania, there are many issues: For what reasons the family policy in Lithuania receives a lot of criticism? Why the family policy that is carried out, does not produce the expected result? Finally, what is the opinion of the society about measures that should increase the family welfare, application and efficiency, and how much this opinion has an impact for the family policy. Approaches to the family policy and the family itself differ not only in Lithuania, but also in other countries. In most countries of the European Union similar forms of support are applicable, however, effectively applied family policy of one country often is completely inappropriate for the inhabitants of another country and implementation of its measures brings more harm than good for a country. The novelty of the research - analytical works carried out by scientists is usually directed to the content of the family policy, while the policy-making process, factors affecting it as well as the public's reaction to the applicable measures are left behind. A phenomenal situation emerges, when a seemingly well-prepared theory does not find a proper place in practice. This situation encourages to make an assumption that family policy carried out in our country is not an adequate for family needs. The problem of the research - whether the family policy is adequate for the actual family needs? Research subject – family policy in Lithuania. Research object - Lithuanian population's attitudes towards family policy. The aim of the research - to analyze the attitudes towards family policy in Lithuania. Objectives of the research: to analyze the concept of family policy, the types of measures and expression in welfare states; evaluate situation of Lithuanian family policy; to find out the attitudes of residents towards family policy in Lithuania. Research methods: analysis of scientific literature; analysis of legal documents; secondary statistical data analysis; survey; interview. The first chapter discusses the concept of family policy, types of family support and measures, policy expression in welfare states. The second chapter is devoted to reveal and evaluate the current situation of family policy in Lithuania. The chapter refers to Lithuanian family policy development, legal regulation, and the main measures of family policy, economic and demographic situation of families. The third chapter is devoted to find out the attitudes towards family policy in Lithuania. Research data revealed negative attitudes towards family policy in Lithuania. The reason for this - the family support measures are applicable irrespective of the actual needs of families.

TURINYS

ĮVADAS 9
1. ŠEIMOS POLITIKOS ANALIZĖ TEORINIU APSEKTU 12
1.1. Šeimos samprata ir ją veikianti šeimos instituto kaita 12
1.2. Šeimos politikos samprata 14
1.3. Šeimos politika gerovės valstybėse 15
1.4. Paramos šeimai politikos tipai 19
1.5. Šeimos politikos motyvai įvairiuose socialinės gerovės politikos modeliuose 21
1.6. Šeimos politikos priemonės 23
1.7. Šeimos politikos formavimas ir jo etapai 27
2. ŠEIMOS POLITIKA LIETUVOJE 30
2.1. Šeimos politikos raida Lietuvoje 31
2.2. Šeimos politikos teisinis reglamentavimas 34
2.3. Lietuvoje taikomos šeimos politikos priemonės 41
2.4. Ekonominė šeimų situacija ir jos įtaka Lietuvos demografinei padėčiai 44
3. LIETUVOS GYVENTOJŲ POŽIŪRIO Į ŠALYJE VYKDOMĄ ŠEIMOS POLITIKĄ TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ 49
3.1. Tyrimo metodika 49
3.2. Tyrimo rezultatų analizė 51
IŠVADOS 68
REKOMENDACIJOS 70
LITERATŪRA 71
1 PRIEDAS Šeimų įvairovė 76
2 PRIEDAS Finansinės šeimos paramos priemonės 77
3 PRIEDAS Anketinės apklausos klausima 80
4 PRIEDAS Interviu klausimynas 83

LENTELĖS

1 lent. Socialinės gerovės politikos modelių ypatybės....18

2 lent. Įvairiuose socialinės gerovės politikos modeliuose dominuojantys šeimos politikos motyvai...21

3 lent. Šeimos politikos priemonių tipai....25

4 lent. Skurdo rizikos lygis pagal namų ūkio sudėtį....45

5 lent. Sociodemografinės apklausoje dalyvavusių respondentų charakteristikos....50

6 lent. Sociodemografinės interviu dalyvavusių respondentų charakteristikos....51

PAVEIKSLAI

1 pav. Šeimos politika siaurąja ir plačiąja prasme....15

2. pav. Šeimos politikos formavimo etapai....29

3 pav. Vidutinis gimdančių moterų amžius....46

4 pav. Suminis gimstamumo rodiklis....47

5 pav. Bendras gimstamumo rodiklis....47

6 pav. Gimusiųjų ir mirusiųjų skaičius....48

7 pav. Natūrali gyventojų kaita....48

8 pav. Nuomonių apie teiginį „šeimos pajamas turėtų uždirbti ir vyras ir moteris“ pasiskirstymas....53

9 pav. Nuomonių apie teiginį „Vyro pareiga – uždirbti pinigus, o moters – prižiūrėti namus ir šeimą“ pasiskirstymas....54

10 pav. Šeimyninio gyvenimo bei darbo derinimas, kai yra ikimokyklinio amžiaus vaikų....55

11 pav. Nuomonių apie teiginį „ Namų šeimininkės patenkintos gyvenimu taip pat, kaip ir dirbančios darbą“ pasiskirstymas....55

12 pav. Nuomonių apie teiginį „Turėti darbą yra gerai, bet dauguma moterų norėtų šeimininkauti namuose“ pasiskirstymas....56

13 pav. Nuomonių apie teiginį „Dirbanti mama gali sukurti šiltus santykius su vaikais kaip ir nedirbanti" pasiskirstymas....57

14 pav. Nuomonių apie teiginį „Šeimyninis gyvenimas nukenčia, kai moteris dirba visą darbo dieną“ pasiskirstymas....58

15 pav. Nuomonių apie teiginį „ Labai tikėtina, kad ikimokyklinio amžiaus vaikas kentės, jei jo mama dirba“ pasiskirstymas....59

16 pav. Ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūra.....60

17 pav. Moterų užimtumas, kai yra ikimokyklinio amžiaus vaikų.....61

18 pav. Moterų užimtumas, kai jauniausias vaikas pradeda lankyti mokyklą.....61

19 pav. Vaiko auginimo atostogų paskirstymas.....63

20 pav. Apmokamų vaiko auginimo atostogų trukmė.....64

ĮVADAS

Temos aktualumas. Šeimos politika yra viena iš daugiausiai prieštaravimų bei kritikos sulaukiančių Lietuvos viešosios politikos sričių. Tam pagrindą sudaro visuomenėje vyraujančių požiūrių įvairovė, individų interesai, esminiai skirtumai tarp jų puoselėjamų tradicijų bei vertybių.

Nuomonės ir požiūris į šeimos politiką bei pačią šeimą skiriasi ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse. Analizuojant Europos šalių patirtį galima pastebėti, kad vienose jų šeimos politika eilę metų vykdoma ta pačia kryptimi ir turi gilias tradicijas, pavyzdžiui Vokietijoje, Liuksemburge, Prancūzijoje yra įsteigtos specialios šeimos ministerijos (Jančaitytė, 2008). Kitose šeima, kaip vientisas institutas, nesulaukia reikiamo dėmesio (Ispanija) arba tai nėra laikoma sritimi, kuria turi rūpinti tik valstybė (Didžioji Britanija). Tačiau visur pripažįstama, kad tinkamos šeimos politikos nebuvimas Europos valstybėms sukelia neigiamus demografinius pokyčius, tokius kaip visuomenės senėjimas, gimstamumo mažėjimas ir pan. Todėl visose Europos Sąjungos šalyse ieškoma vienokių ar kitokių šeimos gerovę užtikrinančių priemonių, kitaip tariant, stengiamasi kurti šeimai palankią aplinką. Palankios šeimai aplinkos, t.y. aplinkos, kuri skatina šeimas gimdyti vaikus, kūrimas yra vienas iš efektyvios šeimos politikos vertinimų kriterijų (Hantrais ir Letablier, 1996).

Nepriklausomai nuo šeimos politikos sampratos, daugumoje Europos Sąjungos šalių yra taikomos panašios paramos formos, tokios kaip įvairios finansinės išmokos, mokesčių lengvatos, lankstus darbo grafikas, atostogos vaiko priežiūrai ir t. t. Tačiau teikiamos paramos paketų panašumas neužtikrina juose esančių priemonių įgyvendinimo efektyvumo, todėl kiekvienoje šalyje paprastai gaunamas labai skirtingas rezultatas: skiriasi gimstamumo lygis, moterų užimtumo rodikliai, vyrų ir moterų lygybės užtikrinimas ir kt. Kitaip tariant, efektyviai taikoma vienos šalies šeimos politika, dažnai visiškai netinka kitos šalies gyventojams ir jos priemonių įgyvendinimas šaliai atneša daugiau žalos nei naudos. Tai reiškia, jog kuriant šeimai palankią aplinką bei vystant šeimos politiką, neužtenka vadovautis kitų šalių sėkminga praktika.

Kodėl panašiomis priemonėmis kuriama šeimai palanki aplinka duoda skirtingus rezultatus? Kas turi lemiamos įtakos gaunamiems rezultatams? Kaip užtikrinti taip laukiamą šeimos politikos efektyvumą? Tokie ir panašūs klausimai kyla analizuojant šalyje vykdomą šeimos politiką.

Temos ištirtumas. Apžvelgus užsienio literatūrą galima teigti, jog tyrimų, susijusių su Europos šalių šeimos politikos formavimu, yra atlikta pakankamai daug. Lygindami skirtingų Europos šalių šeimos politiką, tyrimus atliko Hantrais (1995; 1996), Letablier, (1996), Lewis, (2012; 2004); Gauthier, (1998), Korpi, (2000) ir kt. Vidurio ir Rytų Europos šalių šeimos politikos transformaciją ir dinamiką analizavo Rostgaard, (2004); Stropnik, (2003); socialinius, ekonominius bei demografinius iššūkius šeimos politikos formavimui atskleidė Gauthier ir Pacholok, (2004); Pinnelli, Hoffmann – Nowotny, Fux, (2001); Kohler, Billari ir Ortega, (2006); šeimos politiką lyčių lygybės ir moters

padėties kaitos aspektu analizavo Steinhilber, (2004); šeimos politikos priemonių sistemų palyginimą atliko Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondas (2011; 2009; 2007;)

Nemažai dėmesio šeimos politikos problematikai skyrė ir Lietuvos mokslininkai, kurie atliko visą eilę tiriamųjų darbų, tokiomis temomis kaip darbo ir šeimos derinimo problemų analizė (Reingardienė ir Tereškinas, 2006); Lietuvos šeimos ir gimstamumo pokyčių iššūkiai šeimos politikai (Stankūnienė, (1996; 2001; 2005; 2007); Paluckienė ir Jančaitytė, (2001); Jasilionienė, (2005); Jasilionis, Mikulionienė, Sipavičienė, (2007)); moterų padėties ir lyčių lygybės problemos darbo rinkoje (Kanopienė, (1995; 2005; 2006); Guščinskienė ir Čiburienė, (2009) ir kt.).

Šiandieninė šeimos politika bei jos formavimo pobūdis kelia daug diskusijų bei prieštaravimų ne tik tarp valstybės institucijų bet ir pačioje visuomenėje. Atliekamų mokslinių tyrimų gausa tik įrodo problemos aktualumą. Be to, reikia paminėti, kad mokslininkų atlikti analitiniai darbai dažniausiai nukreipti į šeimos politikos turinį, o pats politikos formavimo procesas, jį įtakojantys veiksniai bei visuomenės reakcija į taikomas priemones paliekami nuošalyje. Susidaro fenomenali situacija, kuomet lyg ir gerai parengta teorija neranda tinkamos vietos praktikoje. Ši situacija skatina daryti prielaidą, kad Lietuvoje vykdoma šeimos politika nėra adekvati šeimos poreikiams. Kalbant apie šeimos politiką Lietuvoje, kyla daug klausimų: Dėl kokių priežasčių šeimos politika Lietuvoje susilaukia tiek prieštaravimų bei kritikos? Kodėl vykdoma šeimos politika neduoda laukiamo rezultato? Pagaliau, kokia pačios visuomenės nuomonė apie priemonių, turinčių didinti šeimų gerovę, taikymą bei efektyvumą ir kiek ši nuomonė įtakoja pačią šeimos politiką. Todėl, apibendrinus, šio darbo pagrindinę ***problemą*** galima iškelti klausimu – ar šeimos politika yra adekvati realiems šeimos poreikiams?

Darbo objektas – šeimos politika Lietuvoje.

Darbo dalykas – Lietuvos gyventojų požiūris į šeimos politiką.

Darbo tikslas - Ištirti Lietuvos gyventojų požiūrį į šeimos politiką.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti šeimos politikos sampratą, tipus, priemones bei raišką gerovės valstybėse.
2. Įvertinti Lietuvos šeimos politikos situaciją.
3. Atlikti empirinį Lietuvos gyventojų požiūrio į šalyje vykdomą šeimos politiką tyrimą ir išanalizuoti jo rezultatus.

Darbe taikyti tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė; dokumentų analizė; antrinė duomenų analizė; apklausa; interviu. Taikant mokslinės literatūros analizės metodą išanalizuota šeimos, šeimos politikos samprata, priemonės bei tipai, politikos raiška gerovės valstybėse, jos formavimo procesas ir raida. Pasitelkus teisinių dokumentų analizę ištirtas teisinis šeimos politikos reglamentavimas, o antrinės statistinių duomenų analizės pagalba išsiaiškinta šeimų ekonominė bei demografinė situacija bei gyventojų požiūris į šeimą, vyrų ir moterų šeimyninių bei darbo vaidmenų

derinimą. Pusiau struktūruotas interviu leido išsiaiškinti gyventojų požiūrį į šeimos politiką, jos priemonių adekvatumą realiems šeimų poreikiams.

Darbo struktūra. Magistro baigiamasis darbas susideda iš įvado, trijų dalių, išvadų, literatūros sąrašo ir priedų. Įvade apibrėžiamas tyrimo aktualumas, problema ir ištirtumas, pateikiamas tyrimo tikslas, uždaviniai bei tyrimo metodai. Pirmoje darbo dalyje yra pateikiama šeimos politikos ir jos sudedamųjų dalių teorinė analizė, kurią apima šeimos, šeimos politikos samprata, jos raiška gerovės valstybėse, paramos šeimai politikos tipai ir priemonės. Antra darbo dalis skirta atskleisti ir įvertinti esamą Lietuvos šeimos politikos situaciją. Šioje darbo dalyje yra kalbama apie Lietuvos šeimos politikos vystymąsi, jos etapus, teisinį reglamentavimą, pagrindines taikytinas šeimos politikos priemones bei ekonominę šeimų situaciją ir jos įtaką demografinei padėčiai. Trečioji darbo dalis yra skirta išsiaiškinti gyventojų požiūrį į Lietuvoje vykdomą šeimos politiką. Šiam tikslui pasiekti buvo atlikta antrinė kiekybinių duomenų analizė, t.y., analizuojami tyrimo „Šeima, darbas ir lyčių vaidmenys IV“, atlikto , 2013 m. sausio vasario mėnesiais (nuoroda į pilną aprašą literatūros sąraše), duomenys ir atliktas interviu, kurio tikslas – papildyti aukščiau minėtą tyrimą.

Darbą sudaro 84 puslapiai, pateikta 20 paveikslų, 6 lentelės, 4 priedai, panaudoti 83 literatūros šaltiniai.

1. ŠEIMOS POLITIKOS ANALIZĖ TEORINIU APSEKTU

Kiekviena valstybė, siekdama išspręsti demografines, lyčių lygybės, darbo ir šeimos derinimo problemas bei įgyvendinti kitus socialinius tikslus, ieško tam reikalingų priemonių ir imasi atitinkamų veiksmų, kitaip tariant, vykdo šeimos politiką. Šeimos politika yra ne atsitiktinių sprendimų, susijusių su šeima priėmimas, o (ar bent jau turėtų būti) kryptinga veikla, kuria siekiama konkretaus visuomenei naudingo rezultato (Kavoliūnaitė - Ragauskienė, 2011).

Šiame skyriuje bus kalbama apie šeimos politiką ir jos sudedamąsias dalis, analizuojama šeimos, šeimos politikos samprata, jos raiška gerovės valstybėse, aptariami paramos šeimai politikos tipai bei priemonės ir politikos formavimo etapai.

1.1. Šeimos samprata ir ją veikianti šeimos instituto kaita

Nepaisant spartaus visuomenės individualizavimo proceso, šeima vis dar išlieka viena svarbiausių šiuolaikinės visuomenės institucijų, tačiau pati šeimos samprata yra gerokai pakitusi. Kaip teigia britų sociologas Giddens (2005), jau nebegalima kalbėti apie „šeimą“ kaip apie vieną, universalų šeimos gyvenimo modelį, neatsižvelgiant į įvairovę, kurią šis terminas apima. Modernioji visuomenė suformavo tokias naujas šeimos formas, kaip: kohabitacijoje gyvenančios poros; tos pačios lyties poros; poros gyvenančios atskirai, bet laikančios save pora, kitaip dar vadinamas nuotolio šeimomis ir t. t. (žr. 1 priedas).

Dėl visuomenėje egzistuojančios šeimos formų įvairovės galima teigti, kad vieno bei visiems priimtino šeimos apibrėžimo iki šiol nėra, o įvairūs autoriai šeimos sąvoką traktuoja atkreipdami dėmesį būtent į jų nuomone svarbiausius aspektus. Nuomonių gausa lemia skirtingų šeimos sąvokų bei apibrėžimų, sutinkamų įvairiuose šaltiniuose, gausą. Yra apibrėžimų, kuriuose akcentuojama šeimos svarba ir reikšmė valstybei bei visuomenei: „Šeima yra natūralus ir esminis visuomenės grupinis vienetas, susietas giminystės (tėvai – vaikai) ar santuokiniais (vyras – žmona) ryšiais“ (Jurkuvienė, 2008, p. 6); „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija 38 str., 1992); „Šeima – pirminė visuomenės ląstelė, viena pagrindinių jos struktūros elementų“ (Leliūgienė, Klemkaitė, 2005, p. 11). Kituose apibrėžimuose šeimos sąvoka apibūdinama plačiau, šeimai priskiriamos įvairios funkcijos, akcentuojama jos svarba ne tik visuomenei, bet ir atskiram individui: Šeima – tai maža asmenų grupė, kurios pagrindas – santuoka ir kraujo ryšiais susieta grupė, kurios narius sieja bendras namų ūkio tvarkymas, emocinis ryšys, įsipareigojimai vieno kitam, vaikų auginimas ir auklėjimas (Leliūgienė, 2003). Socialiniu institutu vadinama šeima, – tai stabili santykių tarp žmonių forma, apimanti svarbiausiąją kasdieninio žmogaus gyvenimo dalį: seksualinius santykius, vaikų gimdymą ir pirminę jų socializaciją, didžiąją buitinės priežiūros dalį, lavinimą, medicininį aptarnavimą ir kt. Šeima yra žmonių bendruomenė, kuri turi savo pareigas ir atsakomybę (Jurkuvienė,

2008). Šeima, kaip bendruomenė, atlieka funkcijas, apimančias visas gyvenimo sritis, ko negali jokia kita visuomenės struktūra. Šeima yra svarbiausia emocinio ir materialinio rėmimo institucija (struktūra), jos narių augimo ir gerovės garantas (Leliūgienė, 2003). Šventasis Sostas 1983 metais paskelbė Šeimos Teisių Chartiją, kuri tebėra aktuali ir šiandien. Šventojo Sosto Chartija, apibrėždama šeimą, akcentuoja ne tik santuokos bei jausmų svarbą, bet ir pabrėžia šeimos pirmumą kitų institucijų – valstybės ir bendruomenės – atžvilgiu: šeima, natūrali visuomenė, egzistuoja pirmiau nei valstybė ar kokia kita bendruomenė ir turi jai būdingas teises, kurios yra nenusavinamos. Šeima yra daugiau negu vien teisinis, visuomeninis ir ekonominis vienetas, tai – meilės ir solidarumo bendruomenė, unikaliai suderinta mokyti ir perduoti kultūrinėms, etinėms, visuomeninėms, dvasinėms bei religinėms vertybėms, kurios yra esminės jos narių ir visuomenės vystymuisi ir gerovei; Šeima remiasi santuoka, ta intymia vyro ir moters gyvenimo sąjunga; savanoriškai sudaryta ir viešai išreikšta santuoka suriša visam gyvenimui ir yra atvira gyvybės perteikimui; Šeima tai vieta, kur susieina įvairios kartos, padedančios viena kitai augti ir dalytis patirtimi, derinti individo teises su kitais visuomeninio gyvenimo reikalavimais (Šeimos teisių chartija, 1993). „Šeima – esminis visuomenės gėris, kylantis iš žmogaus prigimties ir grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeiminiams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą, tautos bei valstybės gyvybingumą ir kūrybingumą“ (Valstybinė šeimos politikos koncepcija, 2008).

Naujų partnerystės formų atsiradimas, įsitvirtinimas visuomenėje padarė didžiausią įtaką šeimos sampratos kitimui. Įvairių autorių nuomonės labiausiai išsiskiria kalbant apie narių, kurie turi sudaryti šeimą, sudėtį ir santuokos svarbą šeimoje. Būtent čia ir išryškėja pagrindinis konfliktas, kurį nulemia kiekvieno visuomenės individo moralinės savybė bei įsivaizdavimas apie „tikrosios šeimos“ sudėtį. Daugiausia diskusijų bei nesutarimų kyla kalbant apie šiuo metu daugėjančias išsituokusių, ne santuokoje gyvenančių, tos pačios lyties bei bevaikių poras, kurios savo gyvenimą traktuoja kaip gyvenimą šeimoje. Tokių šeimų samprata dažniausiai grindžiama laisvu žmogaus pasirinkimu bei aiškinama jausmų, tų pačių interesų ir siekių bei bendro ūkio vedimu. Būtent šioms grupėms priklausantys arba jų nuomonę palaikantys asmenys, dažniausiai kritikuoja konservatyviosios šeimos, kurią turi sudaryti vyras, moteris ir vaikas (-ai), šalininkų požiūrį ir nuomonę, kad tik tokios sudėties šeima gali būti apibrėžiama kai „tikroji šeima“.

Nors prieštaravimų bei ginčų analizuojant bei aiškinat, kas yra ir turi būti vadinama šiuolaikine šeima, iki šiol kyla labai daug, tačiau ryškėja keletas panašumų bei sutarimų. Didelė dalis autorių šeimą akcentuoja kaip mažą, įvairias funkcijas atliekančią bendruomenę bei svarbią instituciją, darančią įtaką vaiko priežiūrai ir vystymuisi. Jų pateikiamuose šeimos sąvokų apibrėžimuose vieningai sutariama, kad šeima yra labai svarbi ir nepakeičiama institucija tiek individo, tiek ir visuomenės gyvenime. Galima teigti, kad tai yra labai svarbus pasiekimas bei žingsnis į priekį. Konflikto, kylančio

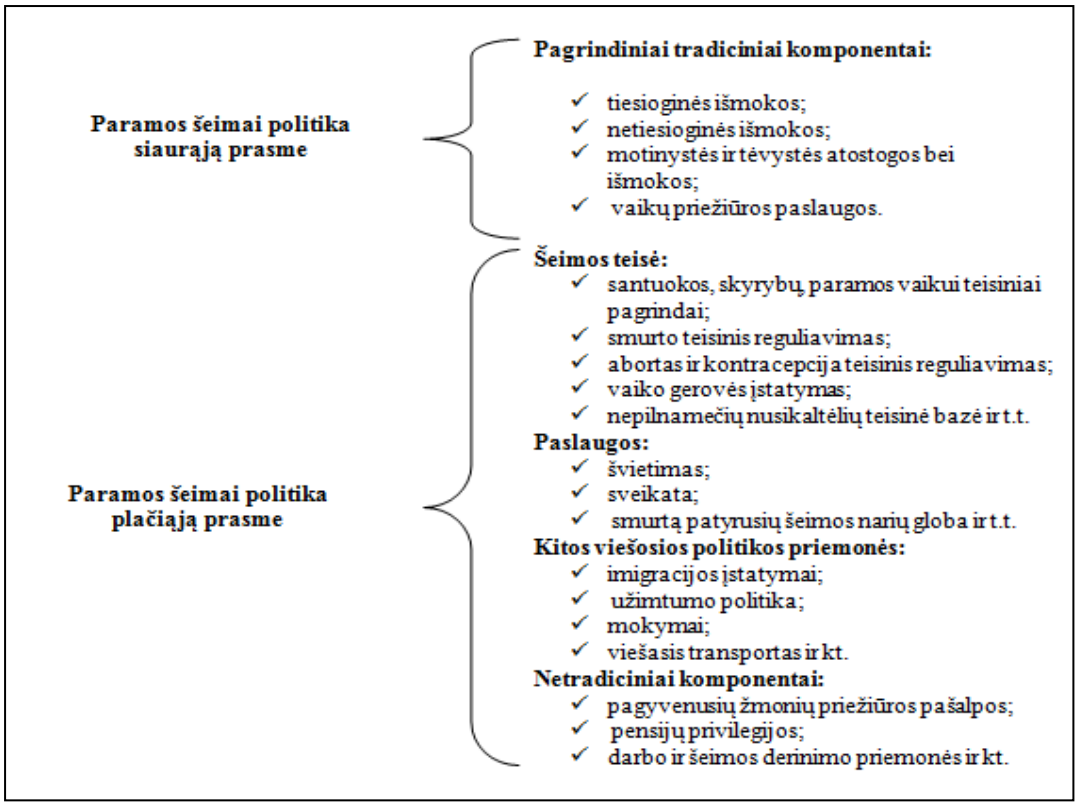
dėl šeimos sudėties traktavimo, egzistavimas turi tiesioginės įtakos šeimos politikos formavimui bei jos efektyvumui. Dažniausiai būtent šeimos samprata daro įtaką pasirenkant šeimos politikos principus, priemones bei aprėptis, o šioje srityje egzistuojantis neaiškumas bei neapibrėžtumas kelia nereikalingus nesutarimus ir konfliktus tarp skirtingų interesų grupių. Sėkmingas šių konfliktų sprendimas, kurio rezultatas būtų platesnis, apimantis šiuolaikinės šeimos formų įvairovę, šeimos apibrėžimas, padėtų pašalinti aibę kliūčių ir išvengti problemų, kylančių planuojant šeimos politiką bei įgyvendinant jos priemones.

1.2. Šeimos politikos samprata

Šeimos politiką galima būtų apibrėžti kaip sprendimų ir juos įgyvendinančių priemonių, kuriomis valstybės ketina pasiekti pageidaujamą rezultatą, visumą. Tačiau vieningos nuomonės, kaip vienareikšmiškai apibrėžti šeimos politiką, kaip ir pačią šeimą, iki šiol nėra. Įvairių šalių mokslininkai, atliekantys socialinius, gyventojų politikos bei demografinius tyrimus, paramos šeimai politiką supranta ir aiškina gana skirtingai. Pavyzdžiui, amerikiečių sociologė Zimmerman (1992) viešąja šeimos politika vadina visus vyriausybių veiksmus, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai daro įtaką šeimoms. Tačiau tokį apibrėžimą kritikuoja vokiečių sociologas Kaufmann (2006), teigdamas, kad taip apibrėžiant šeimos politiką, į jos sampratą įeina ir sprendimai, šeimos atžvilgiu turintys neigiamą poveikį. Kaufmann (2006) įsitikinęs, kad šeimos politiką reikėtų apibrėžti tik kaip šeimos atžvilgiu pozityvius ketinimus, poveikį bei rezultatą. Kitas priemones, kurios šeimai gali daryti neigiamą poveikį, jis priskiria prie „su šeima susijusių viešosios politikos priemonių“.

Kiekviena valstybė turi savitą šeimos politikos apibūdinimą, tačiau, žvelgiant bendrai, galima išskirti du esminius bruožus: pirma, šeimos politika orientuota į paramą visoms vaikus auginančioms šeimoms, neapsiribojant nepasiturinčiomis ar specialiųjų poreikių turinčiomis šeimomis; ir antra, parama skiriama ne tik vaikams, bet ir kitiems šeimos nariams ir (arba) šeimai kaip ūkio vienetui (Kavoliūnaitė - Ragauskienė, 2011). Mokslinėje literatūroje dažniausiai aptinkami du, siaurasis ir platusis, šeimos politikos apibrėžimai (žr. 1 pav.). Pasak Gauthier (1998), pagal siaurąjį apibrėžimą, šeimos politika, taikant išmokas, pašalpas, privilegijas ir paslaugas, nukreipiama tik į poras su vaikais ar vienišus tėvus. Kiti autoriai, remdamiesi šiuo apibrėžimu, gaunančiųjų paramą skaičių apriboja iki šeimų su vaikais iki mokyklinio amžiaus.

Platusis šeimos politikos apibrėžimas savyje apjungia visas viešosios politikos sritis, kurios daugiau ar mažiau veikia šeimą ir jos pavienių asmenų gyvenimą (pvz., švietimą, sveikatos apsaugą, šeimos teisę ir pan.). Be to, prie plačiąją prasme aiškinamos šeimos politikos priemonių priskiriamos tokios „netradicinės“ priemonės, kaip į šeimos ir darbo derinimą nukreiptos priemonės, taip pat išmokos skirtos pagyvenusių žmonių priežiūrai.

1 pav. Šeimos politika siaurąja ir plačiąja prasme (Gauthier, 1999, p. 19)

Paramos šeimai tyrimų autorės Stankūnienė (2001), Eidukienė (2001) pastebi, kad šeimos politikos samprata labai priklauso nuo valstybėje išpažįstamos socialinės politikos ideologijos ir nuo to, koks gerovės valstybės modelis yra taikomas. Todėl šeimos politikos reikšmė ir užimama vieta įvairiose valstybėse yra skirtinga: vienose jų valstybės intervencija į šeimą yra sveikintina ir laikoma savaime suprantamu dalyku, kitose – toks kišimasis toleruojamas tik išimtinais atvejais.

Nepaisant visų, iki šiol egzistuojančių šeimos politikos sampratos aiškinimų ir apibrėžimų skirtumų, šiuo klausimu kylančių mokslinių bei visuomeninių diskusijų gausos, pastaruoju metu požiūris į šeimos politiką panašėja. Dabartiniu metu šeimos politika dažniausiai suprantama kaip vyriausybinių institucijų, visuomeninių organizacijų, bendruomenių bei privačių asmenų veiksmai, nukreipti į visuomenės narių gerbūvio didinimą, normalaus funkcionavimo užtikrinimą. Nepaisant to, kad ši politika vadinama šeimos politika, ji yra nukreipiama ne vien į šeimą kaip socialinį institutą, bet vis labiau į individą, o jos objektais laikomi ne tik šeima bei jos nariai, bet ir vienišai gyvenantys asmenys.

1.3. Šeimos politika gerovės valstybėse

Įvairios šalys viena nuo kitos skiriasi savo ekonominiu bei technologiniu išsivystymu, kultūrine ir socialine sankloda, istorine patirtimi bei vyraujančia ideologija. Visi šie veiksniai turi tiesioginės

įtakos valstybės norėjimui bei gebėjimui rūpintis savo piliečiais, savo šalyje taikyti vienokį ar kitokį socialinės gerovės politikos modelį.

Drucker (1994, p. 134, cituojama pagal Dromantienę, 2004, p. 16) teigimu, „skirtingos šalys ir skirtingos visuomenės, be abejonės, kuria visiškai skirtingą socialinį sektorių, tačiau kiekvienai išsivysčiusiai šaliai būtinas autonomiškas, savivaldus bendruomenės organizacijų socialinis sektorius“. Jis svarbus teikiant bendruomenei reikalingas paslaugas. Labiausiai jis būtinas bendruomeniniams ryšiams stiprinti ir piliečių aktyvumui formuoti. Danų sociologas Esping - Andersen teigia, jog gerovės valstybė tai valstybės atsakomybė už tam tikrą minimalų gerovės suteikimą piliečiams (Dromantienė, 2004).

Esama daug gerovės valstybės koncepcijų, todėl jas galima suskirstyti į keturias kategorijas. Pirmoji – socialinės raidos stadija, kurios metu susikuria visuomenės tipas, pasižymintis materialine gausa, tolerancija bei laisve, kuriai daro įtaką politinis vystymasis dėl gamybos plitimo. Toks visuomenės tipas plečia valstybės galimybes, ypač tenkinant materialinius piliečių poreikius. Galima sakyti, kad šiuo atveju gerovės valstybė – tai dvi tarpusavyje susijusios būtinybės – materialinė gausa ir pilietinė laisvė, kurios galimos tik gerai išsivysčiusioje kapitalistinėje visuomenėje. Antroji – gerovės valstybė, tai gyvenimo būdas, kuris aiškinamas asmens elgesiu visuomenėje. Piliečiai, kuriems fundamentalias gyvenimo sąlygas užtikrina visuomenė, visgi pasižymi individualistiniu gyvenimo būdu, o į bet kokią per didelę valstybės įtaką jų gyvenimui, reaguojama pastangomis, nukreiptomis į šios įtakos racionalų mažinimą. Laisvė, lygybė ir solidarumas, būtent šios vertybės yra laikomos prioritetinėmis ir labiausiai vertinamomis. Trečiojoje gerovės valstybės koncepcijoje išskiriama politinė gerovės valstybės esmė, o pati gerovės valstybė vertinama kaip „socialinės ir ekonominės politikos rinkinys“, kuris piliečiams gerovę garantuoja per senatvės ir bedarbių pašalpas bei valstybinę sveikatos apsaugą. Kadangi tarp skirtingų valstybės politikos rūšių egzistuoja tarpusavio ryšys, į šią gerovės valstybės koncepciją įtraukiama bet kokia valdžios, t. y. valstybės politika, dėl to ji tampa panaši į gerovės valstybę kaip visuomenės vystymosi stadiją. Ketvirtojoje gerovės valstybės koncepcijoje akcentuojamas valstybės valdymo stilius. Čia sureikšminamas beveik visose pramoninėse valstybėse išplėstas biurokratinis aparatas, kurio veikla ir laikoma svarbiausiu gerovės valstybės bruožu ir efektyvios veiklos garantu (Gruževskis ir Guogis, 2010).

Šeimos politika gerovės valstybėse yra analizuota daugelio pasaulio mokslininkų. Pirmasis gerovės valstybių klasifikaciją pateikė britų politologas Titmuss (1996), kuris, nustatęs socialinės apsaugos raidos tendencijas, išskyrė tris pagrindinius gerovės valstybės modelius. Pirmasis – pramonės pasiekimų modelis, kuriame akcentuojamas socialinių poreikių tenkinimas, vykstantis atsižvelgiant į darbą ir produktyvumą bei nuopelnus. Antrasis modelis – marginalinis arba liekamojo pobūdžio. Šiame modelyje akcentuojama tai, jog valstybės institucijos teikia paramą tik tuomet, kai šeima pati

neišgali išspręsti problemų. Trečiasis – institucinis – remiantis modelis, kur universalios socialinės paslaugos yra teikiamos atsižvelgiant į jų reikalingumą (Dromantienė, 2004)

Remdamasis Titmuss (1996) gerovės valstybių klasifikacija, danų sociologas Esping - Andersen šiuos modelius papildė politinėmis teorijomis ir atsižvelgdamas į tai, kaip skirtingos šalys vykdo savo įsipareigojimus kurdamos socialinę gerovę, pervadino juos į: liberalųjį, konservatyvųjį - korporatyvinį bei socialdemokratinį (Guogis, 2006). Būtent ši, Esping - Andersen sukurta, gerovės valstybių tipologija, nors ir gerokai kritikuojama, tapo daugelio mokslininkų bei tyrėjų atskaitos tašku, analizuojant įvairių šalių socialinės, viešosios bei šeimos politikų ypatumus.

Liberalaus gerovės valstybės modelio akcentas yra dominuojantis valstybės nesikišimo principas, kada pirmenybė yra teikiama rinkai, o individai, remdamiesi šia rinka, turi patys kovoti už savo gerovę ir užsitikrinti orų pragyvenimą. Čia būtent rinka, o ne valstybė garantuoja didžiausią gerovės dalį. Valstybės vaidmuo apsiriboja minimalia parama skurdo, nedarbo, smurto ir kitų problemų atveju, kai individas yra visiškai nepajėgus savimi pasirūpinti pats. Socialinės išmokos taip pat yra labai negausios. Šiam modeliui yra būdinga pozicija, jog šeima ir vaikai yra individualus pasirinkimas bei asmeninis reikalas, todėl valstybė neturi kištis ir juolab neprivalo mokėti už šiuos pasirinkimus (Maslauskaitė, 2005). Liberalaus gerovės valstybės modelis vyrauja Jungtinėse Amerikos Valstijose, Jungtinėje Karalystėje, Šveicarijoje, Australijoje.

Konservatyvaus – korporatyvinio gerovės valstybės modelio esmė yra tradicinės šeimos išsaugojimas. Valstybė deda pastangas išlaikyti šį institutą, tačiau socialinės paslaugos teikiamos tik tada, kai šeima nesugeba išspręsti iškilusių problemų pati. Socialinės išmokos yra didesnės nei liberalaus, tačiau gerokai mažesnės nei socialdemokratinio modelio. Šio tipo valstybėse vyrauja socialinio draudimo schemų įvairovė, nes skirtingų klasių ir statuso šeimos turi teisę į skirtingas paslaugas ir išmokas (Stankūnienė ir kt., 2001). Būtent dėl lyčių nelygybės visuomenėje ir šeimoje, anksčiau konservatyvusis gerovės valstybės modelis susilaukdavo nemažai kritikos, tačiau, pasak (Maslauskaitė, 2005), dėl naujai taikomų šeimos politikos priemonių, išgyvena kaitą, vis labiau orientuojasi į darbo ir šeimos derinimą, vyrų ir moterų atsakomybių balansavimą, vaikų priežiūros paslaugų plėtrą. Šiam modeliui priskiriamos Vakarų Europos šalys, tokios kaip Vokietija, Prancūzija, Nyderlandai.

Socialdemokratinio modelio gerovės valstybės pasižymi prisiimama didele atsakomybe už savo šalies piliečių materialinės gerovės užtikrinimą. Tokio tipo valstybės, priimdamos politinius sprendimus, visuomet akcentuoja individo gerovę. Nesuteikdamos prioriteto nei vienam gyvenimo kartu modeliui bei maksimaliai suvienodindamos sutuoktinių ir sugyventinių teises į socialinį aprūpinimą, didelį dėmesį skirdamos lyčių lygybės klausimams, visiems piliečiams suteikia vienodas teises į socialines pašalpas ir išmokas. „Valstybės gerovės politikos priemonių tikslas yra rinkos mechanizmų sukuriamos pajamų nelygybės išlyginimas: taip, kad visi piliečiai turėtų galimybes

dalyvauti politinės bendruomenės gyvenime“ (Jokubaitis ir Norkus, 2006, p. 27). Universali valstybės parama, kurią sudaro aktyvios darbo rinkos priemonės, siekiant pašalpų vartotojui sudaryti galimybes kiek įmanoma greičiau pradėti dirbti ir mokėti mokesčius – yra pagrindinis šio modelio valstybių požymis (Stankūnienė ir kt., 2001). Socialdemokratiniam modeliui priskiriamos Skandinavijos šalys.

Analizuojant Esping - Andersen gerovės valstybių tipologiją ir lyginant socialinės gerovės modelius tarpusavyje, galima pamatyti esminius jų skirtumus (žr. 1 lentelę).

1 lent. Socialinės gerovės politikos modelių ypatybės (Stankūnienė ir kt., 2001, p. 26)

Socialinės gerovės politikos modelis	Ideologija	Vertybės	Paskirstymo principas	Veiksmo vieta	Vaidmuo
Konservatyvus – korporatyvinis	Konservatyvi	Gailestis	Poreikiai	Pilietinis sektorius	Klientas
Socialdemokratinis	Solidari	Teisingumas, lygybė	Universalumas	Vyriausybė	Pilietis
Liberalus	Liberali	Laisvė	Pirmenybė	Rinka	Vartotojas

Esminis skirtumas yra tas, kad, labiau nei kitų gerovės politikos modelių, Skandinavijos socialdemokratinio gerovės modelio valstybėse vadovaujamasi solidarumo ideologija, pirmenybę teikiant, jų manymu, svarbiausioms vertybėms – teisingumui ir lygybei. Vyriausybė, kurios teisėmis naudojamasi kaip paskirstymo principu, čia matoma kaip socialinės politikos ir paslaugų veikimo vieta.

Reikia paminėti, kad, tyrinėdamas socialinės gerovės modelius, be liberalaus, korporatyvinio ir socialdemokratinio modelių, Esping - Andersen įžvelgia dar vieną, vadinamąjį Vidaržemio arba romantiškąjį, socialinės gerovės valstybių modelį, kurio pagrindas yra krikščioniškasis socialinis mokymas. Šio modelio valstybėse individui paliekama atsakomybė rūpintis savimi, tačiau jam pakliuvus į situaciją, kurioje pasirūpinimas savimi neįmanomas, į pagalbą pirmiausiai ateina artimiausios institucijos, tokios kaip šeima, kaimynai, vietos bendruomenės nariai, po to bažnyčia bei tarptautinės organizacijos. Šis modelis yra taikytinas Pietų Europos ir Lotynų Amerikos šalyse (Jančaitytė, 2004).

Šalies ir jos žmonių gerovė gali būti kuriama taikant skirtingus socialinės gerovės politikos modelius, kurių kiekvienas turi savo stipriąsias ir silpnąsias puses. Tačiau reikia pastebėti, kad realybėje nė vienas socialinės gerovės politikos modelių neegzistuoja grynu pavidalu, o valstybių skirstymas į modelius yra daugiau teorinis nei praktinis. Tačiau, būtent toks šalių suskirstymas, jų gerosios ir blogosios patirties analizė, padeda pasirinkti tinkamą socialinės politikos kryptį.

1.4. Paramos šeimai politikos tipai

Paramos šeimai politikos tipai, atsižvelgiant į įvairius kintamuosius, yra skirstomi į tam tikras kategorijas. Pasaulinėje literatūroje egzistuoja labai įvairus šeimos politikos tipų skirstymas.

Schultheis (1990, p. 74, cituojama pagal Hantrais, 1995, p. 92), įvertindamas šeimos politikos formavimo bei vykdymo Europos šalyse patirtį bei egzistuojantį gyventojų požiūrį, pateikia pačią bendriausią šeimos politikos tipų klasifikaciją (Hantrais, 1995):

- šalys su giliomis tradicijomis ir aiškiai įteisinta šeimos politika;
- šalys su neišreikšta šeimos politika;
- šalys su neigiama šeimos politika.

Pirmajai klasei priskiriamose šalyse bandoma reaguoti ir atsakyti į įvairius daugumos šeimų poreikius, antrosios klasės šalyse – dėmesys kreipiamas tik į kai kurių šeimų poreikius, o šalyse, kur vyrauja neigiama šeimos politika, vyriausybė nenori kištis ir nesikiša į šeimos gyvenimą, tačiau neatmetama galimybės priimti sprendimų, turinčių jam poveikį.

Kitas šeimos politikos tipų suskirstymas buvo atliktas remiantis finansiniais ir socialiniais aspektais, kur pagrindiniai kintamieji yra piniginė parama, socialinės paslaugos ir mokesčių politika. Atsižvelgdami į gerovės valstybių paramos šeimoms sistemą, Lippe ir Dijk (2001) išskyrė tris šeimos politikos tipus:

- bendra paramos politika *(general family support);*
- dviejų darbo užmokesčių politika *(dual earner support);*
- į rinką orientuota politika *(market oriented family policy).*

Valstybių, vykdančių ***bendrą paramos šeimai politiką***, ideologija paremta nuomone, kad vaikų auginimas yra motinos pareiga, o mažamečių ugdymas valstybinėse ikimokyklinio ugdymo institucijoje nėra būtinas. Be to, mokesčių nuolaidos taikomos tada, kai vienas iš tėvų nedirba, skatina moteris ilgiau pasilikti namuose. Piniginė parama auginančioms vaikus šeimoms nesiejama su tėvų darbo užmokesčiu ir dažniausiai nepriklauso nuo jų dalyvavimo darbo rinkoje. Valstybės kišimasis į šeimą pateisinamas tik tuo atveju, kai šeima neišgali pakelti susidariusių sunkumų pati. Galima sakyti, kad tokio tipo paramos politika yra tradicinės, t. y. patriarchalinės šeimos puoselėtoja. Tačiau reikia pastebėti, kad dėl kitų politikos tipų bruožų skverbimosi, bendra paramos šeimai politika palaipsniui nyksta. Bendra paramos šeimai politika ilgą laiką buvo būdinga konservatyviojo - korporatyviojo socialinės gerovės politikos modelio šalims, tokioms kaip Italija, Austrija, Vokietija.

Dviejų darbo užmokesčių paramos šeimai politiką vykdo tokios socialdemokratinio gerovės politikos modelio šalys, kaip Švedija, Norvegija, Danija, kurios siekia, kad būtų užtikrinta lygybė ir aukštas gyvenimo lygis visoms šalies gyventojų klasėms ir grupėms. Valstybė, perimdama didelę dalį tradicinei šeimai būdingų funkcijų, individui, o ypač moteriai, sudaro palankias sąlygas dalyvauti

darbo rinkoje bei užtikrina nepriklausomybę. Kadangi esminis tokio politikos tipo elementas yra visiškas užimtumas, natūralu, kad didžiulis dėmesys čia skiriamas kuo patogesniam ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros tinklo, garantuojančio labai kokybiškas paslaugas, kūrimui (Liera, et al. 1999). Savaime suprantama, kad būtent toks valstybinių ikimokyklinių vaikų ugdymo ir priežiūros institucijų tinklas yra labai paklausus minėto tipo šalyse. Pavyzdžiui, Danijoje 98 % vaikų nuo vienerių iki šešerių metų amžiaus lanko ikimokyklines institucijas (Winther-Lindqvists, 2013).

Minimali valstybės parama vaikus auginančiom šeimom yra būdinga liberalaus socialinės politikos modelio valstybėms, kuriose taikomas trečiasis paramos šeimai tipas – ***į rinką orientuota šeimos politika.*** Jungtinės Amerikos Valstijos yra vienas ryškiausių tokio tipo politikos pavyzdžių. Čia vyrauja supratimas, kad tokia parama šeimai, kaip atostogos tėvams, gali būti teikiama tik susitarimo tarp darbdavio ir darbuotojo principu, o pašalpos labai ribojamos dėl nuostatos, kad didelės išmokos mažina iniciatyvą dirbti. Todėl socialinio draudimo formos ir universalios išmokos yra minimalios. Ikimokyklinio amžiaus vaikų užimtumu dažniausiai rūpinasi patys tėvai, o valstybė, skatindama privačias ir savanoriškas vaikų priežiūros paslaugas, orientuojasi tik į „saugaus tinklo“ fizinę prievartą patyrusiems ir skurstančių šeimų vaikams kūrimą (Stankūnienė ir kt., 2001).

Dar kitokį šeimos politikos tipų klasifikavimą pateikė Gauthier (1998), suskirstydamas juos į keturis skirtingus modelius:

- ***Už šeimą (pro- family) modelis***, kurį taikant didinamos piniginės motinystės išmokos, plečiamos bei gerinamos dienos priežiūros paslaugos, taip tikimasi padidinti mažą gimstamumą. Čia pagrindinis dėmesys skiriamas darbo ir šeimos derinimo sąlygų sudarymui bei gerinimui.
- ***Tradicinis modelis***, kurio esmė – tradicinės šeimos modelio išsaugojimas. Lyginant su kitais modeliais, įstatyminė paramos šeimai bazė yra vidutinė, o nedidelė parama vaikų priežiūrai, nesudaro tinkamų sąlygų šeimos ir darbo derinimui.
- ***Lygybės tarp lyčių*** – egalitarinis modelis, kuriame tiek moterys, tiek ir vyrai laikomi paramos gavėjais bei priežiūros paslaugų teikėjais. Kaip esminį šio modelio elementą galima išskirti savanorišką tėvystę. Vienais iš geriausių šio modelio šalių pavyzdžiais gali būti Švedija, Norvegija ir Islandija. Pavyzdžiui, 2011 m. Švedijoje, Norvegijoje ir Islandijoje net apie 80 proc. vyrų pasinaudojo teise į tėvystės atostogas (Šumskaitė, 2013).
- ***Už šeimą (pro – family), bet ne kišimosi į ją modelis***, kuomet parama šeimai orientuota tik į šeimos poreikį. Taikant šį modelį, moteris neskatinama likti namuose, o valstybė numato priemones, galinčias paremti jų dalyvavimą darbo rinkoje. Tokio modelio parama taikytina Didžiojoje Britanijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Apibendrinus galima pasakyti, kad skirtingų socialinės gerovės politikos modelių valstybės įgyvendina skirtingų paramos šeimai tipų politiką, kurių vieno ar kito dominavimas priklauso nuo šioje valstybėje susiklosčiusių kultūrinių, politinių bei istorinių sąlygų.

1.5. Šeimos politikos motyvai įvairiuose socialinės gerovės politikos modeliuose

Paramos šeimai politikos tikslai, principai ir priemonės formuojamos atsižvelgiant į šeimos politikos motyvus, kurie turi tiesioginės įtakos jos rezultatams. Tarp šeimos politikos motyvų ir rezultatų yra grįžtamasis ryšys: motyvai lemia rezultatus, o rezultatai savo ruožtu veikia motyvų pasirinkimą.

Šeimos politikos motyvai įvairių socialinės gerovės politikos modelių valstybėse yra skirtingi. Anot Wennemo (1994, cituojama pagal Stankūnienė ir kt., 2001, p. 31), Vakarų šalys, kurdamos paramos šeimai scenarijų bei įgyvendindamos šeimos politikos priemones, remiasi keturiais motyvais (žr. 2 lentelę.):

- vaikų skurdo mažinimas;
- lyčių nelygybės mažinimas;
- gimstamumo skatinimas;
- vyro - šeimos maitintojo dominavimo šeimoje užtikrinimas.

2 lent. Įvairiuose socialinės gerovės politikos modeliuose dominuojantys šeimos politikos motyvai
(Stankūnienė ir kt., 2001, p. 31)
(○○○ – visai nesvarbus; ● - mažiau svarbus; ●● - svarbus; ●●● – svarbiausias)

Socialinės gerovės politikos modelis	Šeimos politikos motyvai			
	Vaikų skurdo mažinimas	Lyčių nelygybės mažinimas	Gimstamumo skatinimas	Vyro-šeimos maitintojo dominavimo šeimoje užtikrinimas
Konservatyvus - korporatyvinis	●	○○○	●	●●●
Socialdemokratinis	●●	●●●	●	○○○
Liberalus	●●●	○○○	○○○	○○○

Vaikų skurdo mažinimas. Valstybėse, kur šeimos politika vykdoma pagal socialdemokratinį modelį, vaikų skurdas paprastai yra mažiausias. Šio modelio šalyse, siekiant maksimaliai sumažinti skurstančių vaikų kiekį bei užtikrinti jų gerovę, visas dėmesys nukreipiamas į aktyvią darbo rinkos politiką, lanksčių darbo formų plėtrą ir dviejų darbo užmokesčių paramos šeimai politikos taikymą. Universali vaiko pašalpa, mokama pilietybės pagrindu, liudija didelę valstybės atsakomybę už naujos kartos ugdymą.

Liberalaus modelio socialinės gerovės valstybėse, kur užimtumo santykius reguliuoja rinka, o pagrindinė priemonė kovai su skurdu yra socialinė pašalpa, vaikų skurdo lygis yra didžiausias. Mokslininkų tyrimai (Korpi ir Palme, 1998) rodo, kad socialinė pašalpa nėra pati geriausia strategija, siekiant sumažinti skurdo lygį. Šio modelio šalims būdingas universalių pašalpų nebuvimas,

testuojamos pašalpos dominavimas, menkai remiamas motinystės ir užimtumo derinimas teigiamo poveikio vaikų skurdo mažinimui taip pat neturi.

Konservatyvaus – korporatyvinio gerovės modelio valstybėse ribota parama motinų užimtumo sąlygų gerinimui, neskatina vaikų skurdo mažinimo tokiu mastu kaip socialdemokratinio modelio valstybėse. Nors vaiko pašalpos, kurios mokamos visiems ekonomiškai aktyviems tėvams, yra universalios darbo rinkos, tačiau aktyvios priemonės čia nėra taip geri išvystytos kaip kitose Skandinavijos šalyse.

Lyčių nelygybės mažinimas. Aukščiausi lyčių lygybės rodikliai pastebimi socialdemokratinio modelio šalyse, kurios akcentuodamos lyčių nelygybės mažinimo motyvą, plėtoja būtent šiam tikslui taikomas paramos šeimai priemones. Šiose šalyse vykdoma labai aktyvi darbo rinkos politika, plėtojama dviejų darbo užmokesčių paramos šeimai politika, plačiai taikomas dalies darbo laiko užimtumas, labai išvystytos kokybiškos vaiko priežiūros paslaugos, remiamas moterų, auginančių vaikus, užimtumas, gerai apmokamos vaiko priežiūros atostogos. Vienas svarbiausių šio modelio valstybių tikslų yra sąlygų dalyvauti darbo rinkoje sudarymas moterims, auginančioms vaikus, tai ir yra svarbi prielaida nelygybei mažinti (Wennemo, 1994, cituojama pagal Ferrarinis, 2006, p. 129).

Į rinką orientuota paramos šeimai politika, paplitusi liberalaus modelio gerovės valstybėse, formuoja neutralų požiūrį į šeimą bei jos narius, tuo pačiu užtikrindama didesnę lyčių lygybę nei šalyse, kurios vykdo bendro pobūdžio paramos šeimai politiką. Nors paramos šeimai priemonės, kurios sąlygoja lyčių lygybę, yra išvystytos silpnai, tačiau rinkos dominavimas užtikrina gerai išvystytas privačias vaiko priežiūros ir pagyvenusių žmonių paslaugas, todėl galima sakyti, kad šio tipo šalys gali būti priskiriamos prie vidutinius lyčių lygybės rodiklius turinčių šalių.

Žemiausiais lyčių lygybės rodikliais pasižymi konservatyvaus – korporatyvinio modelio gerovės valstybės. Tam įtakos turi visa eilė faktorių: menkas lanksčių užimtumo formų taikymas, sąlygojantis probleminį daugelio motinų sugrįžimą į darbą, prastai išvystytas vaikų priežiūros tinklas, subsidijų, priklausančių nuo vedybinio statuso, todėl skatinančių moteris vaikus auginti namuose, taikymas ir pan. (Ferrarinis, 2006).

Gimstamumo skatinimas. Kai kurios šalys, kurdamos šeimos paramos politiką, vienu iš esminių motyvu laiko gyventojų demografinės padėties gerinimą, o didelė dalis šios politikos tiesioginių ir netiesioginių priemonių yra nukreipiama gimstamumui šalyje didinti. Geriausi gimstamumo rodikliai šiuo metu yra socialdemokratiniam modeliui priskiriamose Skandinavijos šalyse, būtent ten minėtų šeimos paramos politikos priemonių paketas yra geriausiai išvystytas. Šį paketą sudaro tokios šeimos gerovę didinančios priemonės, kaip universalioji vaiko pašalpa, kuri gali būti susieta ir nesusieta su užimtumu; pagal vaikų skaičių diferencijuota vaiko pašalpa; vaiko priežiūros atostogos; išplėtotos ir prieinamos valstybinės vaikų priežiūros paslaugos; darbo vietos išsaugojimas; mokesčių nuolaidos abiems tėvams; lanksčios užimtumo formos ir pan.

Konservatyvaus – korporatyvinio modelio gerovės valstybės, taikydamos analogišką priemonių paketą, tokio pat efektyvaus rezultato nesulaukia. Čia susiduriama su tam tikru paradoksu: kuo labiau moterys skatinamos vaikus auginti namuose, neplečiant vaikų priežiūros paslaugų tinklo, tuo gimstamumas yra žemesnis (Stankūnienė ir kt., 2001).

Vyro - šeimos maitintojo dominavimas šeimoje. Šeimos politikos kūrimosi stadijoje daugelyje Europos šalių dominavęs motyvas, kuris sudarė palankias sąlygas dirbančiam vyrui vienam materialiai išlaikyti visus šeimos narius, šiuo metu sparčiai silpnėja, palikdamas tik keletą fragmentų: priedus prie atlyginimo, mokesčių nuolaidas ir kreditus dirbančiam vyrui, kuris išlaiko nedirbančią žmoną ir mažamečius vaikus; santuokoje gyvenančių moterų pajamų apmokestinimas atsižvelgiant į vyro pajamas ir pan. Vyro – šeimos maitintojo ideologija nuo seno dominavo konservatyvaus – korporatyvinio modelio valstybėse, ko negalima pasakyti apie kitų modelių gerovės valstybes. Liberalaus ir socialdemokratinio modelio gerovės valstybėse šį motyvą pakeitė atitinkamai vaikų skurdo mažinimo ir lyčių lygybės užtikrinimo motyvai (Ferrarinis, 2006).

Apibendrinant galima teigti, jog vykdant paramos šeimai politiką ir siekiant efektyvių jos rezultatų, neatsižvelgiant į tai, koks šeimos politikos motyvas laikomas esminiu, svarbiausia yra tinkamų priemonių paketo parinkimas. Išanalizavus įvairiuose socialinės gerovės politikos modeliuose dominuojančius šeimos politikos motyvus, matyti, kad siekiant skatinti demografinį aktyvumą, mažinti lyčių nelygybę ir vaikų skurdą, reikia skatinti tėvų ekonominį aktyvumą, sudarant sąlygas šeimos ir darbo derinimui. Tam naudotinos tokios priemonės, kaip lanksčių užimtumo formų plėtotė; ištekėjusių moterų pajamų apmokestinimas nepriklausomai nuo vyro pajamų; pašalpos gimus vaikui; pašalpa tėvams (motinai ar tėvui), sudaranti didžiąją buvusio darbo užmokesčio dalį; tėvystės atostogos; darbo vietos išsaugojimas motinystės atostogų metu; kokybiškos ir prieinamos valstybinės vaikų priežiūros paslaugos; valstybinės priežiūros ir globos paslaugos pagyvenusiems ir neįgaliems žmonėms; įstatymai, įteisinantys lyčių lygybę darbe ir pan.

1.6. Šeimos politikos priemonės

Formuojant paramos šeimai politiką bei įgyvendinant jos tikslus, yra labai svarbu tinkamai parinkti šeimos politikos priemones, kurios darytų įtaką šeimos bei jos atskirų narių gerovės kūrimui, padėtų šalinti kliūtis, su kuriomis kasdieniniame gyvenime susiduria šeimos nariai. Šių priemonių taikymą kitaip dar galima būtų pavadinti valstybės intervencija į šeimą, kur valstybė, siekdama platesnių socialinių tikslų, stengiasi pagerinti šeimos padėtį visuomenėje, suteikiant jai tam tikrų privilegijų, padedančių darbą derinti su šeima.

Skirtingų socialinės gerovės politikos modelių valstybėse tiems patiems tikslams pasiekti gali būti taikomos visiškai skirtingos priemonės. Be to, reikia pastebėti, kad vienoje šalyje taikytų ir labai efektyvių rezultatų davusių priemonių pasirinkimas ir naudojimas, kitoje šalyje gali nulemti visiškai

priešingą rezultatą. Tam turi įtakos daugelis aspektų: šalies ekonominis išsivystymas, istorinė patirtis, vyraujanti ideologija, taikomų priemonių derinimas bei kompleksiškumo lygis, jų taikymo nuoseklumas ir t. t.

Šeimos politikos tikslų galima siekti įvairiomis priemonėmis, pradedant nuo visiems suprantamų tiesioginių išmokų iki tokių, kurios iš pirmo žvilgsnio su šeima ir jai kuriamu gerbūviu neturi nieko bendro.

Pasaulinėje literatūroje yra aprašoma nemažai šeimos politikos priemonių, egzistuoja įvairios jų klasifikacijos. Šeimos politiką analizavę mokslininkai išskyrė dažniausiai pasitaikantį šeimos politikos priemonių skirstymą, t. y. skirstymą pagal horizontalias intervencines sritis. Australų mokslininkas McDonald (2000) įvardijo šias, jo nuomone dažniausiai sutinkamas, šeimos politikos tikslams pasiekti taikomas priemones:

- Darbo ir šeimos derinimo intervencijos: trumpesnės darbo valandos; lanksčios darbo sąlygos ir trumpalaikės atostogos šeimos tikslams; motinystės ir tėvystės atostogos; vaikų priežiūros paslaugos; antidiskriminaciniai įstatymai ir lyčių lygybė darbo santykiuose.
- Socialinės intervencijos, remiančios vaikus ir tėvystę: lyčių lygybė; įdarbinimo iniciatyvos; šeimos kūrimo palaikymas; pozityvaus visuomenės požiūrio į vaikus ir tėvystę formavimas; draugiška vaikams aplinka.

McDonald (2000), kalbėdamas apie paramos šeimai politikos priemonių tipus, išskiria tris grupes, apimančias finansinį skatinimą, paramą tėvams**,** siekiantiems derinti darbą su šeimos rūpesčiais ir įvairias socialines struktūras, remiančias tėvystę ir vaikus (žr. 3 lentelę). Anot autoriaus, pirmąją grupę - finansinį skatinimą, sudaro įvairios periodinės bei vienkartinės išmokos; vienkartinės paskolos; kreditai; mokesčių nuolaidos ir lengvatos; nemokamos ar subsidijuojamos paslaugos vaikams. Kalbėdamas apie antrajai grupei priklausančias priemones, padedančias tėvams suderinti darbinę veiklą su šeimos rūpesčiais, McDonald akcentuoja pasinaudojimo įvairiomis atostogomis galimybę; kokybiškas, nemokamas (subsidijuojamas) vaiko priežiūros paslaugas; galimybę dirbti lanksčiu darbo grafiku bei valandomis, suderintomis su šeimos poreikiais. Be to, tarp svarbiausių darbo ir šeimos derinimo priemonių, jis mato lyčių lygybę užtikrinančių antidiskriminacinių įstatymų leidybą.

Trečiajai priemonių grupei priklausančios įvairios socialinės struktūros, remiančios vaikus ir tėvystę, anot autoriaus, turėtų apimti užimtumo skatinimą; palankios vaikui aplinkos kūrimą; lyčių lygybės užtikrinimą; paramą santuokai bei šeimos santykių puoselėjimui; teigiamo požiūrio į vaikus ir tėvystę skatinimą.

3 lent. Šeimos politikos priemonių tipai (pagal McDonald (2000))

	Priemonė	Apibūdinimas
Finansinis skatinimas	Periodinės piniginės išmokos	Išmokos, priklausančios nuo vaikų gimimo sekos, jų amžiaus. Pašalpos, skiriamos pajamų testavimo principu.
	Vienkartinė išmoka ar paskola	Gimus kūdikiui, vaikui pradedant lankyti mokyklą ir pan.; Paskola šeimai kurti.
	Mokesčių nuolaidos, kreditai ir lengvatos	Priklausančios nuo vaikų skaičiaus, vaikų amžiaus, vaikų gimimo sekos ir pan.
	Nemokamos, subsidijuojamos paslaugos vaikams	Paslaugos: ugdymo, medicininės priežiūros, viešojo transporto. Prekės: vadovėliai, mokslo reikmenys, laisvalaikio ir sporto prekės. Nuolaidos: mokesčių už elektrą, draudimo.
	Būsto subsidijos	Nuolatinės, vienkartinės išmokos; mokesčių sumažinimas ar lengvatos statant būstą; būsto išlaikymo paslaugų subsidijos.
Parama tėvams, siekiantiems derinti darbą ir šeimos rūpesčius	Motinystės, tėvystės ir vaiko priežiūros atostogos	Skirtingos trukme, apmokėjimu; atostogų skirstymas tarp motinos ir tėvo; ar yra suteikiama galimybė atostogų laikotarpiu dirbti dalį darbo laiko ir gauti atostogų išmokas
	Vaiko priežiūros paslaugos	Nemokamos arba subsidijuojamos, aukštos kokybės paslaugos (lopšeliai, darželiai, moksleivių užimtumas po pamokų ir pan.).
	Lankstus darbo laikas	Lankstus darbo laikas bei trumpalaikės „atostogos“ ar neatvykimas į darbą dėl šeiminių priežasčių.
	Darbo laikas	Darbo valandos turi būti derinamos su šeimos poreikiais.
	Antidiskriminaciniai įstatymai bei lyčių lygybės užtikrinimas	Pvz. mokesčių sistema taikytina individui, o ne šeimai, skatina šeimos narius dalyvauti darbo rinkoje.
Įvairios socialinės struktūros, remiančios vaikus ir tėvystę	Užimtumo skatinimas	Skatinti kurti darbo vietų moterims ir jaunimui; Darbo vietos išsaugojimas motinystės ir vaiko priežiūros atostogų metu; apmokymai motinystės ir vaiko priežiūros atostogų metu.
	Palankios vaikui aplinkos kūrimas	Saugaus eismo užtikrinimas; saugios kaimynystės politika; viešųjų rekreacinių zonų kūrimas.
	Lyčių lygybė	Lyčių lygybės užtikrinimas visose institucijose, parama šeimas turintiems darbuotojams nepriklausomai nuo lyties.
	Parama santuokai ir šeimos santykiams	Švietimas ir konsultavimas šeimos kūrimo ir santykių klausimais; ekonominis paskatinimas susituokti.
	Teigiamo požiūrio į vaikus ir tėvystę skatinimas	Šališkumo bevaikių asmenų atžvilgiu vengimas; nuostatos, kad vaikai nėra asmeninis malonumas ir kad vaikų neturintys asmenys taip pat turi prisidėti prie vaikų auginimo išlaidų formulavimas.

Be to, McDonald (2000) pažymi labai svarbų šeimos politikos priemonių taikymo reikalavimą, t. y. bendros priemonių sistemos būtinybę. Jis teigia, kad atskiros politikos priemonės gali neturėti

teigiamo poveikio, jei neegzistuoja bendra priemonių sistema. Pavyzdžiui, palanki šeimai darbo aplinka nebus naudinga, jei nebus paties darbo; gerai išplėtota lyčių lygybės politika gali būti neefektyvi gimstamumo atžvilgiu, jei yra labai aukštas jaunų žmonių nedarbo lygis ir t. t.

Sleebos (2003), papildydamas McDonald pateiktą šeimos politikos priemonių suskirstymą, išskiria tiesiogines ir netiesiogines priemones, turinčias tiesioginės įtakos gimstamumo didinimui:

- ***Tiesioginėmis priemonėmis,*** t. y. finansine parama, siekiama paskatinti individus gimdyti vaikus: pašalpos vaikui; lengvatos įsigyjant būstą; mokesčių nuolaidos, taikomos atsižvelgiant į vaikų šeimoje skaičių ir t. t..
- ***Netiesioginės priemonės*** paprastai neturi tiesioginio tikslo skatinti gimstamumą, tačiau jos yra orientuotos į individų apsisprendimą ir jį paprastai įtakoja teigiama linkme: moterų užimtumo skatinimas; dviejų darbo užmokesčių taikymas ir pan. Atitinkamai šios priemonės dar gali būti skirstomos į šeimai palankias politikos priemones ir kitas priemones (lyčių lygybės skatinimo; teigiamo požiūrio į vaikus ir tėvystę formavimo ir t. t.).

Kaufmann (2006), studijuodamas šeimos priemonių skirstymo procesą, įvardijo taip vadinamą vertikalų skirstymą, o intervencines sritis suskirstė į: statuso (teisinę), ekonominę, ekologinę ir asmeninę. Pasak mokslininko, s***tatuso (teisinė) intervencija*** vykdoma apibrėžiant asmenis, jų teises ir pareigas visuomenėje (pvz. tėvystės santykių reguliavimas; vaiko teisės; paveldėjimo klausimai; motinų apsauga darbo vietose; vienišų tėvų atleidimas nuo karo tarnybos ir pan.). ***Ekonominė intervencija*** yra orientuota į mokesčių teisę, socialinės apsaugos lengvatas, kovos su skurdu programas, įskaitant vaiko ar šeimos pašalpas. Šios intervencijos labai įtakojamos valstybių ekonominės padėties, todėl kiekvienoje jų yra labai skirtingos. ***Ekologinė intervencija*** apima priemones, didinančias šeimų ir vaikų galimybes: gyvenviečių ir teritorijų planavimas (pvz. poilsio zonų, vaikų žaidimų aikštelių įrengimas); apgyvendinimo politikos priemonės; tinkamo infrastruktūros ir paslaugų tinklo plėtojimas; mokyklų ir ikimokyklinių įstaigų tinklo kūrimas ir jų prieinamumas; mamų klubai; vaikų būreliai; socialinių darbuotojų paslaugos ir pan. A***smeninei intervencijai priskiriamos*** šeimos politikos priemonės, užtikrinančios individualią profesionalią pagalbą asmenims, siekiantiems susigrąžinti gyvenimo galimybes turėtas prieš susilaukiant vaikų (pvz. švietimo, sveikatos apsaugos paslaugos, psichologinė pagalba ir pan.).

Kitokį šeimai politikos priemonių skirstymą, remiantis šeimos ir darbo derinimo principu, pateikė Doorne – Huiskes ir kt. (1999). Pastarieji paramos priemones, skirtas šeimos funkcijų ir profesinės veiklos derinimui palengvinti, sugrupavo į keturias kategorijas: ***lanksčios darbo formos*** (lankstus darbo grafikas; darbas ne pilną darbo dieną; darbas namuose; darbo pasidalinimas su kitu darbuotoju ir pan.); ***atostogos*** (atostogos dėl šeimyninių aplinkybių; įsivaikinimo atostogos; motinystės arba tėvystės atostogos ir pan.); ***priežiūros paslaugos*** (vaikų lopšeliai - darželiai; pagyvenusių šeimos

narių globos bei rūpybos paslaugos; vaikų priežiūros centrai darbovietėse ir pan.) ir ***kitos priemonės*** (konsultacijos darbuotojams šeimos ir darbo derinimo klausimais ir pan.)

Stankūnienė ir kt. (2001) pagrindinius paramos šeimai politikos veiksmus, atliekamus tiek specialiomis, tiek ir funkcionuojančiomis socialinės bei ekonominės politikos priemonėmis, suskirstė į: ***įstatymus ir normas*** (įstatymai ir įvairaus lygio nutarimai bei sprendimai, apibrėžiantys šeimų kūrimosi, funkcionavimo bei paramos šeimai tvarką ir normas); ***pašalpas ir lengvatas*** (paramos šeimai politika, įgyvendinama pašalpų ir lengvatų būdu: vaiko pašalpa; motinystės pašalpa; vienkartinė pašalpa gimus vaikui; vaiko priežiūros pašalpa; pašalpa nepilnoms šeimoms; pašalpa mažai aprūpintoms šeimoms; pašalpos šeimai sunkiu laikotarpiu, pavyzdžiui, netekus maitintojo ar šeimoje esant asmenų su specialiaisiais poreikiais; mokesčių ir paslaugų lengvatos ir t. t.); ir ***paslaugas*** (parama teikiama šeimai per paslaugų sistemą labiausiai atspindi netiesioginius šeimos politikos būdus, kuriais vyriausybinės ir nevyriausybines institucijos gali reikšmingai prisidėti prie šeimų problemų sprendimo: įvairios vaikų priežiūros ir ugdymo paslaugos; neįgalių šeimos narių priežiūra ir kt.).

Paramos šeimai politikos priemonių gausa nulemia ir jų skirstymo bei klasifikavimo įvairovę, tačiau reikia paminėti, kad ne visuomet kiekybė garantuoja pageidaujamą rezultatą. Tas pats yra pasakytina ir kalbant apie šeimos politikos priemonių taikymo efektyvumą. Svarbu yra tai, kad vykdant šeimos politiką, jos tikslams pasiekti naudojamos priemonės paprastai linkusios persipinti ir papildyti viena kitą, todėl yra tikslinga taikyti ne pavienes priemones, o jų paketus, socialinių bei ekonominių priemonių kompleksus, nukreiptus į šeimos struktūrą ir jos gyvenimo kokybės gerinimą. Maža to, šeimos politikos priemonės turi būti paprastos, vienodai prieinamos, tiek dirbantiems, tiek ir bedarbiams, kokybiškos bei atitinkančios paklausą. Jų taikymas, nukreiptas į šeimas, atskirus jos narius, darbo rinką ir visuomenę turi būti tikslinis, nuoseklus bei nenutrūkstamas (Sleebos, 2003).

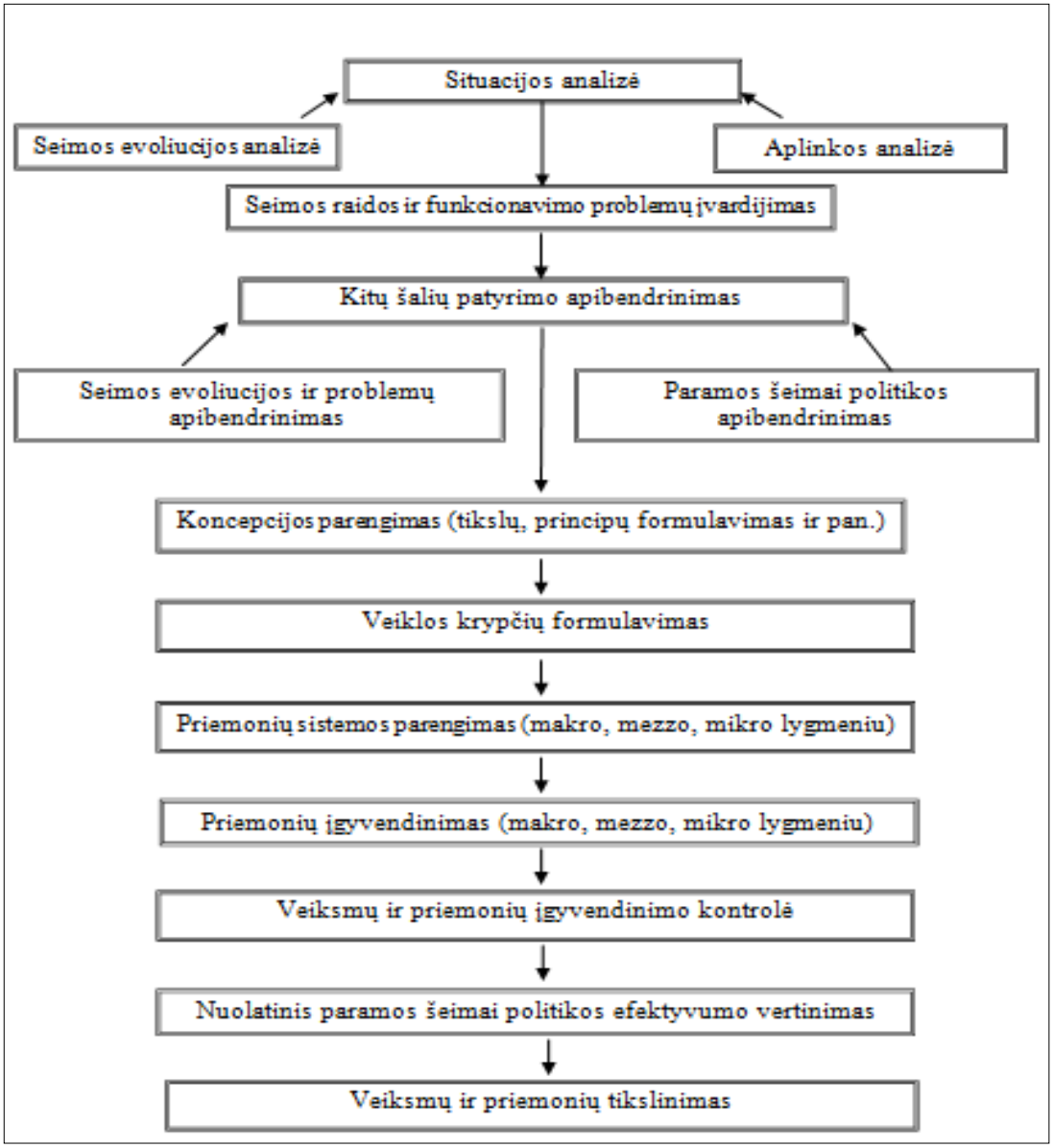
1.7. Šeimos politikos formavimas ir jo etapai

Konkrečios šalies šeimos politikos efektyvumą lemia daugelis veiksnių: tinkamai parinkti šeimos politikos tikslai; šeimos gerovei kurti taikomos priemonės; turimi šalies darbo ir materialiniai ištekliai; vykdomos šeimos politikos nuoseklumas, kompleksiškumas, aktualumas laiko atžvilgiu; politinio elito ir socialinėse struktūrose dirbančių ekspertų, inicijuojančių įvairias socialinės paramos programas, įsitikinimai, nuostatos bei kvalifikacija ir kt.

Sparčiai besikeičiančios šalių ekonominės bei socialinės sąlygos, nuolat kintanti prioritetinių vertybių skalė daro įtaką naujų šeimos evoliucijos ir funkcionavimo bruožų bei su jais susijusių problemų atsiradimui. Kintant visuomenei, jos išsivystymo lygiui, gyvenimo sąlygoms, būdui bei vertybinėms orientacijoms, privalo keistis ir šeimos politikos prioritetai, tikslai, veiksmų kryptys ir priemonės. Siekiant efektyvių pasirinktos šeimos politikos rezultatų, yra labai svarbu objektyviai

įvertinti realią situaciją, t. y. atsižvelgti į konkretaus laikotarpio sąlygas ir problemas, jei reikia, atsisakyti senų paramos šeimai stereotipų, ypač tokių, kurie skatina išlaikytinių skaičiaus augimą ir pasyvų požiūrį į darbą.

Formuojant problemoms adekvačią šeimos politikos strategiją, kryptis ir priemonių sistemą bei kuriant šeimą globojančią bei remiančią valstybinių struktūrų, visuomeninių organizacijų bei visuomenės nuostatų aplinką, svarbu laikytis tam tikro šeimos politikos formavimo nuoseklumo, kurį galima būtų suskirstyti į atitinkamus etapus (žr. 2 pav.).

2 pav. Šeimos politikos formavimo etapai (Stankūnienė ir kt., 2001)

Pirmieji ir labai svarbūs šeimos politikos formavimo etapai yra situacijos įvertinimas, kurį sudaro demografinis, socialinis, ekonominis, etnokultūrinis ir pan. vertinimas, ir nustatytų problemų įvardijimas. Būtent nuo šių pradinių etapų labai priklauso paramos šeimai politikos sėkmė. Nekokybiškai atlikta analizė gali lemti klaidingą situacijos įvertinimą, dėl to gali būti suformuluoti

neadekvatūs ir nerealūs šeimos politikos tikslai, nustatytos priemonės, kurių praktikoje dėl vienokių ar kitokių priežasčių įgyvendinti neįmanoma. Pavyzdžiui, netinkamai įvertinus mažėjančio gimstamumo bei gyventojų senėjimo, procesą, neįvardinus jo viena svarbiausių šių dienų Europos problema, ateityje galima sulaukti ilgalaikių neigiamų demografinių ir socialinių ekonominių pasekmių, kurių sprendimas gali būti be galo sudėtingas (Jasilionienė ir kt., 2005).

Kiekvienoje atskiroje šalyje šeimos, jos narių bei pavienių individų gyvenimai dažniausiai pasižymi būtent šiai šaliai būdingomis, specifinėmis problemomis, tačiau kitų valstybių demografinių procesų raidos studijos, paramos šeimai politikos rezultatų analizė, gerosios bei blogosios patirties priežasčių nustatymas, gali įtakoti tinkamų sprendimų priėmimą, teisingų veiksmų eigos variantų pasirinkimą, planuojant savo šalies šeimos politiką.

Koncepcijos parengimas, tikslų, principų suformulavimas, motyvų apibrėžimas, išreiškiantis valstybės nuostatas dėl šeimos problemų ir demografinių pokyčių – tai taip pat svarbus paramos šeimai politikos etapas, todėl, kad demografinių problemų sprendimas neturint aiškios koncepcijos, dažniausiai neduoda teigiamų rezultatų, o kartais atneša daugiau žalos negu naudos.

Sekančiuose šeimos politikos formavimo etapuose turi būti vykdomas šeimos politikos tiksluose, nuostatose ir motyvuose suformuluotų idėjų įgyvendinimo procesas: pasirenkama veiksmų programa, detalizuojamos ir taikomuoju lygmeniu įvardijamos pasirinktos šeimos politikos priemonės, kontroliuojamas jų pritaikymas, o vėliau, įvertinus panaudotų priemonių bei veiksmų efektyvumą, atliekamas jų tikslinimas.

Šeimos politikos formavimas yra kryptingas, nuoseklus, nuolatinis, nenutrūkstamas procesas, kurį privalo vykdyti atsakingos bei kompetentingos struktūros bei institucijos. Neskyrus deramo dėmesio bet kuriam iš minėtų šeimos politikos formavimo etapų, net ir geriausiai parengtų priemonių sistema gali tapti neveiklia ir neefektyvia.

2. ŠEIMOS POLITIKA LIETUVOJE

Lietuvoje vykdoma šeimos politika bei jos formavimo pobūdis kelia daug diskusijų ir prieštaravimų ne tik pačioje visuomenėje, bet ir jos kūrėjų bei vykdytojų tarpe. Lietuvos Vyriausybės veiksmuose matomos pastangos siekiant spręsti Lietuvos šeimų problemas, tačiau kaip rodo šeimų ekonominė ir demografinė padėtis, jos kol kas, nėra nei veiksmingos, nei efektyvios (Oficialiosios statistikos portalas, 2014).

Analizuojant Lietuvos šeimos politiką tyrusių mokslininkų literatūrą bei įvairių autorių, rašiusių šia tema, straipsnius, galima pastebėti, kad daugumas jų išskiria panašias Lietuvoje vykdomos šeimos politikos problemas: šeimos politikos formavimo nenuoseklumą; kryptingumo nebuvimą; nepalankų darbdavių požiūrį į darbo ir šeimos derinimą lengvinančių priemonių taikymo būtinybę; vyraujančias tradicijas ir pan. Pavyzdžiui, V. Stankūnienė, tirdama Lietuvos šeimos ir gimstamumo pokyčių įtaką šeimos politikai bei įvardindama vieną svarbiausių Lietuvoje vykdomos šeimos politikos problemų – vykdymo nenuoseklumą, pabrėžia būtinybę ją modernizuoti (Stankūnienė, 1996; Stankūnienė ir kt., 2001; 2005). Jasilionienė (2005), akcentuodama išsamaus šeimos politikos modernizavimo poreikį lemiančių veiksnių vertinimo būtinybę, pastebi, kad Lietuvoje šeimos politika ilgus metus formuojama kaip reakcija į konkrečiu laiku esančias šeimų gyvenimo problemas, neturint siektino paramos šeimai modelio vizijos, nesistengiant įvertinti, suvokti ilgalaikius šeimos instituto pokyčius bei juos įtakojančius veiksnius. Mūsų šalyje vykdomos šeimos politikos kryptingumo nebuvimą pastebi ir Ralys (2009). Anot autoriaus, Lietuvoje vykdoma šeimos politikos plėtra nėra kryptinga dėl mūsų šalyje plėtojamos piniginės paramos šeimai sistemos, kuomet nelaikoma prioritetu bei neskiriamas atitinkamas dėmesys tokiems svarbiems tikslams, kaip siekis kurti stiprią savarankišką šeimą, skatinti atsakomybę už tinkamą šeimos funkcijų įgyvendinimą, stiprinti kartų solidarumą ir pan.

Anot mokslininkų (Stankūnienė ir kt. (2001; 2003; 2005); Maslauskaitė, Jonarytė ir kt. (2003)), tokia situacija, kurioje šiuo metu yra Lietuvos šeimos politika, yra natūrali ir sąlygota aplinkybių, ilgus metus įtakojusių šalies gyvenimą. Galima sakyti, kad šeimos politika Lietuvoje dar tik mėgina „stotis ant kojų“. Juk pats šeimos politikos terminas Lietuvoje buvo pradėtas vartoti tik dvidešimto amžiaus dešimtojo dešimtmečio pradžioje, prasidėjus socialinei ekonominei transformacijai, kuomet jis pakeitė sovietmečiu vykdytą, taip vadintą, demografinę politiką.

Norint suprasti, kaip buvo vykdoma Lietuvos šeimos politika ir kodėl šalies mokslininkai įvardina būtent tokias, aukščiau minėtas, problemas, toliau šiame skyriuje bus kalbama apie Lietuvoje vykdytos šeimos politikos raidą, teisinį reglamentavimą, taikomas politikos priemones ir analizuojama dabartinė ekonominė šeimų situacija bei jos įtaka demografinei padėčiai.

2.1. Šeimos politikos raida Lietuvoje

Lietuvoje, kaip ir visoje buvusioje Tarybų Sąjungoje, tikslinės paramos šeimai politikos (iki 1982 m.) nebuvo, o tuo metu deklaruojama parama šeimai apsiribojo labai maža, greičiau simboline, finansine parama daugiavaikėms šeimoms bei materialiai menkai aprūpintų šeimų mažamečiams vaikams. Šios piniginės išmoko buvo tokio menkos, kad net ne visos šeimos pasirūpindavo jas gauti. Sovietiniame laikotarpyje vyravusi visiško užimtumo visuomeninėje gamyboje užtikrinimo ideologija lėmė itin didelį moterų ekonominį aktyvumą, kuris ėmė mažėti tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Vykdoma užimtumo politika vertė moteris maksimaliai įsitraukti į darbą, tuo tarpu į sąlygas, užtikrinančias darbo ir šeimos derinimo galimybes, dėmesys praktiškai nebuvo kreipiamas (Kanopienė 1995, 2005, 2006). Viena iš konkretesnių paramos šeimai priemonių – vaikų lopšeliai-darželiai – neatitiko nei kokybės, nei kiekybės reikalavimų. Tik 1982 m. Lietuvoje buvo pradėtos taikyti kiek reikšmingesnės paramos šeimai, auginančiai mažamečius vaikus, priemonės, tokios kaip: motinai suteikta galimybė, nenutraukiant darbo stažo, auginti vaiką namuose iki pusantrų metų; numatytos iš dalies apmokamos atostogos, kol vaikui sueis vieneri metai; išmokamos vienkartinės pašalpos gimus vaikui; plečiama ikimokyklinių institucijų sistema, įskaitant jose taikomas lengvatas daugiavaikėms bei nepasiturinčioms šeimoms; numatytos lengvatos aprūpinant jaunas šeimas butais. Iš pirmo žvilgsnio, tai buvo didžiulis žingsnis link šeimos gerovės didinimo, tačiau realiai, šios priemonės nedaug pagelbėjo šeimai sprendžiant iškylančias problemas. Tebegaliojanti reglamentuota užimtumo ir darbo užmokesčio sistema, taikomi įvairūs normatyvai, vertė dirbti tiek vyrą, tiek ir moterį, neatsižvelgiant į jų turimų vaikų amžių ir skaičių (Stankūnienė ir kt, 2001)

Atgimimo laikotarpiu požiūris į šeimą bei ją slegiančias problemas ėmė kisti, pradėta kalbėti apie šeimos politikos tikslus, motyvus bei reikalingą priemonių sistemą. Analizuojant paramos šeimai politikos pokyčius, galima išskirti penkis jos formavimosi etapus.

I etapas: 1988-1990 metai – tai šeimos politikos sampratos bei naujo tipo paramos šeimai politikos formavimo laikotarpis. Naujos šeimos politikos prioritetu tapo darbo ir šeimos derinimo galimybių kūrimas ir didinimas, pasirenkant atitinkamas užimtumo formas bei mažamečių priežiūros būdus. Šiam tikslui pasiekti buvo pradėtas įgyvendinti ištisas priemonių paketas: iš dalies mokamos mažų vaikų priežiūros namuose atostogos buvo pailgintos iki 1,5, o nemokamos atostogos - iki 3 metų amžiaus; numatytas nepertraukiamo darbo stažo išsaugojimas, kol moteris prižiūri vaiką iki jam sukaks 8 metai; šiek tiek padidinta parama šeimoms, auginančioms neįgalų vaiką; numatytos priemonės, padėsiančios gerinti vaikų lopšelių-darželių darbą bei priemonės lengvinančios šeimų apsirūpinimą gyvenamąją vieta. Šio priemonių paketo įgyvendinimo įteisinimas, panaikino anksčiau galiojančius, darbo įstatymais pagrįstus, apribojimus, trukdžiusius derinti motinystę su profesine veikla.

Šiuo laikotarpiu buvo parengta respublikinė programa „Lietuvos gyventojai 1991-2005“, kurioje buvo iškelti dar aukštesni bei platesni Lietuvos gyventojų gerovei didinti tikslai. Be paramos šeimai, auginančiai vaikus, dėmesys buvo kreipiamas ir į senyvo amžiaus žmones, neįgaliuosius, našlaičius bei be tėvų globos augančius vaikus. Be to, programoje jau buvo kalbama apie tėvų savanoriško apsisprendimo kaip jiems derinti darbą su šeima sąlygas; galimybę rinktis tarp vaikų auginimo namuose ir naujo tipo ikimokyklinėse (nedidelėse įvairaus tipo valstybinėse, privačiose ir pan.) institucijose, veikiančiose pagal lankstų darbo grafiką; medicininio pobūdžio priemones, gerinančias šeimos planavimą; psichologinių paslaugų šeimoms plėtrą ir pan. (Stankūnienė, Mikalauskaitė ir kt. 2005)

Nors įdirbis kuriant programą „Lietuvos gyventojai“ buvo nemenkas, o joje išdėstyti tikslai bei priemonės buvo labai reikšmingos, tačiau tuometėje Lietuvoje ji buvo pasmerkta žlugti dar nepradėjus įgyvendinimo proceso. Tautinio atgimimo sąlygomis, vyraujant absoliučiai sovietinės praeities neigimo nuotaikai, vėl buvo atsigręžta į tradicinį konservatyvųjį šeimos suvokimą, imta plėtoti konservatyvaus – korporacinio gerovės modelio valstybėms būdingą politiką.

II etapas: 1990-1992 metai – pašalpų šeimoms sistemos plėtojimo laikotarpis, kuomet šeimos politika, dažnai kuriama populistinių pasisakymų pagrindu, buvo vykdoma šaliai labai brangiu būdu – iš esmės tik piniginių išmokų didinimu. Maža to, šeimos buvo skatinamos ikimokyklinukus auginti namuose, kas lėmė masinį ikimokyklinių įstaigų užsidarymą. Situaciją dar labiau pablogino didėjanti infliacija bei jos sąlygojamas pragyvenimo lygio nuosmukis. Išaugo paramos reikalaujančių šeimų skaičius, dėl to, turėjo būti didinamos įvairaus pobūdžio pašalpos (pašalpos vaikams iš mažai aprūpintų šeimų; pašalpos daugiavaikėms motinoms; pašalpos motinoms, be tėvo auginančioms iki 3 metų amžiaus vaiką; pašalpos asmenims, slaugantiems neįgalųjį; pašalpos studentams, negaunantiems stipendijų; pašalpos vaikams iki 16 metų amžiaus (besimokantiems iki 18 metų); pašalpos našlaičiams ir kt.), skiriamos įvairios kompensacijos, ilginama iš dalies mokamų atostogų vaiko priežiūrai trukmė. Pašalpų mokėjimo tvarka buvo nuolat koreguojama. Vienas reikšmingiausių paramos šeimai pakeitimų buvo priimtas 1991 m., kuomet buvo pereita prie pašalpų vaikams iki 3 metų amžiaus, skiriamų bet kuriam iš tėvų ar asmeniui, kuris faktiškai augina vaiką; atsisakyta fiksuoto pašalpos dydžio ir pereita prie santykinio, siejamo su minimaliu gyvenimo lygiu dydžio; padidinta pašalpa gimus vaikui; pradėta mokėti įsikūrimo pašalpa našlaičiams ir be globos esantiems vaikams. Tai pačiais metais buvo pailgintos motinystės atostogos, suteikiant 70 dienų iki gimdymo ir 56 dienas – po gimdymo (70 dienų, jei gimdymas komplikuotas) (Stankūnienė ir kt., 2001).

Ilgainiui, ši pašalpų sistema tapo nepakeliamai brangia ir painia politika, kuri visiškai nutolo nuo anksčiau užsibrėžtų tikslų siekti šeimos savarankiškumo, įtvirtinant vyro ir moters lygiateisiškumą, derinat darbą su šeima ir pan. Iš vienos pusės buvo mėginama diegti socialdemokratiniam gerovės valstybės modeliui būdingus paramos elementus, iš kitos pusės – palaikoma nuostata, raginanti moteris

vykdyti „šeimos žininio puoselėtojos“ pareigas, kas būdinga konservatyvaus – korporacinio modelio gerovės valstybėms. Tokia painiava davė savo rezultatų: sunkėjančios gyvenimo sąlygos vertė moteris grįžti į darbą, o gerokai sumažėjęs ikimokyklinio ugdymo įstaigų skaičius tapo opia problema.

III etapas: 1993-1994 metai – šeimos politikos tobulinimo laikotarpis, kurio metu imta suprati, kad iki tol egzistavusi pašalpų sistema gausina valstybės išlaikytinių gretas, beveik nekuria šeimos savarankiškumą didinančių sąlygų, maža to, visiškai nepasiteisina rinkos sąlygomis. 1994 m., priėmus Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymą, buvo atsisakyta visos eilės smulkių pašalpų ir padidintos pašalpos labiausiai socialiniu požiūriu pažeidžiamoms šeimoms.

Nemenki sunkumai vaikų priežiūros paslaugų srityje privertė iš naujo įvertinti ikimokyklinių įstaigų būtinybę: pirmiausiai buvo sustabdytas jų naikinimas, vėliau pradėta reorganizacija, pereinant prie lankstesnių ikimokyklinių institucijų formų (privačios, konfesinės įstaigos), kuriant įvairias auklėjimo ir mokymo programas bei formas. Tačiau viena svarbiausių šeimos politikos priemonių – lanksčių užimtumo formų plėtra – vėl buvo palikta nuošalyje. Reikia pripažinti, kad tai lėmė objektyvios sąlygos – gamybos mažėjimas, nedarbas, ekonominiai sunkumai.

Svarbus šio laikotarpio pasiekimas buvo tas, jog šalies vyriausybė, įtakota 1994 m. Kaire vykusios Jungtinių Tautų konferencijos „Gyventojai ir socialinė raida“ (jos metu viso pasaulio vyriausybių susitarimu buvo priimta veiksmų gyventojų problemoms spręsti programa) ir supratus, kad šeimos politikos veiksmų efektyvumas labai priklauso nuo procesų ištirtumo bei konceptualaus pagrindimo, vėl atnaujino paramos šeimai politikos koncepcijos rengimą (Jančaitytė, 2006).

IV etapas: 1995-1996 metai – šeimos politikos koncepcijos kūrimas. Koncepcijoje, kuriai LR Vyriausybė pritarė 1996 m., buvo pirmą kartą suformuluotas Lietuvos šeimos politikos apibrėžimas, nustatyti tikslai bei pagrindinės veiklos kryptys. Pagrindiniais paramos šeimai principais buvo laikytina pagalba šeimai, siekiant užtikrinti jos funkcijų atlikimą bei saugumą; skatinat šeimų bei individų autonomiškumą, atsakomybę, aktyvumą; puoselėjant kartų solidarumą. Koncepcijoje buvo pažymėta, kad, įvertinant Lietuvos ekonominę situaciją ir galimybes, parama turi būti skiriama atsižvelgiant į realius poreikius, stengiantis stabdyti socialiai silpnų ir probleminių šeimų plitimą. Pagrindinis paramos šeimai politikos tikslas bendrąja prasme buvo nukreiptas į šeimai draugiškos aplinkos kūrimą bei pačios šeimos ir jos narių atsakomybės, sprendžiant savo problemas, didinimą (Stankūnienė, 1995).

1996-ųjų šeimos politikos koncepcija, savo turiniu iš esmės išreiškianti socialdemokratinės gerovės šalims būdingą paramos šeimai tipą, irgi liko daugiau teorija negu praktika, kadangi tolimesni vyriausybės sprendimai buvo priimami beveik neatsižvelgiant į joje nubrėžtus tikslus.

V etapas: 1997-1999 metai – šeimos politikos plėtros neapibrėžtumo laikotarpis, kurio metu parama šeimai ir toliau buvo orientuota į piniginių išmokų šeimoms, auginančioms vaikus, plėtrą. Vėl buvo įvedamos naujos pašalpos, o lanksčių užimtumo formų plėtra tebeliko problematiška. Tokią

situaciją galėjo įtakoti šeimos politikos priemonių išskaidymas atskirom institucijom, nesuteikiant įgaliojimų koordinuoti bei kontroliuoti jų įgyvendinimą. Iš esmės, šis laikotarpis pasižymėjo mišria paternalistinės orientacijos politika, bandančia įgyvendinti socialdemokratinių gerovės valstybių idėjas ir, tuo pačiu, taikančia liberalių gerovės valstybių socialinės politikos principus apsirūpinimo būstu srityje (Stankūnienė ir kt., 2005)

Norint suprasti kaip ir kokiomis priemonėmis šeimos politika Lietuvoje buvo vykdoma pasibaigus V-ajam etapui, bei kokia linkme krypsta šiandieninės šeimos politikos formavimas, būtina išnagrinėti Lietuvos šeimos politiką reglamentuojančius dokumentus.

2.2. Šeimos politikos teisinis reglamentavimas

Šeimos ir darbo derinimo, lyčių lygybės užtikrinimo bei kitos šeimos kasdienio gyvenimo problemos bei jų sprendimo būtinybė ne iš karto buvo Europos Sąjungos dėmesyje. Anot Dromantienės, „moterų teisės visą laiką buvo Europos Bendrijos politikos akiratyje, tačiau tai buvo ne savarankiškas tikslas užtikrinti lyčių lygybę, bet daugiau siekis garantuoti skaidrią konkurencingumo tarp valstybių narių politiką“ (Dromantienė, 2008, p. 33). 1957 m. Europos Ekonominės Bendrijos (Romos) steigimo sutartyje jau buvo diskutuojama vyrų ir moterų lygių galimybių darbe klausimu, tačiau, kaip pabrėžia Dromantienė, visiškai nebuvo akcentuojamas darbo ir šeimos derinimas ir su juo susijusios problemos. Europos Sąjunga savo politinėje darbotvarkėje atrado vietos ir šeimų problemoms spręsti tik aštuntojo dešimtmečio viduryje. 1974 m. sausio 21 d. Tarybos rezoliucijoje buvo patvirtinta socialinių veiksmų programa, kurioje nors ir nebuvo pasiūlyta jokių konkrečių priemonių, tačiau visgi jau buvo pabrėžtas jų būtinumas, siekiant padėti žmonėms derinti savo šeimynines pareigas ir darbą (Hantrais; Letablier, 1996).

Vėliau sekė visa eilė su darbo ir šeimos derinimu bei lyčių lygybės užtikrinimu susijusių dokumentų, iš kurių vienu svarbiausių laikoma 1992 m. Europos Tarybos „Rekomendacija dėl vaikų priežiūros“ (Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, 2010). Šioje rekomendacijoje buvo atkreiptas dėmesys į palankios šeimai aplinkos kūrimą: pabrėžtas ne tik galimybių dirbantiems ar besimokantiems tėvams derinti šeimą su darbu ar studijomis sudarymas, bet ir darbo aplinkos pritaikymas prie dirbančiųjų poreikių; lygybės pareigų šeimoje atžvilgiu skatinimas. Europos Sąjungos narėms buvo pasiūlyta kurti vaiko priežiūros paslaugas, turint omeny nebrangių, kokybiškų, tėvų bei vaiko ugdymo poreikius atitinkančių priežiūros struktūrų kūrimą; lanksčiau žvelgti į įvairias, vaiko priežiūrai suteikiamas atostogas.

Siekiant įtvirtinti lyčių lygybę šeimoje ir visuomenėje, labai reikšminga buvo (ir yra) moterų judėjimų veikla bei tarptautinių organizacijų reiškiamas susirūpinimas dėl problemų lyčių lygybės srityje. Inicijuojant tarptautinėms organizacijoms, buvo suorganizuotos tokios labai svarbios regioninės ir pasaulinio lygio konferencijos, kaip 1993 metų Ženevos Europos gyventojų konferencija;

1994 metų Kairo konferencija, tema „Gyventojai ir visuomenės raida“, 1995 metų Pekino Ketvirtoji pasaulinė konferencija moterų klausimais (Stankūnienė ir kt., 2001). Būtent šių konferencijų metu buvo priimtos tarptautinės veiksmų programos ir rekomendacijos, kurios nulėmė lyčių lygybės ir lygių galimybių siekio įvardijimą vienais iš pagrindinių šeimos politikos plėtros tikslų. Jose buvo užakcentuotos vienos iš svarbiausių šeimos politikos krypčių: draugiškos visuomenės aplinkos vaikams ir šeimai kūrimas; politinės, socialinės ir ekonominės vyrų ir moterų lygybės siekiamybė; pagalba tėvui ir motinai darbo ir šeimos derinimo srityje.

1997 m. Amsterdamo sutartyje buvo įtvirtintas lyčių lygybės principas bei jos įtvirtinimo visose politikos srityse būtinybė. 1997 m. priimtoje Europos užimtumo strategijoje, kuri dažnai įvardijama vienu svarbiausiu dokumentu, raginančiu Europos Sąjungos šalis vykdyti koordinuotą socialinę ir užimtumo politiką, pirminiai tikslai buvo išdėstyti pagal sekančias gaires (Česnuitytė, Dromantienė, 2011):

- Darbingumo gerinimas, mažinant jaunimo nedarbą; tobulinant nedarbo išmokų tvarką; ruošiant bei perkvalifikuojant rinkos poreikius atitinkančius specialistus ir pan.
- Verslininkystės plėtojimas, gerinant sąlygas individualiam verslui; mažinant darbo jėgos apmokestinimą ir pan.
- Adaptacijų versle, darbo organizacijoje skatinimas, modernizuojant darbo organizavimą; plėtojant lanksčias darbo formas ir pan.
- Lygių galimybių politikos įtvirtinimas, plėtojant šeimos ir darbo derinimo priemonių taikymą; mažinant lyčių galimybių darbo rinkoje skirtumus; į darbo rinką integruojant žmones su negalia ir pan.

Europos užimtumo strategijoje numatytiems tikslams pasiekti Europos užimtumo politikos gairės buvo perkeliamos į nacionalines veiksmų programas, vėliau kasmet (1998–2003 m.) analizuojamos ir apibendrintoje ataskaitoje pateikiamos kiekvienai šaliai įgyvendinimo rezultatų, išvadų bei konkrečių pasiūlymų pavidalu.

2000 m. priimtoje Lisabonos Strategijoje, buvo iškeltas dar aukštesnis tikslas – akcentuojant lyčių lygybę ir lygių galimybių įgyvendinimą, iki 2010 m. Europos Sąjungą paversti labiausiai dinamiška bei konkurencinga ekonomine zona pasaulyje, gebančia užtikrinti stabilų ekonomikos augimą, nuolat kuriančia darbo vietas bei gerinančia socialinį gerbūvį

2002 m. Barselonoje vykusiame Europos Tarybos susitikime, siekiant įgyvendinti Lisabonos strategijos tikslą – iki 2010 m. moterų užimtumo lygį padidinti iki 60 % (bendrą užimtumo lygį – iki 70 %), šalys narės buvo raginamos dėti visas pastangas, kad būtų panaikintos kliūtys, trukdančios moterims dalyvauti darbo rinkoje bei sudaryti sąlygas, kuriomis iki 2010 m. vaikams nuo 3 metų iki mokyklinio amžiaus, priežiūros paslaugos būtų garantuotos ne mažiau kaip 90 % ir bent 33 % – jaunesniems nei 3 metų amžiaus vaikams (Europos Parlamentas, 2011)

2003 m., atsižvelgiant į 2000 m. Lisabonos strategijos uždavinius, buvo reformuota Europos užimtumo strategija bei išskirti trys, vienas kitą papildantys, tikslai: visiškas užimtumas; darbo kokybė ir produktyvumas; socialinė sanglauda ir aprėptis (Dromantienė, 2008).

2007 m. vykusiame Europos Tarybos ir šalių narių Vyriausybių atstovų susitikime, atkreipiant dėmesį į neigiamus demografinius pokyčius bei akcentuojant palankios šeimai politikos Europoje svarbą, prieita prie išvados, kad reikalinga įkurti Šeimų sąjungą (*Aliance for Families*), su tikslu keistis gerąja patirtimi ir žiniomis, kurias vėliau galima būtų pritaikyti formuojant ir efektyviai įgyvendinant savo šalies šeimos politiką. Šalys narės raginamos naudojant Struktūrinių fondų lėšas bei Europos Sąjungos kanalais teikiamą informaciją, bendradarbiauti su kitų šalių socialiniais partneriais, remti palankias šeimai iniciatyvas, imtis visų reikiamų priemonių lygių teisių darbe ir šeimoje užtikrinimui, šeimos politikos tobulinimui (Tarybos ir Taryboje posėdžiavusių valstybių narių vyriausybių atstovų išvados dėl šeimai palankios politikos svarbos Europoje ir dėl Aljanso už šeimą įsteigimo (2007/C 163/01), 2007).

2010 m. kovo 3 d. Europos Komisija pasiūlė Lisabonos strategiją pakeisti nauja, Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija – „2020 m. EUROPA“. Svarbu yra tai, kad net trijuose iš penkių strategijos tikslų yra akcentuojama socialinės gerovės kūrimo svarba. ***Užimtumo srityje*** nubrėžtas tikslas darbą turinčių 20–64 metų amžiaus žmonių skaičių padidinti iki 75 %; ***Švietimo srityje*** užtikrinti, kad mokyklos nebaigiančių moksleivių dalis nebūtų didesnė nei 10 % ir, kad ne mažiau kaip 40 % 30–34 metų amžiaus asmenų turėtų aukštąjį išsilavinimą; ***Kovos su skurdu ir socialine atskirtimi srityje*** siekiama bent 20 mln. sumažinti skurde gyvenančių ir socialiai atskirtų žmonių arba žmonių, kuriems tai gresia, skaičių (Europos Komisija, 2010)

Daugumas tarptautinių dokumentų, kuriuose paliečiamos šeimos bei jos narių aktualijos, yra rekomendacinio pobūdžio, o nubrėžiamos direktyvos paprastai nurodo bendrąsias kryptis. Juose neįvardijamos bendros ar vienodos priemonės, kurios turėtų būti taikomos siekiant vykdyti bendrą visoms šalims šeimos politiką. Kiekviena šalis individualiai renkasi, kokią šeimos politiką jai vykdyti ir kokias priemones, atsižvelgiant į poreikius ir turimus išteklius, jai naudoti. Europos Sąjungos narėms paliekama sprendimų priėmimo laisvė bei teisė, tačiau, reikia pastebėti, kad kiekviena jų visgi jaučia tam tikrą spaudimą, skatinantį nacionaliniu lygmeniu siekti bendrų, Europos Sąjungos mastu nusibrėžtų šeimos politikos tikslų.

Šeimos politikos efektyvumą įtakoja labai daug veiksnių, tačiau galima teigti, kad konceptualiųjų pagrindų sukūrimas, kuriuose būtų suformuluoti aiškūs šeimos politikos tikslai, veiklos principai bei veiksmų kryptys, yra viena svarbiausių sėkmingos politikos sąlygų. Lietuvoje formuojamos šeimos politikos tikslai ir veiklos kryptys apibrėžiamos įvairiuose dokumentuose ir strategijose.

1996 – ųjų metų šeimos politikos koncepcija buvo pirmasis bandymas apibrėžti Lietuvoje formuojamą šeimos politiką, tačiau ji pasižymėjo moderniomis idėjomis, apimančiomis palankios

šeimai aplinkos kūrimą, darbo ir šeimos derinimo galimybes, moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimą. Tačiau tais pačiais metais parengtas koncepcijos įgyvendinimo priemonių planas taip ir liko neįgyvendintas. Manoma, kad tam didelės įtakos turėjo tuometis Lietuvos valdžios pasikeitimas.

Pradedant 2000 metais, Lietuvoje buvo parengta visa eilė šeimos politikos veiklos kryptis nusakančių dokumentų. Vadovaujantis Kopenhagos deklaracijos nuostatomis, kurios iš esmės yra artimos universalaus gerovės modelio principams, 2000 m. metais Lietuvoje buvo parengta ir pradėta įgyvendinti Skurdo mažinimo strategija. Strategijos prioritetai – visuomenės pažanga, teisingumas ir žmogaus gyvenimo sąlygų gerinimas. Strategijoje akcentuojamas žmogaus pasitikėjimo savo jėgomis skatinimas; teisingo pajamų perskirstymo, siekiant sudaryti galimybę visuomenės nariams gauti jų gyvenimui reikalingų išteklių, būtinybė bei socialinei raidai skirtų išteklių didinimas; visiško užimtumo rėmimas; lygių galimybių užtikrinimas bei moterų dalyvavimo darbo rinkoje užtikrinimas; pirminės sveikatos priežiūros ir švietimo prieinamumo kiekvienam šalies gyventojui prieinamumas (Skurdo mažinimo Lietuvoje strategija, 2000). Tačiau labai reikšmingas faktas yra tas, kad šioje strategijoje nekalbama apie vieną svarbiausių skurdo mažinimo aspektų - lygių galimybių bei moterų dalyvavimo darbo rinkoje užtikrinimą bei įgyvendinimo priemones. Reikia paminėti, kad būtent ši sritis Kopenhagos deklaracijoje buvo išskirta kaip prioritetinė (Nacionalinis pranešimas apie pasaulio viršūnių socialinės raidos susitikimo išvadų įgyvendinimą, 1999).

Lyčių lygybės darbo rinkoje problemų sprendimo būtinybė, galimybė derinti šeimą su darbine veikla, lanksčių užimtumo formų plėtojimas buvo aptartas rengiant „Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikę strategiją“ (2002). Šioje strategijoje yra skatinamas palankios šeimai politikos kūrimas bei įgyvendinimas, užtikrinant kiekvienam prieinamas, aukštos kokybės vaikų bei globojamų asmenų priežiūros paslaugas, įvairių tipų atostogų schemas. Svarbu yra tai, kad dokumente paliečiamas Lietuvos ekonomikai labai svarbus klausimas – žmonių suinteresuotumas dirbti. Strategijoje pripažįstama, kad Lietuvoje parama šeimoms iš esmės yra orientuota tik į finansines išmokas, kurių dydis tiesiogiai siejamas su pajamų mažėjimu ar didėjimu, o tai sąlygoja gavėjų priklausomybę nuo pašalpų bei mažina jų norą dirbti. Ne tik Lietuvos, bet ir JAV pavyzdys rodo (Henneck, 2003), kad šalyse, kuriose pašalpos skiriamos pajamų testavimo principu, skurdo situacija paprastai nesikeičia. Todėl strategijoje šiai situacijai spręsti yra siūloma pašalpų mokėjimą koordinuoti su įvairiomis užimtumo formomis, taip skatinant žmonių suinteresuotumą dirbti.

Kaip teigia dauguma analitikų, Lietuvos šeimos politika yra labai priklausoma nuo šalies politinio aparato: keičiantis valdžiai, paprastai keičiasi vykdomos šeimos politikos kryptis. Siekiant politinio susitarimo bei daryti įtaką socialinei ir ekonominei politikai, 2003 m. Seimas patvirtino „Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją“ (2003), kurios pagrindu politikos objektu buvo pasirinktas vaikas, o šeimai ir valstybei palikta prievolė dalintis atsakomybe vaiko gerovei užtikrinti. Koncepcijos tikslas – sąlygų vaikams gyventi visavertį gyvenimą sudarymas, išryškinat

egzistuojančias su vaiko gerovės užtikrinimu susijusias problemas bei suformuojant vaiko gerovės įgyvendinimo siekius. Koncepcijoje buvo išdėstytos šeimai labai reikšmingos nuostatos. Kalbant apie vieną aktualiausių sąlygų sėkmingam darbo ir šeimos derinimui - vaiko priežiūros paslaugas, paslaugų šeimai ir vaikui plėtros bei jų kokybės gerinimo investicijos buvo įvardintos pirmaeiliu valstybės uždaviniu. Svarbu ir tai, kad dokumente buvo ypač akcentuojama ne tik motinystės, bet ir tėvystės svarba, o bet kurio iš tėvų pagalbos prašymas aiškinamas ne kaip blogas pareigų atlikimas, o kaip atsakomybės ženklas. Valstybės finansinių paramų skirstymo srityje vaikų diskriminacija dėl jų tėvų gyvenimo būdo ar modelio buvo įvardinta kaip neigiama praktika, kurios būtina atsisakyti. Tačiau šis tikslas, kaip ir daugelis kitų koncepcijos tikslų, buvo užmirštas rengiant „Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją“ bei jos įgyvendinimo planą (2005). Nors Strategijoje vaiko gerovės užtikrinimas buvo įvardintas valstybės socialinės ir ekonominės politikos formavimo bei įgyvendinimo prioritetine sritimi, tačiau joje išdėstyti uždaviniai ir veiksmų planas mažai atspindėjo Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje (2003) nubrėžtas vaiko gerovės įgyvendinimo gaires. Strategijos uždaviniuose nebeliko ne tik finansinio vaikų diskriminavimo panaikinimo būtinybės, bet ir tokių šeimai svarbių priemonių kaip: darbo ir šeimos pareigų derinimo galimybių užtikrinimas vaikus auginantiems tėvams; lygių galimybių tėvams prižiūrėti vaikus sudarymas; tėvo vaidmens ir atsakomybės auginant vaiką stiprinimas. Iš esmės, 2005 m. Vaiko gerovės valstybės politikos strategijoje ir jos įgyvendinimo plane labiau atsispindėjo ateityje numatomi parengti įstatymai ir programos, nei realios priemonės, būtinos šeimos bei vaiko problemoms spręsti.

Vieną svarbiausių strateginių dokumentų, kuriame buvo apibrėžti šeimos politikos modernizavimo tikslai ir plėtros kryptys – „Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategiją“, Lietuvos Vyriausybė patvirtino 2004 m. Strategijoje išdėstyti tikslai buvo orientuoti į savarankiškos ir gyvybingos šeimos įsigalėjimo skatinimą; teisinių, socialinių, ekonominių sąlygų, stiprinančių šeimas bei užtikrinančių visavertį jų funkcionavimą, kūrimą. Prioritetiniais uždaviniais buvo išskirta lanksčių užimtumo formų plėtojimas; šeimos ir darbo derinimo galimybių sudarymas; vaiko priežiūros ir ugdymo paslaugų gerinimas; lyčių (vyro ir moters) lygybės viešajame gyvenime ir šeimoje siekis. Tačiau ir šiame svarbiame dokumente labiau dominavo planai ateities programoms kurti, nei numatytos konkrečios paramos šeimai priemonės. Pavyzdžiui: šeimos pareigų derinimui su profesine veikla numatoma kurti naują „Ikimokyklinių paslaugų teikimo programą“; vaikų priežiūros paslaugų gerinimui – planuojamas ikimokyklinio gyvenimo ir ugdymo sąlygų gerinimo modelio sukūrimas; lygių galimybių srityje - planuojamas tyrimas apie vyro ir moters teises, pareigas ir galimybes viešame bei privačiame sektoriuje ir t. t. (Dėl Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos patvirtinimo, 2004).

Visi, iki 2008 m. parengti, Lietuvos strateginiai dokumentai, nors ir turėjo tam tikrų trūkumų, tačiau pasižymėjo moderniomis bei artimomis Skandinaviško gerovės modelio valstybėms idėjomis.

Tačiau 2008 m., seimui patvirtinus naują „Lietuvos Valstybinę šeimos politikos koncepciją“ (2008), visuomenėje pasigirdo nuomonė, kad Lietuvos šeimos politika žengė didžiulį žingsnį atgal. Daugiausia diskusijų bei nepasitenkinimų sukėlė koncepcijoje pateikta samprata, kad tik santuokos pagrindu suformuota šeima yra esminis visuomenės gėris. Vieni šioje koncepcijoje įžvelgė žmogaus teisių pažeidimus, antri - per didelį valdžios bei bažnyčios kišimąsi į žmogaus asmeninį gyvenimą, treti - ne santuokoje gimusių vaikų diskriminavimą, kadangi šeimos koncepcijoje numatyta, kad valstybės parama būtų skiriama kriterijus atitinkančioms šeimoms. Priešingai oponentams, Koncepcijos šalininkai būtent tik santuokinėje šeimoje įžvelgė moralinį valstybės apsisprendimą, žmogaus dorybių ugdymo bei moralinio tobulėjimo galimybę, teisinių nesklandumų, kuomet pora nusprendžia gyventi atskirai, išsprendimą. Reikia paminėti, kad šis visuomenės bei politinių veikėjų nesutarimas paskatino „Lietuvos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos“ teisėtumą įvertinti Konstituciniame teisme, kuris 2011 m. pripažino ją kaip prieštaraujančią Konstitucijai (Vaišvila, 2012).

Patvirtindamas „Valstybinę šeimos politikos koncepciją“, Seimas Lietuvos šeimos politikos objektu pasirinko šeimą, o pačią šeimos politiką vėl pastūmėjo konservatyviojo modelio link. Remiantis familialistiniu (socialinė apsauga bei šeimos atsakomybė rūpintis savo nariais yra grindžiama vyro - šeimos maitintojo - modeliu) požiūriu, paprastai iškyla dilema: kaip suderinti individo ir šeimos poreikius; ypač tai aktualu sprendžiant problemas, susijusias su vaikų gerovės kūrimu. Statistiniai duomenys rodo, kad Lietuvoje vis daugiau vaikų gimsta ne santuokoje (2010 m. 7869, 2013 m. - 8825) (Oficialiosios statistikos portalas, 2014), todėl vykdant šeimos politiką vadovaujantis Koncepcijos nuostatomis, būtų sunku tikėtis lygiaverčio, nediskriminuojančio vaikų gerbūvio kūrimo. Europos valstybių praktika rodo, kad šeimos politikos objektu nebūtinai turi būti pasirenkama šeima. Pavyzdžiui, Estijoje, neapibrėžiant šeimos sampratos, šeimos politikos objektu yra pasirinktas vaikas, kas sudaro galimybę riboti politikų ginčus bei nesutarimus dėl šeimos sampratos ir valstybės paramos tikslingumo. Vykdant tokią, į individą nukreiptą, universalumo principu grindžiamą šeimos politiką, valstybės parama garantuojama visiems vaikams, nepriklausomai nuo to, kokioje šeimoje jie gyvena.

Nepaisant prieštaringų vertinimų, 2008 m. koncepcija visgi buvo svarbus valstybės žingsnis, kuriant mūsų šalies šeimos politiką. Jos pagrindu buvo parengtas ir 2010 m. spalio 1 d. pasirašytas Nacionalinis susitarimas dėl šeimai palankios aplinkos kūrimo (toliau – Nacionalinis susitarimas), kuriame pagrindiniais tikslais buvo įvardinti: šeimos gerovės ir materialaus saugumo užtikrinimas; sąlygų įgyvendinti šeimos prokreacinę funkciją gerinimas; paslaugų ir infrastruktūros šeimai plėtra bei teigiamo visuomenės požiūrio į šeimą stiprinimas. Šiam dokumentui pritarė daugelis politinių frakcijų ir partijų, o jo kūrimo stadijoje, bene pirmą kartą šalies istorijoje, pasiūlymus teikė ne tik daugiau nei penkiasdešimt visuomeninių organizacijų, bet ir pavieniai asmenys. Svarbus Nacionalinio susitarimo įgyvendinimo žingsnis buvo Visuomeninės Nacionalinio susitarimo įgyvendinimo priežiūros tarybos,

kurioje dalyvauja šeimų interesams atstovaujančios nevyriausybinės organizacijos, sudarymas (Nacionalinis susitarimas dėl šeimai palankios aplinkos kūrimo, 2010). Būtent ši taryba, praėjus metams po Nacionalinio susitarimo priėmimo, savo veiklos ataskaitoje (Nacionalinio susitarimo dėl šeimai palankios aplinkos kūrimo įgyvendinimo apžvalga 2010 m. spalio 1 d. – 2011 m. gruodžio m. 15 d., 2011) kritikuodama valstybines institucijas dėl neveiklumo ir įsipareigojimų nevykdymo, teigė, kad Nacionalinio susitarimo tikslai įgyvendinami tik fragmentiškai. Ataskaitoje buvo akcentuotas atsakingų ministerijų ir institucijų nesupratimas, kad šeimos politika yra horizontalaus pobūdžio ir, koordinuojama vienos institucijos, kartu turi būti vykdoma įvairių sričių institucijų ir organizacijų.

2012 m. Lietuvoje buvo parengtas dar vienas dokumentas, susijęs su poveikiu šeimos aplinkai ir tiesiogiai šeimai, t. y. Valstybės pažangos strategija „Lietuva 2030“ (2012). Šioje strategijoje buvo numatyti šeimą stiprinantys veiksmai, tokie kaip teigiamo požiūrio į šeimą formavimas; kompleksinių paslaugų šeimai sistemos kūrimas, ypatingą dėmesį skiriant šeimos krizių prevencinei veiklai ir darnių tarpusavio santykių puoselėjimui; kūrybingo ir atsakingo asmens ugdymo šeimose skatinimas, bendruomenių stiprinimas ir kt. (Gvaldaitė ir Kirilova, 2014).

Lietuvos strateginių dokumentų analizė rodo kad juose yra atkreiptas dėmesys į svarbiausias šeimos politikos sritis. Lietuva, atsižvelgdama į Europos Sąjungos institucijų rekomendacijas, daugiau ar mažiau, yra suformavusi veiksmų kryptis, susijusias su galimybių tėvams derinti šeimą ir darbą sudarymu, lyčių (vyro ir moters) lygybės užtikrinimu, plėtojant lanksčias užimtumo formas, kokybiškas ir prieinamas vaiko priežiūros paslaugas, gerinant atostogų vaiko gimdymui ir priežiūrai sąlygas ir t. t. Lietuvos Vyriausybės siekį formuoti aiškią šeimos politiką patvirtina šeimos politikos koncepcijos sukūrimas bei patvirtinimas, tačiau joje išdėstyta šeimos politikos interpretacija daugelio visuomenės narių yra vertinama kaip nepripažįstanti realiai egzistuojančios šeimos formų įvairovės, pažeidžianti žmogaus laisves ir teises, skatinanti diskriminaciją bei socialinę atskirtį. Taip pat reikia pastebėti, kad ne visi strateginiai dokumentai vienodai akcentuoja lyčių lygybės, darbo ir šeimos derinimo, šeimai palankios politikos įgyvendinimo nuostatas; tenka pripažinti, jog Lietuvoje, iš esmės, nesiremiama teisingumo, lyčių atžvilgiu, paradigma, o lyčių lygybė nėra esminė ašis. Svarbu yra ir tai, kad dokumentuose išdėstyti šeimos politikos plėtros prioritetai nėra nuoseklūs ir dažniausiai kinta įtakoti šalies valdžios pasikeitimo: dokumentų analizė rodo, kad iki 2008 m. buvo labiau linkstama prie socialinių investicijų paradigmos, tačiau, priėmus „Valstybinę šeimos politikos koncepciją“, pasukta neofamilialistine kryptimi. Būtina atkreipti dėmesį į tai, jog Lietuvos šeimos politiką reglamentuojančiuose dokumentuose numatomos veiksmų kryptys dažnai orientuotos į ateities programų kūrimą, ir yra nepakankamai išreiškiamos konkrečiomis priemonėmis. Koncepcija ir kiti šeimos politikos programiniai dokumentai yra rekomendacinio pobūdžio, todėl juose išdėstytų pasiūlymų ir rekomendacijų neprivaloma įgyvendinti ir jais vadovautis, kuriant bei derinant teisės aktus. Nesant patvirtintų konkrečių teisės aktų, leisiančių įstatymiškai apibrėžti šeimos politiką ir jos

priemones, strateginiuose dokumentuose įvardintos paramos šeimai priemonės rizikuoja likti tik teorinėmis prielaidomis, o tai lemia problemų, su kuriomis susiduria Lietuvos gyventojai, augimą.

2.3. Lietuvoje taikomos šeimos politikos priemonės

Lietuvai, kaip ir kitoms buvusios sovietinės sistemos šalims, yra būdingas vykdomos šeimos politikos nenuoseklumas ir fragmentiškumas. Keičiantis vyriausybei paprastai kardinaliai keičiasi esminiai šeimos politikos plėtros motyvai, kurie varijuoja nuo būdingų konservatyviosioms socialinės gerovės valstybėms, kuriose šeimos politikos prioritetai - tradicinės šeimos išsaugojimas ir vyro/tėvo dominavimas šeimoje; iki būdingų socialdemokratinėms valstybėms, kuriose tarp paramos šeimai priemonių svarbiausios yra tos, kurios kuria sąlygas lyčių lygybei užtikrinti ir tėvų (motinos ir tėvo) šeimos funkcijų derinimui su profesine veikla (Jurkuvienė, 2008).

Vyriausybės rengiamiems dokumentams paprastai trūksta tikslingumo, motyvacijos bei pastovumo, todėl parama šeimai Lietuvoje dažnai realizuojama be aiškios strategijos. Pasak Jasiulionienės (2005), Lietuvos šeimos politika dažnai vykdoma nesivadovaujant net ir parengtais veiksmų strategijos pagrindais.

Lietuvoje, kaip ir kitose pokomunistinėse šalyse, šeimos politiką mėginama kurti vadovaujantis tarptautinėmis rekomendacijomis bei perimant gerovės valstybių patirtį. Tačiau gerai neišstudijavus šių šalių konceptualiųjų šeimos politikos pagrindų bei neidentifikavus iki šiol dar tebeegzistuojančių esminių skirtumų, Lietuvoje dažnai priimami fragmentiški gerovės valstybių šeimos politikos sprendimai, kuriais siekiama sušvelninti mūsų šalies gyventojų problemas. Tokie pavieniai, dažnai su ekonomine, socialine, demografine aplinka, tarptautiniu patyrimu ir rekomendacijomis nederantys sprendimai, paprastai būna nukreipti į šalutines, pasekmių problemas, o esminės – paliekamos nuošalyje, todėl rezultatai neretai netik kad nepateisina lūkesčių, bet ir yra neigiami (Stankūnienė, Eidukienė ir kt., 2005).

Lietuvos pastarojo laikotarpio šeimos politika, paprastai vykdoma kaip reakcija į sudėtingas šeimos funkcionavimo sąlygas, iki šiol tebeturi paternalistinių bruožų ir yra orientuota į finansinę paramą, pamirštant paslaugų bei sąlygų, šeimų savarankiškam funkcionavimui, sukūrimo svarbą. Kalbant apie šeimos politiką, nemažai diskusijų kyla ir dėl atskirų jos įgyvendinimo priemonių, todėl toliau aptariamos pagrindinės Lietuvoje vykdomos šeimos politikos priemonės.

Siekiant užtikrinti sąlygas šeimai tapti aktyviu bei savarankišku institutu, visų pirma, reikalinga vystyti šeimai palankią politiką. Šeimai palanki politika – tai priemonių visuma, suteikianti galimybę darbuotojams, auginantiems vaikus, derinti karjerą su šeimos priežiūros rūpesčiais (Jančaitytė, 2006). Vertinant šeimai palankią politiką Lietuvoje, įprastai aptariami šie šeimos politikos priemonių įgyvendinimo aspektai: nėštumo, motinystės/ tėvystės atostogos; išmokos šeimoms su vaikais; šeimos gyvenimo ir darbo derinimo priemonės, tarp jų ir vaikų priežiūros paslaugos.

Dėl magistrinio darbo apimties ribotumo yra atsisakoma išsamios šeimos politikos priemonių analizės, o koncentruojamasi tik į tas priemones, kurios padeda derinti darbą ir šeimą, juolab kad ši politikos kryptis yra laikoma prioritetine Europos Sąjungos lygmenyje. Finansinės šeimos paramos priemonės (žr. 2 priedas) bus aptariamos tik daugiausiai diskusijų bei prieštaravimo keliančių piniginių išmokų aspektu.

Šiuo metu pagrindinis darbuotojų ir darbdavių teisinius santykius reglamentuojantis įstatymų rinkinys yra Lietuvos Respublikos darbo kodeksas ir kiti jį papildantys specialieji teisės aktai. Lietuvos Respublikos darbo kodekse numatyta visa eilė priemonių, padedančių derinti šeimyninį gyvenimą su profesine veikla:

- Įmonių, įstaigų, organizacijų darbo tvarkos taisyklėse gali būti nustatyta skirtinga kasdienio darbo pradžia ir pabaiga, jei to pageidauja darbuotojai (LR Darbo kodeksas, 147 str.);
- Darbuotojo ir darbdavio susitarimu įstatymu numatyta galimybė dirbti ne visą darbo dieną. Ši priemonė gali būti taikoma ir nėščioms, neseniai pagimdžiusioms bei krūtimi maitinančioms moterims (motinoms, darbdaviui pateikusioms sveikatos priežiūros įstaigos pažymą apie gimdymą ir auginančioms vaiką, kol jam sukaks vieneri metai). Taip pat ne visas darbo dienos arba darbo savaitės laikas gali būti nustatytas darbuotojui, auginančiam vaiką iki trejų metų; darbuotojui vienam auginančiam vaiką iki keturiolikos metų arba neįgalų vaiką iki aštuoniolikos metų; darbuotojui, slaugančiam sergantį šeimos narį, pateikus reikalavimą pagal sveikatos įstaigos išvadą (LR Darbo kodeksas, 146 Str., 2002). Be to, aukščiau paminėtiems asmenims, įstatymu numatyta galimybė atsisakyti dirbti viršvalandžius. (Viršvalandžiai šiems asmenims gali būti skirti tik jiems sutikus) (LR Darbo kodeksas, 150 str., 2005).
- Darbuotojo ir darbdavio susitarimu, įstatymu numatyta tvarka leidžianti asmeniui, už sulygtą darbo užmokestį, dirbti namuose (namudinis darbas). Šiomis sąlygomis darbuotojas savo darbo laiką nustato pats (LR Darbo kodeksas, 108 str.).
- LR Darbo kodekse yra numatytas darbuotojui labai palankus atostogų suteikimo paketas. Čia išskiriamos trys atostogų rūšys, leidžiančios derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus, t.y., nėštumo ir gimdymo atostogos, tėvystės atostogos ir atostogos vaikui prižiūrėti (LR Darbo kodeksas, 178 str., 2006). Moterims yra suteikiamas nėštumo ir gimdymo atostogos, kurias sudaro septyniasdešimt kalendorinių dienų iki gimdymo ir penkiasdešimt šešios kalendorinės dienos po jo. Taip pat šiuo įstatymu gali pasinaudoti darbuotojai, kurie yra paskirti naujagimių globėjais (tokiems asmenims suteikiamos atostogos už laiką nuo globos nustatymo dienos, kol kūdikiui sueis septyniasdešimt dienų). Vyrams suteikiamos tėvystės atostogos – laikotarpiui nuo vaiko gimimo dienos iki tol, kol vaikui sukaks vienas mėnuo. Reikia pažymėti tai, kad už nustatytą atostogų laiką yra mokama Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo nustatyta pašalpa. Darbo kodeksas taip pat įpareigoja darbdavį užtikrinti darbuotojų teisę po šių atostogų grįžti į tą pačią ar lygiavertę darbo vietą, ne mažiau

palankesnėmis sąlygomis, įskaitant ir darbo užmokestį bei naudotis visomis geresnėmis sąlygomis, į kurias jis būtų turėjęs teisę, jeigu būtų dirbęs (LR Darbo kodeksas, 179 str., 2009). Atostogos vaiko priežiūrai suteikiamos pagal šeimos pasirinkimą motinai (įmotei), tėvui (įtėviui), senelei, seneliui arba kitiems giminaičiams, faktiškai auginantiems vaiką, taip pat darbuotojui, paskirtam vaiko globėju kol jam sueis treji metai. Šios atostogos gali būti imamos visos iš karto, dalimis arba pakaitomis (LR Darbo kodeksas, 180 str., 2012). Vaikus auginantiems asmenims nustatytos papildomos lengvatos, susijusios su atostogų suteikimu. Darbuotojo reikalavimu gali būti suteiktos nemokamos atostogos asmenims, auginantiems vaiką iki keturiolikos metų (iki keturiolikos kalendorinių dienų), asmenims, auginantiems neįgalų vaiką iki aštuoniolikos metų (iki trisdešimties kalendorinių dienų), darbuotojui, vienam slaugančiam neįgalųjį (iki 30 kalendorinių dienų per metus, šalių suderintu laiku) bei darbuotojui, slaugančiam sergantį šeimos narį (tokiam laikui, kurį rekomenduoja gydymo įstaiga). Svarbu tai, kad moters nėštumo ir gimdymo bei vaiko priežiūros atostogų metu, šios atostogos gali būti skiriamos ir tėvui, jo pageidavimu (motinai – tėvo atostogų vaikui prižiūrėti metu).

- LR Darbo kodekse yra numatytos ir papildomos lengvatos, t. y. papildomų poilsio dienų suteikimas. Darbuotojams, auginantiems neįgalų vaiką iki aštuoniolikos metų arba du vaikus iki dvylikos metų, suteikiama viena papildoma poilsio diena per mėnesį (arba sutrumpinamas darbo laikas dviem valandomis per savaitę), o auginantiems tris ir daugiau vaikų iki dvylikos metų, – dvi dienos per mėnesį (arba atitinkamai sutrumpinamas darbo laikas keturiomis valandomis per savaitę). Pagirtina yra tai, jog įstatymų lengvatos skiriamos ne tik susikūrusioms šeimoms, bet ir asmenims, kurie ruošiasi sukurti šeimą. Tokiu atveju yra numatyta skirti ne mažiau kaip tris laisvas kalendorines darbo dienas santuokos sudarymui (LR Darbo kodeksas, 184 str., 2005). Darbuotojų, dirbančių ilgesnėmis negu aštuonios darbo valandos pamainomis, prašymu šis papildomas poilsio laikas gali būti sumuojamas kas trys mėnesiai (LR Darbo kodeksas, 214 str., 2005). Laisvų dienų suteikimo laikotarpiu darbuotojui mokamas jo vidutinis darbo užmokestis.

Šalia aukščiau minėtų šeimai palankios politikos priemonių, būtina paminėti dar vieną, ne mažiau svarbią priemonę - paslaugas šeimai. Ši priemonė laikoma pagalbine ir labai vertinga priemone, kuomet aukščiau išvardinti įstatymai praktikoje veikia prastai arba visiškai neveikia. Paslaugos šeimai yra aktualios tėvams, kurie nori sugrįžti į darbą netrukus po vaiko gimimo, tėvystės atostogų ir pan. Šios paslaugos suteikia tėvams galimybę išlikti ekonomiškai aktyviems.

Paslaugos šeimai gali būti kelių rūšių: paslaugos šeimoms, kurios turi vaikų iki septynerių metų ir paslaugos šeimoms kurios turi vaikų iki dvylikos metų. Vaikams iki septynerių metų yra skiriama ikimokyklinio ugdymo ir priežiūros paslauga. Tėvai turi galimybę rinktis geriausiai jų poreikius atitinkančias ugdymo ir priežiūros formas: finansuojamas, juridinių ar fizinių asmenų įsteigtas įstaigas; vaiko užimtumo tėvų darbo ar mokymosi metu paslaugas, subsidijas, skirtas sumokėti už privačią vaiko priežiūrą (Darbo ir šeimos derinimo modelio metmenys, 2007).

Paslaugos šeimoms auginančioms vaikus nuo septynerių iki dvylikos metų labiau orientuotos į popamokinę veiklą: neformalų ugdymą (būrelius), mokyklinius renginius, projektinę veiklą bei veiklas klasės kolektyvuose.

Dar viena paslaugų grupė yra skirta šeimoms globojančioms senyvo amžiaus ar neįgalius artimuosius. LR sveikatos draudimo įstatyme yra nustatyta, kad slaugos ir palaikomojo gydymo paslaugos ligoninėse slaugos poreikį turinčiam asmeniui gali būti teikiamos iki 120 dienų per metus (LR Sveikatos draudimo įstatymas, 1996).

Visų, aukščiau minėtų, šeimos politikos priemonių taikymas turėtų sudaryti itin geras sąlygas palankios šeimai darbo aplinkos kūrimui, kuri, atitinkamai, padėtų išspręsti Lietuvoje egzistuojančias ekonomines, socialines ir demografines problemas. Tačiau kaip rodo praktika, šalyje vykdoma šeimos politika kol kas neduoda norimo rezultato, o ekonominės šeimų situacijos ir demografinių pokyčių tyrimų rezultatai daugiau liūdina nei atrodo optimistiniai.

2.4. Ekonominė šeimų situacija ir jos įtaka Lietuvos demografinei padėčiai

Pradedant 1995 m., kuomet Lietuva, pasirašydama Kopenhagos žmogaus socialinės raidos deklaraciją, įsipareigojo skurdo mažinimą laikyti prioritetine socialinės politikos kryptimi, šalyje buvo įgyvendinamos įvairios priemonės, turėjusios pagerinti šeimų ekonominę padėtį, tačiau skurdo problema Lietuvoje išliko opi ligi šiol. Analizuojant 2009-2013 metų statistinius duomenis (žr. 4 lentelę), galima pastebėti, kad visų tipų namų ūkių skurdo rizikos lygis ne sumažėjo, kaip buvo tikėtasi, bet pakilo iki 20,6%. Lyginant su 2009 metais, skurdo lygio mažėjimas buvo pastebimas 2011 (19,2 %) ir 2012 (18,6 %) metais, tačiau 2013 metų duomenimis jis vėl pakilo ir keliais procentiniais punktais net viršijo 2009 metų rodiklius (nuo 20,3 iki 20,6 %).

4 lent. Skurdo rizikos lygis pagal namų ūkio sudėtį (procentais) (Oficialiosios statistikos portalas, 2014)

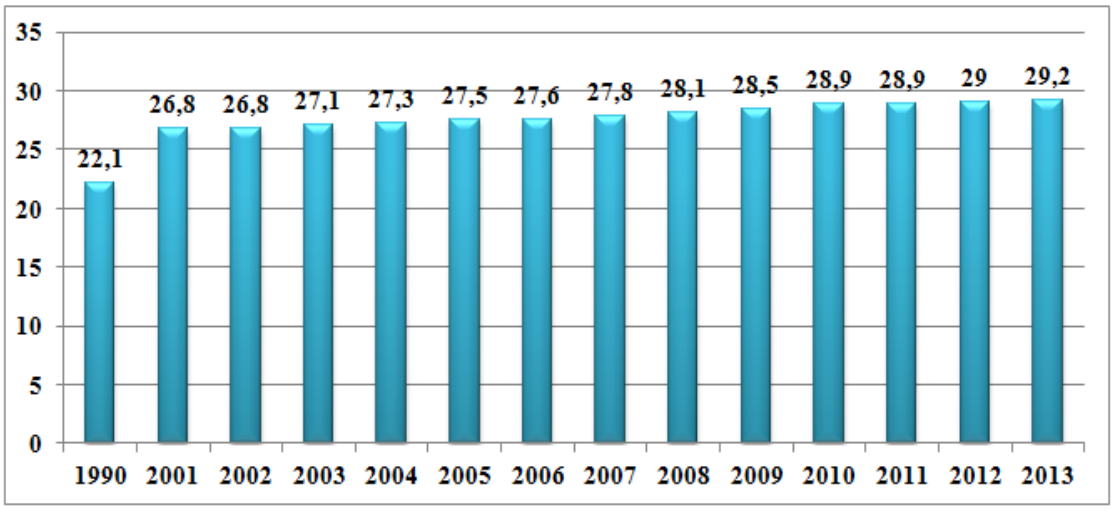
Namų ūkio tipas	Skurdo rizikos lygis | proc.				
	2009	2010	2011	2012	2013
Visi namų ūkiai	20,3	20,5	19,2	18,6	20,6
Namų ūkiai be vaikų	21,1	18	15,9	18,8	19
Vienas asmuo	45,3	26,7	25,1	31,6	33,7
Du suaugę jaunesni nei 65 metų asmenys be vaikų	15,9	22,1	17,1	16,3	15
Du suaugę asmenys, bent vienas 65 metų ar vyresnis, be vaikų	9,2	7,4	6,6	7,6	9,9
Trys ar daugiau suaugusių asmenų be vaikų	9,2	11,8	10,5	12,5	9,2
Namų ūkiai su vaikais	19,8	22,4	21,8	18,4	21,8
Vienas suaugęs asmuo su vienu ar daugiau vaikų	44,3	44,5	44	39,2	42,8
Du suaugę asmenys su vienu vaiku	13,8	19,1	15,5	12,3	17,4
Du suaugę asmenys su dviem vaikais	16,3	21,8	18,9	14,9	16,8
Du suaugę asmenys su trim ir daugiau vaikų	32,6	28,8	38,4	29,2	45,1
Trys ar daugiau suaugusių asmenų su vaikais	14,8	16,7	14,3	15,2	11,6

Didžiausią skurstančiųjų dalį sudaro šeimos su vaikais. Lyginant su bevaikėmis šeimomis, skurdo rizikos lygis šeimose, kurias sudaro vienas suaugęs asmuo (dažniausiai mama) ir vienas arba daugiau vaikų, yra didesnis net kelis kartus. Pavyzdžiui, 2013 metų duomenimis, šio tipo namų ūkio skurdo rizikos lygis siekė net 42,8 %, tuo tarpu šeimų, kurias sudaro du suaugę jaunesni nei 65 metų asmenys be vaikų, šis rodiklis buvo 15 %, o šeimų, kurias sudaro trys ar daugiau suaugusių asmenų be vaikų, - vos 9,2 %. Dar prastesnė situacija matoma analizuojant daugiavaikių šeimų statistiką: čia skurdo rizikos lygis skaičiuojant nuo 2009 metų (32,6 %) pakilo net iki 45,1 %. Lyginant su šeimomis, kuriose du suaugę asmenys augina vieną ar du vaikus, gausių šeimų skurdo rizikos rodikliai yra prastesni daugiau kaip 2,5 karto.

Ekonominės šeimų situacijos duomenys rodo, kad vaikus auginančioms šeimoms Lietuvoje išgyventi yra žymiai sudėtingiau nei bevaikėms. Ši padėtis kuria neigiamą visuomenės požiūrį į daugiavaikes šeimas, palaiko egzistuojantį stereotipą, kad gausi šeima dažniausia yra socialinės rizikos šeima, nesugebanti pasirūpinti vaikais, todėl reikalaujanti ypatingos valstybės paramos. Toks neigiamas visuomenės požiūris bei prasta finansinė padėtis daro ypač didelę įtaką žmonėms, priimant sprendimą, kiek būtent vaikų jiems susilaukti.

Šiuo metu Lietuvoje populiarėja nesantuokinis porų gyvenimo būdas, (remtasi gimusiųjų ne santuokoje vaikų skaičiumi) t. y. gyvenimas be didelių įsipareigojimų ir vizijų kurti stabilią bei gausią šeimą. Moterys, gyvendamos tokio tipo šeimose, jaučiasi ne itin garantuotos dėl savo ir savo būsimų vaikų ateities, todėl daugelis jų nesiryžta gimdyti arba apsiriboja tik vienu vaiku. Kita, labai svarbi ir sparčiai visuomenėje plintanti tendencija, yra žmonių noras tuoktis vyresniame amžiuje, o pirmųjų vaikų gimdymą atidėti vėlesniam laikui. Tikimybė, kad tokios, vyresniame amžiuje susikūrusios, šeimos taps gausiomis, yra labai nedidelė. Maža to, slegiamos sunkios finansinės padėties bei rūpesčių, susijusių su darbo ir šeimos derinimu, dažnai nenori turėti vaikų ir jaunos šeimos, todėl yra linkę susilaukti tik vienos atžalos. Visa tai ypač neigiamai veikia mūsų šalies demografinę padėtį.

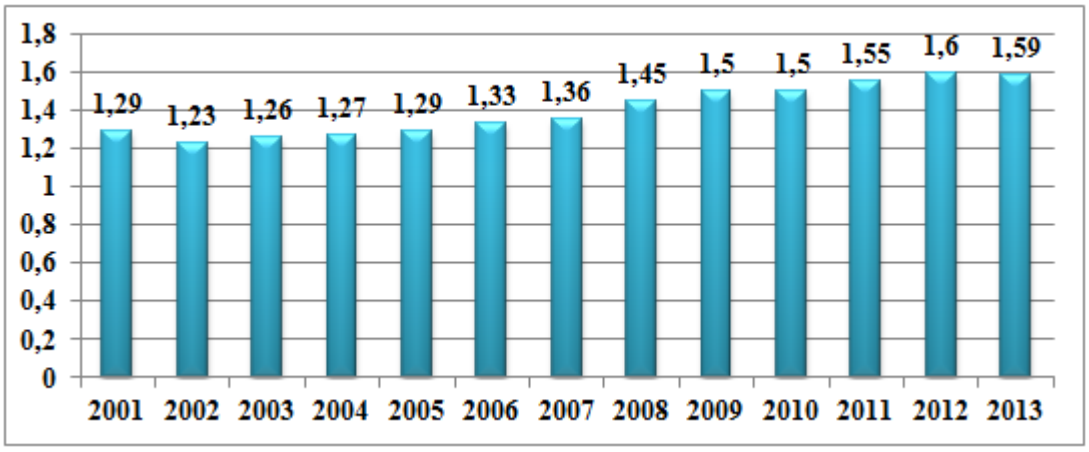
Lietuvos moterų apsisprendimą motinystę atidėti vėlesniam laikui rodo statistiniai duomenys (žr. 3 pav.). Pirmaisiais, atkurtos nepriklausomybės, metais moterys daugiausiai gimdydavo būdamos 22-ejų metų, tačiau dabar šio amžiaus moterys prioritetu laiko, toli gražu, ne ankstyvosios motinystės džiaugsmus. Tendencija, kad moterys, kaip ir vyrai, pirmiausia siekia įgyti aukštąjį išsilavinimą, įsitvirtinti darbo rinkoje, susikurti finansinio stabilumo sąlygas ir tik tada susilaukti vaiko, paskutiniuoju metu dar labiau atitolino moterų norą gimdyti jauname amžiuje. Lyginat 2001-2013 m. statistikos duomenis, galima pamatyti, kad pirmą kartą gimdančių moterų amžius tendencingai didėjo: per trylika metų jis išaugo nuo 26,8 iki 29,2. Savaime suprantama, kad tokie moterų apsisprendimai ženkliai sumažina tikimybę ateityje susilaukti daugiau negu vieno vaiko.

3 pav. Vidutinis gimdančių moterų amžius (Oficialios statistikos portalas, 2014)

Kalbant apie sudėtingą Lietuvos demografinę padėtį, svarbus ne tik motinystės funkcijų atidėjimas vyresniam amžiui, bet ir šeimų nenoras turėti du ir daugiau vaikų. Suminio gimstamumo (suminis gimstamumo rodiklis apibrėžia vidutinį gyvų gimusiųjų skaičių, kurį moteris pagimdytų per visą savo reproduktyvų gyvenimo laikotarpį (būdama 15–49 metų amžiaus)) rodiklio analizė rodo (žr. 4pav.), kad Lietuvoje vidutinis gyvų gimusių vaikų skaičius tik paskutiniaisiais metais viršijo 1,5.

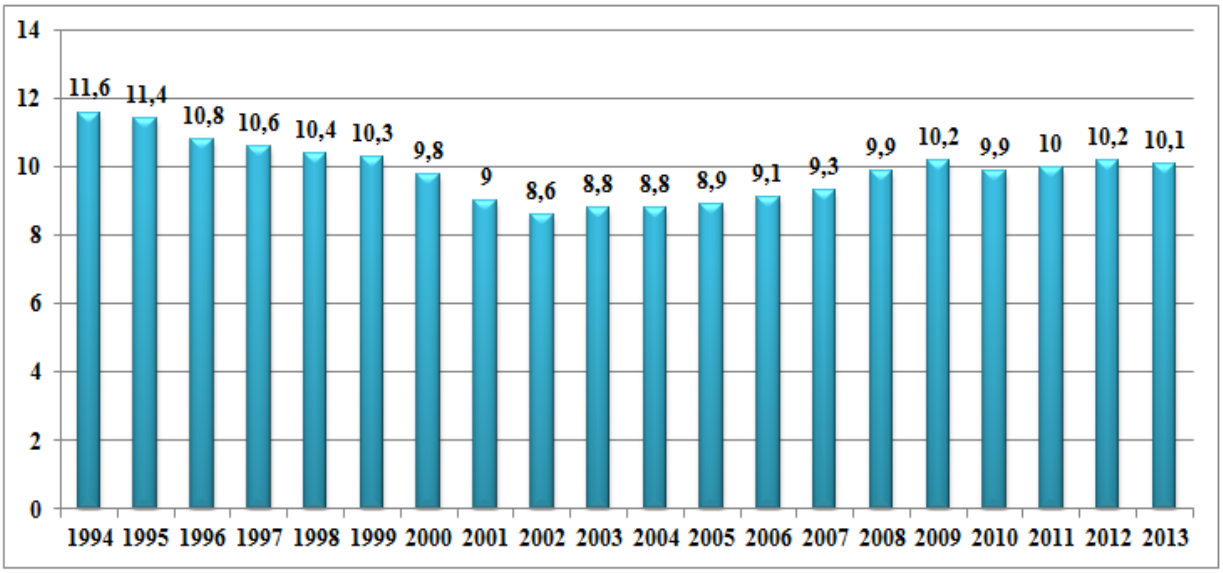
Lyginant 2001 – 2013 metų statistiką, matyti, kad šis skaičius, kasmet, pradedant nuo 2002 metų, lėtai, tačiau visgi didėjo ir išaugo nuo 1,23 iki 1,6. Esant tokiam augimo tempui, Lietuvos suminis gimstamumo rodiklis būtų išaugęs iki 2 maždaug per tokį patį laikotarpį, tačiau 2013 metais, augimas sustojo ir vėl nukrito iki 1,59.

4 pav. Suminis gimstamumo rodiklis (Oficialiosios statistikos portalas, 2014)

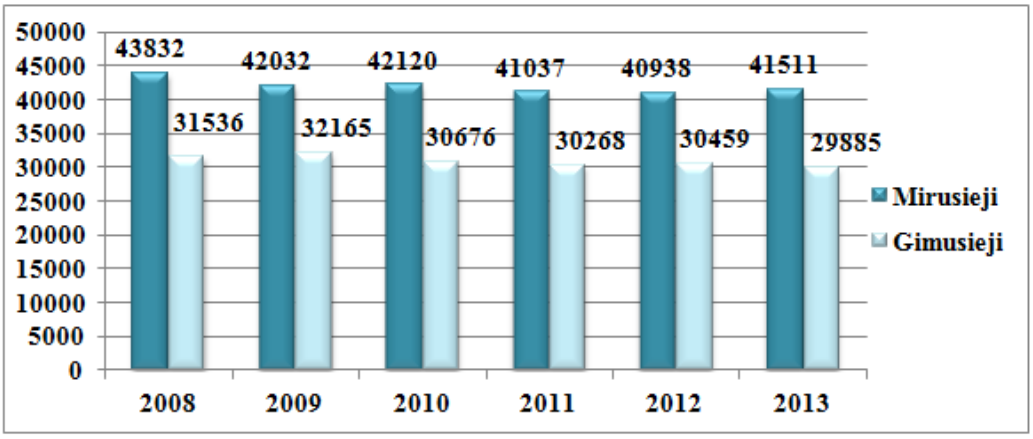
Žvelgiant į bendruosius Lietuvos gimstamumo rodiklius (žr. 5 pav.), kurie yra vieni žemiausių Europoje, galima tik patvirtinti, kad situacija Lietuvoje nėra gera. Analizuojant 1994 - 2013 metų laikotarpį, matyti, kad pradedant 1994 metais, gimstamumo rodiklis mūsų šalyje krito ištisus

aštuonerius metus ir sumažėjo nuo 11,6 iki 8,6. Nors 2002 metais šis kritimas stabilizavosi, o gimstamumo skaičius ėmė augti, tačiau 2013 metais jis vis dar buvo labai mažas (10,1) ir net nepasiekė 1994 metų lygio.

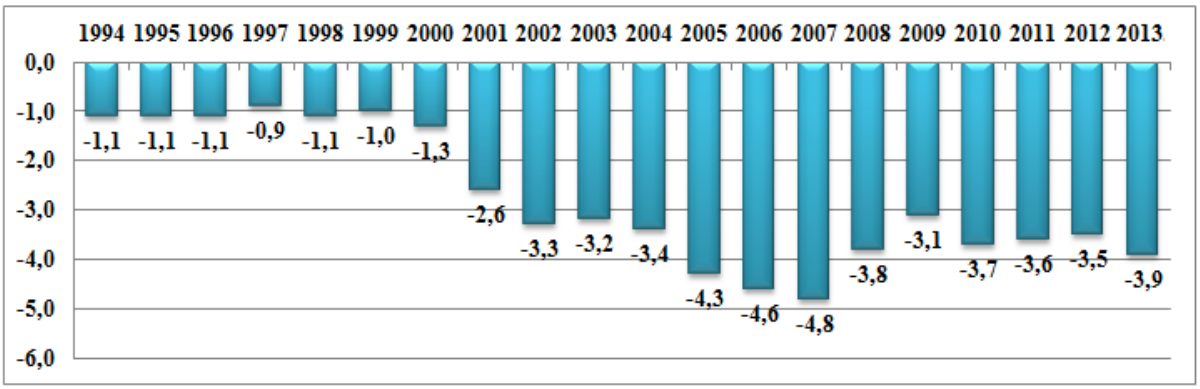
5 pav. Bendrasis gimstamumo rodiklis, tenkantis 1000 gyventojų (Oficialiosios statistikos portalas, 2014)

Toks gimstamumas visiškai neužtikrina natūralios kartų kaitos ir demografinės pusiausvyros atstatymo, juolab, kad Lietuvoje mirusių asmenų skaičius jau eilę metų viršija gimusių vaikų skaičių (žr. 6 pav.).

6 pav. Gimusiųjų ir mirusiųjų skaičius (Oficialiosios statistikos portalas, 2014)

Analizuojant 2008 – 2013 metų statistinius duomenis, galima pasakyti, kad šiuo laikotarpiu gimusių žmonių skaičius buvo mažesnis už mirusiųjų vidutiniškai daugiau nei 11080. Toks didelis gimusių ir mirusių asmenų skaičiaus skirtumas lemia faktą, kad šalies natūrali kartų kaita toliau išlieka neigiama (žr. 7 pav.), o gyventojų skaičius tendencingai mažėja.

7 pav. Natūrali gyventojų kaita tenkanti 1000 gyventojų (Oficialiosios statistikos portalas, 2014)

Žvelgiant į šalies natūralios gyventojų kaitos duomenis, galima pamatyti, kad per paskutinįjį dvidešimties metų laikotarpį, šis rodiklis nė karto nebuvo teigiamas. Jei 1997 metais kartų kaitos neigiamas skaičius buvo sumažėjęs iki -0,9 ir teikė vilčių demografinės padėties gerėjimo atžvilgiu, tai per sekantį dešimtmetį šie lūkesčiai žlugo. Lietuvoje vykdomos šeimos politikos bei jos priemonių, nukreiptų į gimstamumo didinimą, neefektyvumą rodė neigiamo natūralios kartų kaitos rodiklio nuosmukis iki 4,8. Per paskutiniuosius metus situacija nė kiek nepagerėjo: kelis metus trunkantį gerėjimą, keitė eilinis nuosmukis, o 2013 metų duomenys rodo, kad padėtis demografiniu požiūriu mūsų šalyje išliko bauginančiai prasta.

Blogą Lietuvos demografinę padėtį patvirtina ir Eurostato prognozės, kurios teigia, kad Lietuvos gyventojų skaičius ir toliau mažės: 2060 m. pabaigoje Lietuvoje gyvens 2527,4 tūkst. gyventojų, t. y. 822,7 tūkst. mažiau negu 2010 m. pradžioje (Pranešimas dėl Lietuvos gyventojų skaičiaus prognozių, 2013).

Atsižvelgiant į šeimų ekonominės situacijos ir šalies demografinės padėties duomenis, galima teigti, kad Lietuvoje vykdoma šeimos politika ir jos įgyvendinimui taikomos priemonės nėra efektyvios. Akivaizdu, jog jų įgyvendinimas nesudaro palankių ekonominių ir socialinių sąlygų, kurios tenkintų šalies gyventojus bei skatintų gimstamumo augimą. Tokia situacija reikalauja ypatingo dėmesio ne tik iš šeimos politiką formuojančiųjų bei vykdančiųjų pusės, bet ir iš visuomenės narų. Nekreipiant dėmesio į esamą situaciją, nenustačius priežasčių, lėmusių vykdytos paramos šeimai neefektyvumą, neieškant adekvataus egzistuojančių problemų sprendimo būdo, ateityje galim sulaukti tokių sudėtingų ekonominių ir demografinių pasekmių, kurių pašalinti gali būti neįmanoma.

Siekiant kuo aiškiau suprasti, kodėl Lietuvoje vykdoma šeimos politika nėra efektyvi, toliau darbe bus atlikta gyventojų požiūrio į šeimos politiką analizė.

3. LIETUVOS GYVENTOJŲ POŽIŪRIO Į ŠALYJE VYKDOMĄ ŠEIMOS POLITIKĄ TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

Valstybę ir šeimą sieja abipusis, grįžtamasis ryšys: šeimos institutas yra veikiamas ekonominių, politinių, sociokultūrinių veiksnių, o, savo ruožtu, pastarasis, reaguodamas į pokyčius, daro įtaką šalies ekonomikai, politikai, demografijai ir pan. Šeimos politika, nors ir turi platesnius, šalies mastu matuojamus tikslus, tačiau iš esmės yra orientuota į konkretų asmenį, todėl svarbu nustatyti, kaip tas asmuo vertina šeimos politiką bei atskiras jos vykdymo priemones.

Norint teisingai suprasti visuomenės požiūrį į šeimos politiką, politikos priemonių efektyvumą, reikia žinoti, kaip ji traktuoja pačią šeimą bei supranta šalyje vykdomą šeimos politiką, išsiaiškinti, koks jos požiūris į funkcijas, susijusias su pareigomis šeimoje ir darbe. Todėl šiame skyriuje pateikiami ir analizuojami apklausų duomenys.

3.1.Tyrimo metodika

Siekiant atskleisti Lietuvos gyventojų požiūrį į šeimos politiką buvo atlikti du, vienas kitą papildantys tyrimai. Norint sužinoti gyventojų požiūrį į šeimą, vyrų ir moterų šeimyninių bei darbo vaidmenų derinimą, buvo naudojami reprezentatyvūs Kauno technologijos universiteto Viešosios politikos ir administravimo instituto mokslininkų atlikto tyrimo duomenys (Butkevičienė ir kt., 2013). Šis tyrimas buvo skirtas išsiaiškinti Lietuvos gyventojų požiūrį į šeimą, vyrų ir moterų šeimyninių bei darbo vaidmenų derinimą.

Duomenų rinkimo metodas – anketinė apklausa (struktūruotas klausimynas)

Duomenų rinkimo laikotarpis - 2013-01-12 - 2013-02-05.

Imties sudarymo pagrindas - Valstybės įmonės "Registrų centras" tvarkomas Lietuvos Respublikos Adresų registras;

Imties sudarymo būdas: daugiapakopė stratifikuota klasterizuota adresinė atranka.

Tyrimo duomenų analizės metodas – analizuojant kiekybinius tyrimo duomenis buvo taikytas antrinės duomenų analizės metodas, statistinių duomenų SPSS programinio paketo pagalba taikyti aprašomosios statistikos metodai.

Tyrimo imtis – 1187 respondentai.

Sociodemografinės tiriamųjų charakteristikos (žr. 5 lentelę)**.** Tyrime dalyvavo 1187 respondentai, iš 493 (41,5 %) vyrai ir 694 (58, 4 %) – moterys. Respondentai pasiskirstę pagal amžių taip: 23, 3 % sudaro 65 ir vyresnio amžiaus asmenys, 19% - nuo 45 iki 54 metų amžiaus, 17 % respondentų apima amžiaus grupę nuo 55 iki 64 metų. Tyrime taip pat dalyvavo asmenys nuo 35 iki 44 metų (15,5 %) ir nuo 25 iki 34 metų (14,2 %). Mažiausią dalį sudaro respondentai, kurių amžius nuo 18 iki 24 metų (11 %). Daugiau kaip pusė apklausoje dalyvavusių asmenų yra dirbantieji (51 %), šiek tiek mažiau yra pensininkų (27 %).

5 lent. Sociodemografinės apklausoje dalyvavusių respondentų charakteristikos

Imties dydis	N=1187		
Lytis	Vyrai 493 (41,5 %) Moterys 694 (58,4 %)		
Amžiaus grupės	18-24 metų	130	11,0%
	25-34 metų	169	14,2%
	35-44 metų	184	15,5%
	45-54 metų	226	19,0%
	55-64 metų	202	17,0%
	65 metų ir vyresni	276	23,3%
Užimtumas	Dirba apmokamą darbą	606	51,0 %
	Bedarbis/-ė ir ieško darbo	90	7,6 %
	Mokosi arba yra akademinėse, vasaros ar pan. atostogose	92	7,7 %
	Serga ilgalaike (lėtine) liga arba turiu negalią	35	2,9 %
	Pensininkas/-ė	321	27,0 %
	Užsiima namų ruoša, prižiūri namus, vaikus ar kt. asmenis	38	3,2 %
	Kita	5	0,3 %

Siekiant papildyti respondentų nuomonę, išgryninti galimas vienokio ar kitokio pasirinkimo priežastis bei išsiaiškinti požiūrį į vedamą šeimos politiką, buvo atliktas papildomas tyrimas – interviu.

Duomenų rinkimo metodas – interviu (pusiau struktūruotas)

Duomenų rinkimo laikotarpis - 2014-12-23 - 2014-12-30.

Tyrimo imtis – 7 asmenys, gyvenantys Kauno mieste.

Tyrimo imties atrankos metodas – netikimybinė patogioji atranka.

Sociodemografinės tiriamųjų charakteristikos (žr. 6 lentelę). Interviu dalyvavo 7 asmenys, iš jų 4 moterys ir 3 vyrai. Interviu respondentai buvo suskirstyti į tris amžiaus grupes, t.y., 2 asmenys priklausė amžiaus grupei nuo 21 iki 30 metų, 3 asmenys nuo 31 iki 40 metų, ir dar du asmenys nuo 41 iki 50 metų. Dauguma respondentų yra dirbantys, išskyrus vieną – kuris šiuo metu studijuoja.

6 lent. Sociodemografinės interviu dalyvavusių respondentų charakteristikos

Imties dydis	N=7	
Lytis	Moterys Vyrai	4 3
Amžiaus grupės	21 – 30 metų 31 – 40 metų 41 – 50 metų	2 3 2
Užimtumas	Dirba apmokamą darbą Mokosi	6 1

Pagrindiniai tyrime nagrinėti klausimai. Apklausoje dalyvavusiems respondentams buvo pateikti uždaro tipo klausimai skirti ištirti Lietuvos gyventojų požiūrį į šeimą, vyrų ir moterų šeimyninių bei darbo vaidmenų derinimą. Šiam tikslui pasiekti buvo klausiama šių klausimų: ar dirbanti mama gali sukurti tokius pat šiltus ir tvirtus santykius su savo vaikais kaip ir nedirbanti mama?; Ar namų šeimininkėmis esančios moterys patenkintos gyvenimu lygiai taip pat, kaip ir dirbančios mokamą darbą?; Ar šeimos pajamas turėtų uždirbti ir vyras, ir moteris?; Taip pat buvo aiškintasi, kiek moterys turėtų dirbti, kai jos turi ikimokyklinio amžiaus vaikų, ar kai jauniausias vaikas pradeda lankyti mokyklą?; Kas - motina ar tėvas - turėtų išeiti mokamų vaiko auginimo atostogų ir kas pirmiausia turėtų atlikti ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūrą? Toliau respondentai vertino, ar vienas tėvas arba viena motina gali užauginti vaiką taip pat gerai, kaip ir abu tėvai kartu? Respondentų buvo paprašyta atsakyti į klausimą, koks turėtų būti idealus vaikų skaičius šeimoje?.

Tiek apklausoje raštu dalyvavusiems respondentas, tiek interviu respondentams buvo pateikti vienodi klausimai. Tačiau, atlikta apklausa raštu leidžia susipažinti su gyventojų nuomone tik bendrąja prasme, o atliktas interviu suteikia galimybę išsiaiškinti vienokias ar kitokias pasirinkimo priežastis, šiuo atveju interviu respondentai savo pasirinkimus, bei apklausoje raštu išsakytą nuomonę galėjo komentuoti bei pagrįsti. Siekiant detaliau aptarti šeimos politiką bei jos priemones, interviu metu buvo klausiama kelių papildomų klausimų, t.y., Ar darbovietėje sudaryta galimybė naudotis LR darbo kodekse apibrėžtomis lanksčiomis darbo formomis?; Kurios iš trijų išskirtų atostogų rūšių (nėštumo ir gimdymo atostogos, tėvystės atostogos ir atostogos vaikui prižiūrėti) yra reikšmingiausios šeimai bei kurios yra efektyviausios, derinant darbo ir šeimos įsipareigojimus?; Kokia respondentų nuomonė apie Lietuvoje taikomą finansinę paramą ir apskritai, kaip jie vertinate šalyje vykdomą šeimos politiką?

3.2.Tyrimo rezultatų analizė

Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, teisinio šeimos apibrėžimo nėra. Lietuvos Konstitucija aiškiai apibrėžia tik santuoką, kuri sudaroma tarp vyro ir moters, o kalbant apie šeimą, akcentuojama tik jos svarba – šeima įvardijama kaip valstybės ir visuomenės pagrindas.

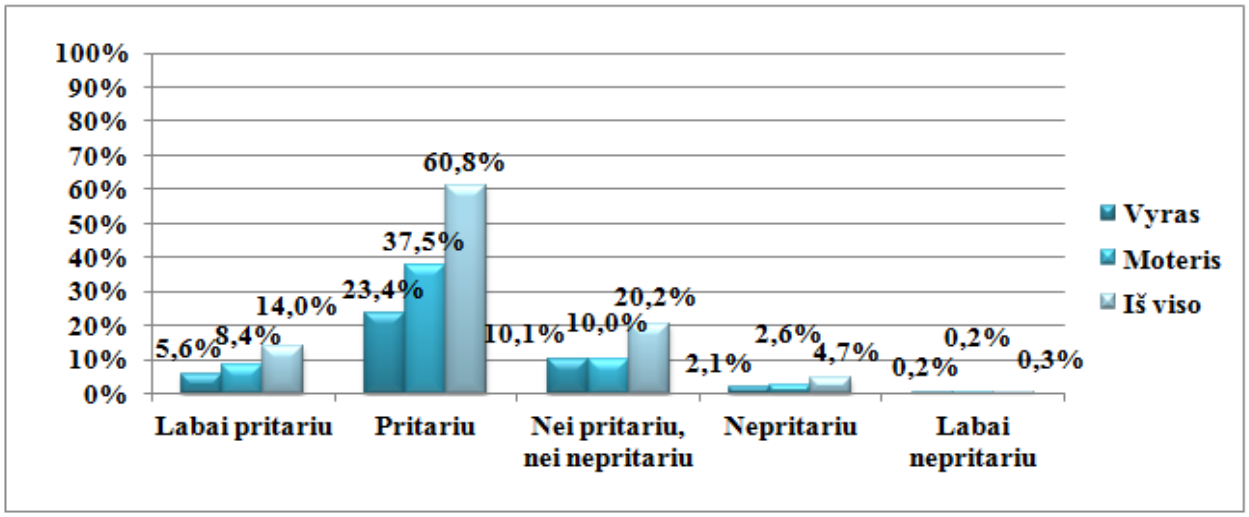
2007 m. UAB „Vilmorus“ atliko Lietuvos gyventojų apklausą „Lietuvos gyventojų požiūris į šeimą“ ("Vilmorus", 2007). Apklausos duomenys parodė, kad tais metais dauguma apklaustųjų šeimą tapatino su santuoka ir manė, kad būtent santuoka moteriai suteikia daugiau saugumo. Be to, didesnei daliai respondentų buvo svarbu, kad vaikai gimtų santuokoje. Tyrimų trūkumas apsunkina galimybę tiksliai pasakyti, kiek ši nuomonė pakito praėjus septyneriems metams po apklausos, tačiau galima drąsiai teigti, kad pagrindo šiems pokyčiams tikrai yra. Šerikova, Šimkienė ir Gordejeva (2008), analizuodamos šeimos politiką ir gimstamumą, jau 2008 m. pastebėjo, kad Lietuvos šeima keičiasi, perimdama Vakarų šalyse vyraujančio modernaus šeimos tipo bruožus, kuomet santuokų kūrimas atidedamas vėlesniam laikui; daugėja tikslingai vaikų neturinčių šeimų; plinta gyvenimas kartu, nesudarius santuokos ir neprisiėmus įsipareigojimų; daugėja vaikų, gimusių ne santuokoje ir t. t. Šie pasikeitimai dar labiau komplikuoja šeimos sampratą. Pavyzdžiui, 2011-2012 m. atlikto reprezentatyvaus kiekybinio sociologinio tyrimo, kuris yra sudėtinė ESF finansuojamo projekto „*Šeimos modelių trajektorijos ir socialiniai tinklai: tarpgeneracinė perspektyva*“ dalis, duomenys daugiausiai apklaustųjų tradicine šeima laikė santuokoje gyvenančius vyrą ir moterį bei jų vaikus, tačiau dešimtadalis jų savo šeimos nariais įvardino esamą draugą (-ę), sugyventinį (-ę) bei buvusius: sutuoktinį (-ę), draugą (-ę), sugyventinį (-ę) (Česnuitytė, 2012).

Kalbant apie šeimos politikos sąvoką, jos samprata varijuoja dideliu diapazonu: nuo labai plataus supratimo, šeimos politiką sutapatinant su gyventojų politika, iki labai siauro – kai šeimos politikai priskiriama tik parama daugiavaikėms šeimoms. Be to, šeimos politika Lietuvoje dažnai suprantama kaip piniginės išmokos šeimoms, auginančioms vaikus, ir toks supratimas būdingas įvairiems visuomenės sluoksniams. Diskusijose kylančiose dėl šeimos politikos vykdymo, pastebimas nuolatinis interesų konfliktas: jauni tėvai prieš pensininkus; šeimose augantys vaikai prieš vaikų namų auklėtinius ir pan. Susidaro įspūdis, kad šeimos politikos vertinimas iš neutralios pozicijos yra labai sudėtingas.

Siekiant atskleisti gyventojų požiūrį į atskirų šeimos politikos priemonių įgyvendinimo efektyvumą, pravartu išsiaiškinti, koks yra jų požiūris į funkcijas, susijusias su pareigomis šeimoje ir darbe, nes būtent pastarasis dažnai apsprendžia atitinkamų priemonių paklausą bei jų vertinimą.

Analizuojant tyrimo duomenis, galima pastebėti, kad Lietuvoje vis dar dominuoja stereotipinis požiūris į lyčių darbe ir šeimoje vaidmenis, kuris tiek moterims, tiek ir vyrams trukdo derinti darbą su šeima. Šalyje vyraujantį darbo pasidalijimą, kuomet rūpesčiai susiję su šeima, vaikais ir namais, pirmiausiai yra moters reikalas, o tik po to vyro, galima pavadinti viena iš pagrindinių kliūčių, kurią būtina pašalinti, siekiant įgyvendinti lyčių atžvilgiu subalansuotą darbo ir šeimos įsipareigojimų suderinimo politiką.

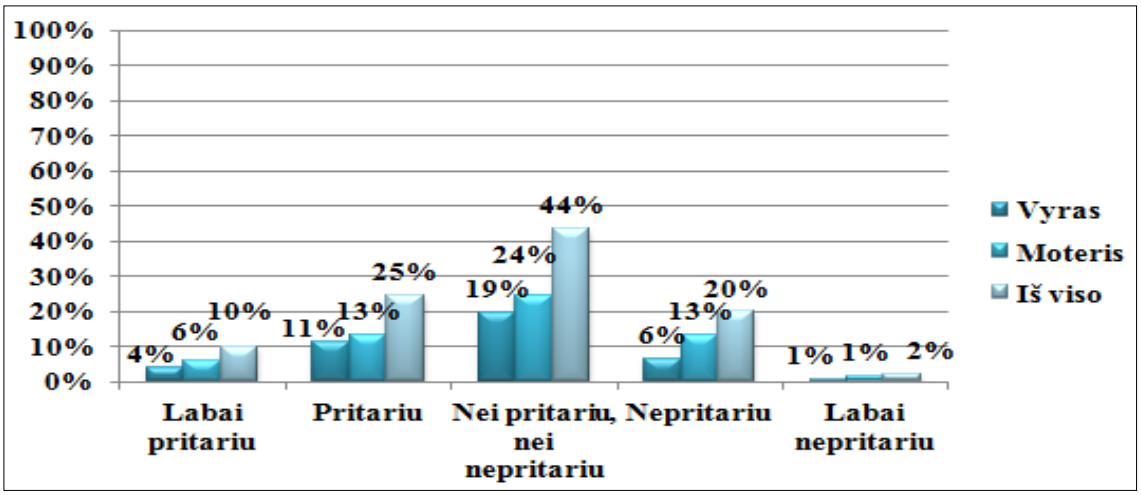
Ekonomine prasme vyro (tėvo) ir moters (motinos) vaidmuo šeimoje supanašėjo, t.y. jie abu tapo šeimos maitintojais. Tai patvirtina ir apklausos duomenys (žr. 8 pav.), kurie rodo daugumos apklaustųjų nuomonę, kad šeimos pajamas turi uždirbti ir vyras, ir moteris. Nesutikusių su šia nuostata skaičius sudarė vos 0,3 %. Daugiau kaip 60 % šiai nuomonei pritarusių apklaustųjų, didesnę dalį, t. y. 37,5 %, sudarė moterys. Tai įrodo, kad būtent moterys siekia lyčių lygybės darbo ir šeimos įsipareigojimų derinimo srityje.

8 pav. Nuomonių apie teiginį „Šeimos pajamas turėtų uždirbti ir vyras, ir moteris“ pasiskirstymas

Klausimas dėl turimų uždirbti pajamų pasiskirstymo buvo užduotas ir interviu dalyviams. Reikia paminėti, kad visi, interviu dalyvavę asmenys, vyro ir moters lygiavertį šeimos maitintojo statusą įvardijo savaime suprantamu dalyku, kuris ne tik užtikrina gerokai didesnes šeimos pajamas, bet ir garantuoja geresnę moters savivertę bei savisaugą (*„būtinai, nes jei gyventi priklausoma nuo vyro, skyrybų atveju gali likti be skatiko, va tada tai jau tikra bėda...“*). Beveik visi pasisakiusieji tvirtino, kad šiuo metu oriai gyventi dirbant vienam šeimos asmeniui yra labai sunku arba praktiškai neįmanoma.

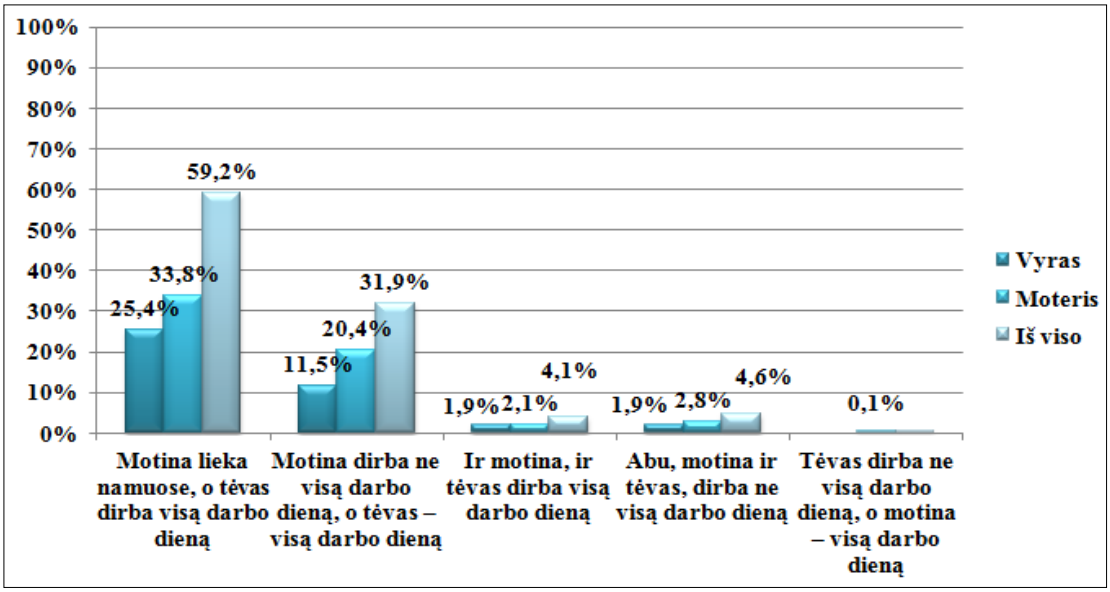
Visiškai kitokia situacija išryškėja kalbant apie pareigų pasiskirstymą šeimoje. Moters siekis dirbti bei materialiai išlaikyti šeimą nėra lygiavertis vyro siekiui perimti dalį „moters pareigų“ šeimoje. Menką vyrų norą dalyvauti sprendžiant kasdienius šeimos rūpesčius, ypač susijusius su vaikų priežiūra, atspindi ir apklausos duomenys. Analizuojant teiginio „Vyro pareiga – uždirbti pinigus, o moters pareiga – prižiūrėti namus ir šeimą“ duomenis (žr. 9 pav.), matyti, kad manančių, jog būtent toks pareigų pasidalinimas šeimoje teisingas, yra daugiau. Čia slypi tam tikras prieštaravimas: iš vienos pusės, tiek vyrai, tiek moterys demonstruoja siekį dirbti bei savarankiškai užsidirbti pragyvenimui, iš kitos pusės – pritarimą, jog šeimos galva finansų srityje visgi turi būti vyras, o „keturis namų kampus“ prilaikyti – moteris. Reikia pastebėti, kad šiam teiginiui labiau pritaria vyrai, nei moterys, kurių balsai „už“ ir „prieš“ pasiskirstė beveik tolygiai.

9 pav. Nuomonių apie teiginį „Vyro pareiga – uždirbti pinigus, o moters pareiga – prižiūrėti namus ir šeimą“ pasiskirstymas

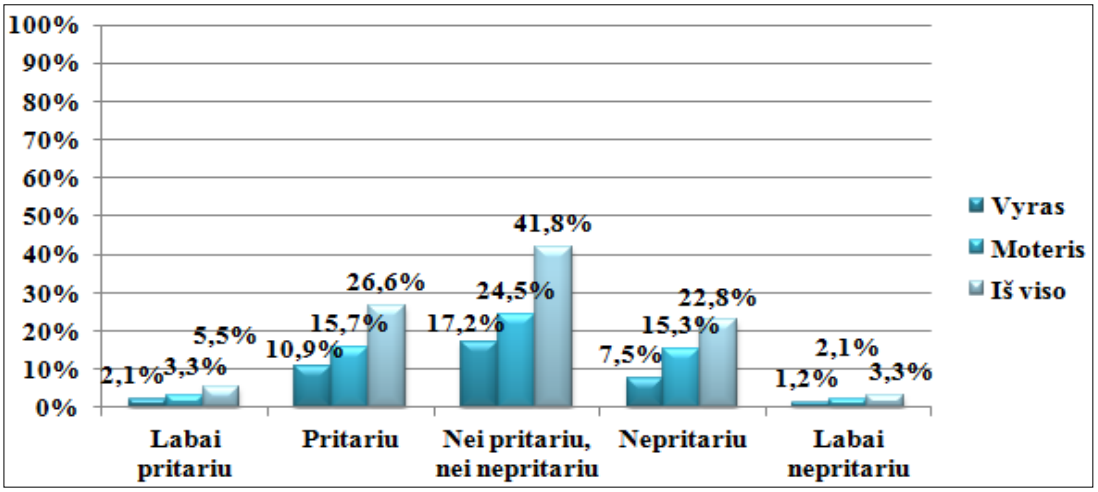
44 % respondentų šiuo klausimu neturėjo konkrečios nuomonės. Kuriai nuomonei pritarti linkę pastarieji, kur galėtų slypėti neapsisprendimo bei prieštaravimo esmė, padėjo atskleisti interviu respondentai. Anot jų, iš esmės tokį požiūrį lemia moraliniai bei emociniai aspektai: šalyje vis dar gajos nuostatos teigiančios, kad vyrui gėda dirbti „moteriškus“ darbus, o moteriai uždirbti daugiau už savo sutuoktinį nepridera todėl, kad taip jam išugdomas nepilnavertiškumo kompleksas *(„Tai kas čia per vyras, jei moteris uždirba daugiau už jį, taip galima ir nepilnavertiškumo kompleksą įsigyti...Nori, tegul dirba, bet naminės pareigos pirmiausia yra jos reikalas...na galiu padėti šiek tiek ir aš, bet tam visai neturiu laiko...“*). („*Vyras dirba, moteris židinį kūrena, kai viskas apsiverčia aukštyn kojom, tai gaunasi nesąmonė...koks aš po to vyras būsiu..“*). Kalbant apie nuomonės neturėjimo priežastį, galima paminėti neapsisprendimą dėl daugelio aspektų. Pavyzdžiui, moterys linkusios atsisakyti darbo ir likti namuose tik tuo atveju, jei jų vyrų pajamos būtų pakankamai didelės. Be to, jos norėtų tam tikrų garantijų skyrybų atveju, be kurių apsisprendimas nedirbti vėl būtų peržiūrimas ir pan.

Galima sakyti, kad tokie ir panašūs teiginiai turi tvirtą pagrindą. Kaip įrodymo pagrindimą, dar galima pateikti duomenų, susijusių su vaikų priežiūra šeimoje, analizę. Nors pastaruoju metu sparčiai plinta nuomonė, kad vaikus sėkmingai auginti bei prižiūrėti gali ne tik moterys, bet ir vyrai, tačiau apklausos duomenys teigia, kad ikimokyklinio amžiaus vaikais visgi turi rūpintis motinos (žr. 10 pav.). Į klausimą „Kaip derinti šeimyninį gyvenimą ir darbą, kai yra ikimokyklinio amžiaus vaikų?“ virš 90 % apklaustųjų atsakė, kad su vaiku namuose turi likti motina (59,2 % - kai motina nedirba ir 31,9 % - kai motina dirba ne pilną darbo dieną). Nuomonės pasidalino tik dėl galimybės motinai dirbti ne visą darbo dieną, tuo tarpu vyras, apklaustųjų nuomone, bet kuriuo atveju, turi dirbti visą darbo dieną. Labiausiai nepriimtina buvo laikoma situacija, kuomet tėvas lieka namuose, o motina dirba visą darbo dieną.

10 pav. Šeimyninio gyvenimo bei darbo derinimas, kai yra ikimokyklinio amžiaus vaikų

Apibendrinant šiuos duomenis, galima teigti, kad įsisenėjęs, stereotipinis požiūris, iki šiol dominuojantis visuomenėje, išties turi didelės įtakos lyčių pareigų bei funkcijų pasiskirstymui ne tik šeimoje, bet ir priimant sprendimą dirbti ar ne. Formuojant šeimos politiką, būtina atsižvelgti į šią aplinkybę, todėl kad vyraujantis požiūris lemia ne tik siauresnes moters galimybes darbo rinkoje, bet ir sukuria mažesnio moterų ekonominio aktyvumo prielaidas. Dėl to, kai kurios moterys tiesiog atsisako profesinės veiklos ir renkasi namų šeimininkės vaidmenį, kuris mūsų visuomenėje vertinamas teigiamai (žr. 11 pav.). Teiginiui, kad namų šeimininkės yra patenkintos gyvenimu taip pat kaip ir dirbančios, pritaria daugiau respondentų, t. y. jie sudaro 32 % (5,5 % - labai pritaria ir 26,6 % - pritaria), atitinkamai - nepritariantys – 26,1 %. Svarstant, kurią poziciją pasirinktų apklausos metu konkrečios nuomonės nepareiškią apklaustieji (42 %), galima tik spėti.

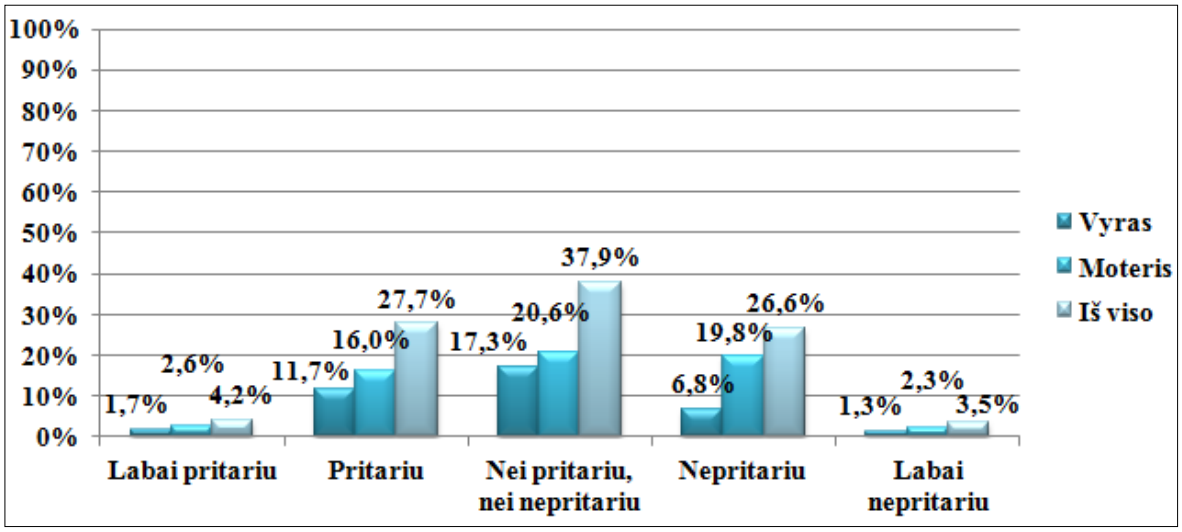
11 pav. Nuomonių apie teiginį „Namų šeimininkės patenkintos gyvenimu taip pat, kaip ir dirbančios darbą“ pasiskirstymas

Reikia paminėti, kad iš 7 interviu respondentų, net 6 priklausė šiai –neapsisprendusiųjų grupei. Argumentuodami savo pasirinkimą jie teigė, jog sunku vienareikšmiškai palaikyti vieną ar kitą pusę

todėl, kad tai priklauso nuo daugelio priežasčių (*„Nežinau, tai priklauso nuo daug ko...dabar nenoriu būti namų šeimininke, bet ateityje, jei vyras uždirbs gerai, gal ir norėsiu...Ar jos laimingos tiksliai nežinau...“*); (*„niekada nebuvau namų šeimininke...nežinau, turbūt nenorėčiau“*). Iš esmės, pasirinkimo būti namų šeimininke respondentai nepalaikė tik tuo atveju, kuomet ji tampa išlaikoma valstybės bei priklausoma nuo mokamų pašalpų.

Būtent, didelė tikimybė tapti valstybės išlaikomu asmeniu, nenoras būti priklausomai tik nuo sutuoktinio pajamų, savirealizacijos poreikis bei siekis tapti savarankišku ir ekonomine prasme nepriklausomu piliečiu, šiuolaikinę moterį verčia ieškoti kitokių gyvenimo modelių. Nepaisant problemų ir rūpesčių, atsirandančių mėginant darbą suderinti su šeima, dauguma jų visgi renkasi galimybę dirbti, o ne būti namų šeimininke.

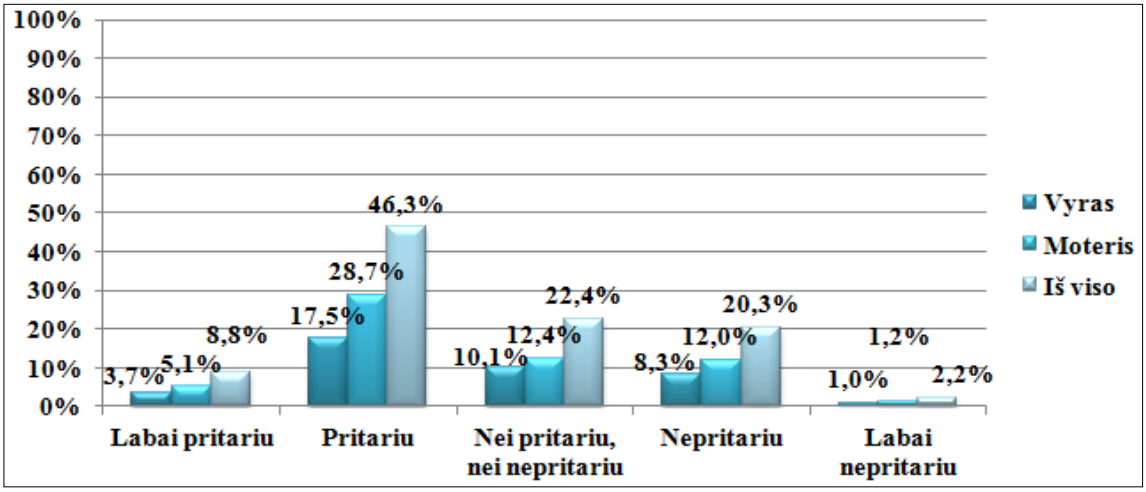
Analizuojant apklausoje pateikto teiginio „Turėti darbą yra gerai, bet dauguma moterų norėtų šeimininkauti namuose“ duomenis (žr. 12 pav.)., galima pastebėti, kad būtent moterys sudaro didesnę „nepritariančiųjų“ dalį (labai nepritaria ir nepritaria – 22,1 %, labai pritaria ir pritaria – 18,6 %), tuo tarpu vyrai šiam teiginiui labiau linkę pritarti (labai pritaria ir pritaria – 13,4 %, labai nepritaria ir nepritaria – 8,1 %).

12 pav. Nuomonių apie teiginį „Turėti darbą yra gerai, bet dauguma moterų norėtų šeimininkauti namuose“ pasiskirstymas

Tai tik įrodo, kad šalyje paplitusi, paprastai vyrų deklaruojama nuomonė, kad moteris, atsižvelgiant į jos prigimtį, turėtų rinktis pareigas šeimoje, o ne darbą, dažnai nesutampa su moters siekiais ir norais. Šį nesutapimą patvirtino ir interviu dalyvavę asmenys: visi kalbinti vyrai pritarė nuomonei, kad moteris pirmiausiai turi rūpintis šeimos reikalais ir tik po to karjera (*„Už visas atsakyti negaliu, bet mano žmona šeimininkauja namuose ir nesiskundžia. Gal nuskambės per žiauriai, bet aš manau, kad tikra moteris pirmiausiai turi rūpintis šeimos reikalais ir tik po to karjera...“*). Tuo tarpu moterys, svarstydamos apie pasirinkimą dirbti ar likti namuose bei įvertindamos visas įmanomas, su šiuo pasirinkimu susijusias, pasekmes, akcentavo galimybių derinti darbą su šeima paiešką bei jų

trūkumą („*Nežinau, aš asmeniškai labiau norėčiau rasti palankias darbo sąlygas, su lankstesniu laiko grafiku...na, ir žinoma, kad kokybiškos vaikų priežiūros paslaugos būtų įperkamos...Darbo atsisakyti tikrai nenorėčiau, kad ir kaip malonu būti namuose...*“). Teigiamai vertindamos šeimininkavimą namuose, jos įvardino galimybę tai daryti, suradus darbovietę su palankiomis darbo sąlygomis, įskaitant lankstų darbo grafiką bei netoliese teikiamas kokybiškas vaikų priežiūros paslaugas. Be to, jos pritarė nuomonei, kad dirbanti mama, lygiai kaip ir nedirbanti, gali puikiai atlikti savo šeimynines pareigas bei yra pajėgi sukurti šiltus santykius su vaikais („*Man truputį paprasčiau, nes turiu kone idealias sąlygas, bet mano draugės kažkaip viską suspėja ir neturėdamos tokių sąlygų: vaikai mylimi, namai prižiūrėti...*“) Kaip rodo apklausos duomenys (žr. 13 pav.), būtent tokios pat nuomonės yra ir vyrai. Galima daryti prielaidą, kad šis faktas yra sąlygotas realios gyvenimo patirties, kuomet dirbančios motinos sugeba ne tik auginti ir prižiūrėti vaikus, bet ir puoselėti namus.

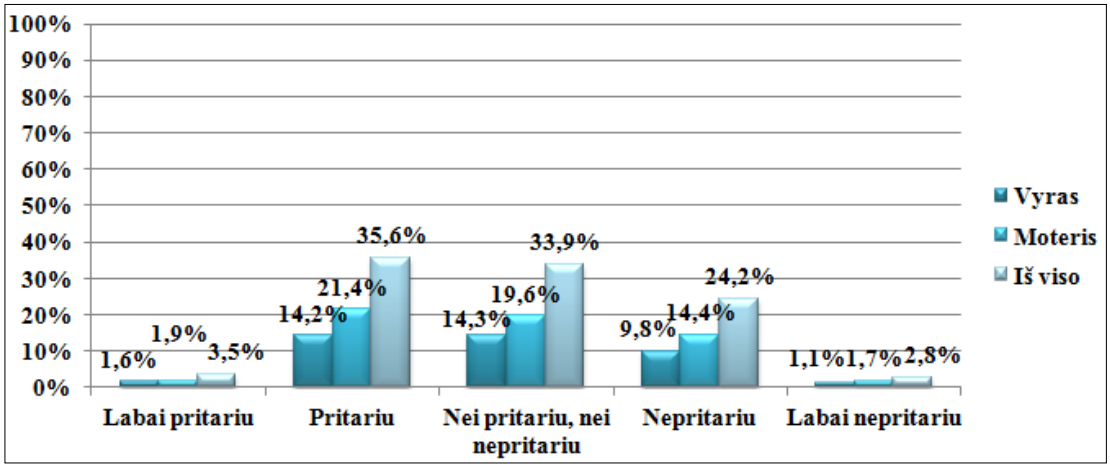
13 pav. Nuomonių apie teiginį „Dirbanti mama gali sukurti šiltus santykius su vaikais kaip ir nedirbanti“ pasiskirstymas

Šį teiginį labai gerai iliustruoja respondento išsakytos mintys apie moterų sugebėjimą prisitaikyti prie sudėtingų sąlygų bei įsivaizduojamą rezultatą, jei jų darbas būtų suderintas su šeimos poreikiais „*Kartais sunku suprati, kaip ji sugeba taip suktis, juk tiek visko reikia nuveikti...neįsivaizduoju, kaip čia viskas blizgėtų, jei turėtų galimybę dirbti trumpiau...*“.

Sudėtinga ekonominė situacija daro įtaką ne tik moterų, bet ir vyrų gyvenimui, tačiau prie rūpesčių susijusių su darbinėmis funkcijomis, moterims paprastai atitenka ir šeimos problemų sprendimas. Reikia paminėti, kad moterys dažnai pačios pripažįsta pasirinkusios naštą, kuri neretai būna nepakeliamai sunki. Šios „naštos“ sudedamosios dalys gali turėti labai platų diapazoną: nuo eilinio nuovargio iki neišsprendžiamų problemų darbo vietoje, ko pasekmė gali būti atleidimas iš darbo. Sąlygomis, kuomet žmogus mėgina suderinti dvi labai reikšmingas savo gyvenimo funkcijas – darbą ir šeimą, susidaro didelė tikimybė, kad vienai iš jų nepakaks skiriamo dėmesio.

Klausimas apie darbo ir šeimos derinimo problemas buvo pateiktas interviu dalyvavusiems asmenims. Teiginiui, kad šeimyninis gyvenimas nukenčia, kai moteris dirba visą darbo dieną, pritarė

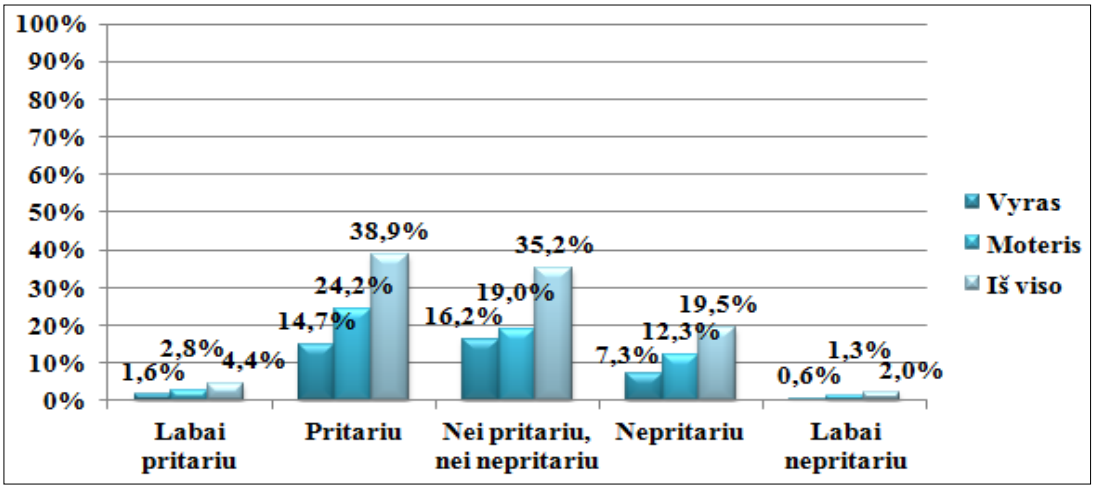
visi respondentai. Tiek vyrai, tiek ir moterys patvirtino, kad sąlygos, kuomet abu sutuoktiniai negali pasinaudoti laksčiomis darbo valandomis, nėra tinkamos, norint gyventi pilnavertį šeimyninį gyvenimą (*„Aišku, kad nukenčia, tik išeities nėra“*); (*„Nelabai, norėčiau, kad mano šeima taip gyventų. Aišku, kad nukentėtų, net jei ir auklė būtų, vis tiek...“*) Šį faktą patvirtina ir apklausos duomenys (žr. 14 pav.): beveik 40 % respondentų pritaria teiginiui (3,5 % - labai pritaria ir 35,6 % - pritaria), kad moteris, dirbdama pilną darbo dieną, „nuskriaudžia“ savo šeimos narius. Svarbu tai, jog šio, pritariančiųjų skaičiaus didesnę dalį, t. y. 23,3 %, sudaro pačios moterys.

14 pav. Nuomonių apie teiginį „Šeimyninis gyvenimas nukenčia, kai moteris dirba visą darbo dieną“ pasiskirstymas

Analizuojant duomenis, vėl galima pastebėti pakankamai didelį procentinį skaičių, kurį sudarė asmenys, priskirti „nei pritariu, nei nepritariu“ grupei. Siekiant kuo nuodugniau išsiaiškinti, kokios galėtų būti to priežastys, interviu dalyvavę respondentai buvo paprašyti pakomentuoti šį klausimą. Dauguma jų šioje situacijoje įžvelgė du pagrindinius, jų nuomone, lemiančius veiksnius: finansinę šeimos padėtį bei vaikų skaičių šeimoje. Anot respondentų, nepritarti aukščiau minėtam teiginiui gali tie asmenys, kurie neturi finansinių problemų, sprendžiant vaikų priežiūros klausimus arba jų šeimos yra bevaikės (*„Be abejonės taip...lankstus darbo grafikas gyvybiškai svarbu šeimos gyvenimui, kitaip prasideda didelės problemos... Su tuo nesutikti gali tik labai gerai gyvenantys žmonės, kurie perka auklę, namų tvarkytojas..“*; *„nukenčia, na nebent vaikų neturi“).* Pirmuoju atveju, tokie asmenys, be jiems didelių materialinių nuostolių, gali pirkti nors ir brangias, tačiau kokybiškas vaikų priežiūros paslaugas privačiose įstaigose (vaikų darželiuose ar mokyklėlėse), samdytis jų pačių namuose vaikus prižiūrinčias aukles ir pan. Antruoju atveju, nesant šeimoje vaikų, susitarimas dirbti ar ne yra tik dviejų suaugusių žmonių reikalas, nes jų nevaržo jokie papildomi įsipareigojimai bei atsakomybė už vaikus. Priešinga situacija yra tuomet, kai šeimos pajamos nėra didelės ir leidžia pasinaudoti tik valstybinėmis vaikų priežiūros paslaugomis, kurios šiuo metu Lietuvoje neatitinka kiekybės ir kokybės poreikio (*„Aš asmeniškai negaliu pasinaudoti namų tvarkytojos paslaugomi, pinigų tiek neturiu, ir vaikai mano į valdiškus darželius ėjo, tai man labai reikėjo laisvų valandų, bet niekas man jų nedavė“).*

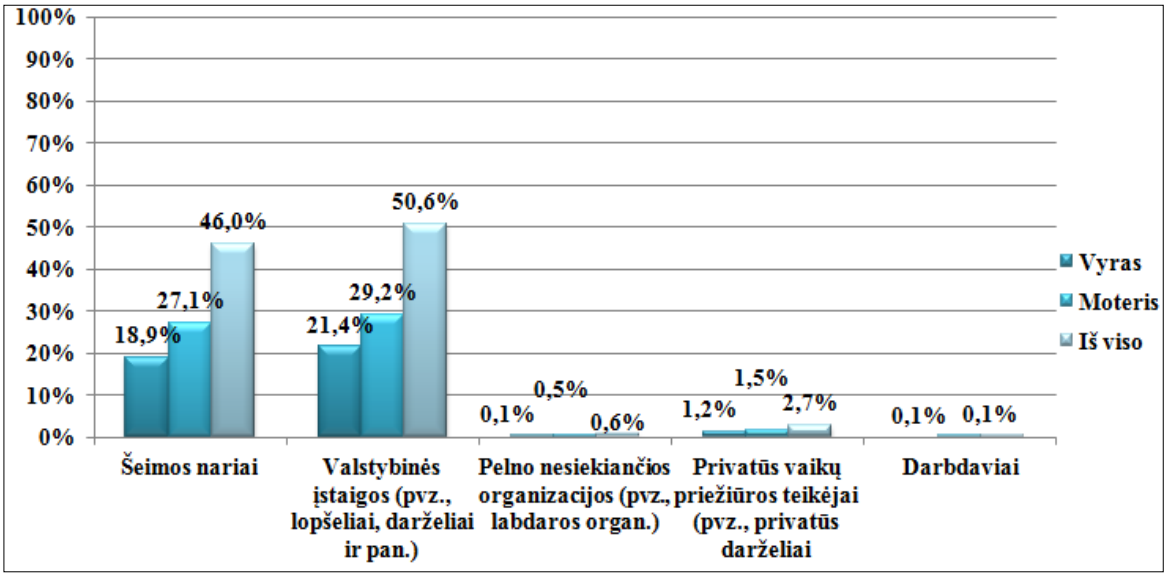
Vaikų priežiūros problema yra viena aktualiausių šeimos problemų, kuri iškyla motinai nusprendus dirbti, o darbdaviui nesudarius palankios darbo aplinkos. Susirūpinimą rodo ir apklausos duomenys (žr. 15 pav.): 43,3 % (pritarė – 38,9%, labai pritarė – 4,4 %) respondentų manė, jog ikimokyklinio amžiaus vaikas nukenčia, jei jo mama, užuot pati auginusi bei prižiūrėjusi vaiką, nusprendžia dirbti.

15 pav. Nuomonių apie teiginį „ Labai tikėtina, kad ikimokyklinio amžiaus vaikas kentės, jei jo mama dirba“ pasiskirstymas

Šį teiginį analizavę apklausos žodžiu respondentai, tiek vyrai, tiek moterys, esmine priežastimi išskyrė ne patį faktą - vaikų motinos apsisprendimą dirbti, o tai, jog, jos nebuvimo namuose laikotarpiu, sunku rasti alternatyvią, t. y. artimą motiniškai, kokybišką bei visiems prieinamą vaikų priežiūros paslaugą. Pasak respondentų, nėra blogai, kad moteris nori dirbti ir dirba, didžiausia bėda yra tame, kad vykdydama savo darbines funkcijas, ji nesijaučia rami bei užtikrinta dėl savo vaikų priežiūros bei jų ugdymo kokybės. Anot respondentų, šiuo metu Lietuvoje egzistuojantis vaikų priežiūros bei paslaugų tinklas pasižymi toli gražu ne pačiomis patraukliausiomis savybėmis. Perpildytos vaikų grupės; aukštos kvalifikacijos neatitinkantis arba nemotyvuotas personalas; prasta, nuolatinės tėvų finansinės paramos reikalaujanti materialinė bazė; komplikuotas pasiekiamumas, ypač kaimo vietovių gyventojams – visi šie apibūdinimai buvo išsakyti, kalbant apie valstybės finansuojamas vaikų ugdymo ir priežiūros įstaigas. Kiek kitokia nuomonė buvo išdėstyta, minint privačiai veikiančias įstaigas, kur šalia aukštos kokybės paslaugų bei turimos, šiuolaikinius reikalavimus atitinkančios materialinių priemonių bazės, buvo įvardinti tik keli, tačiau labai svarbūs, trūkumai, t. y. sunkiai prieinama paslaugų kaina bei ją įtakojantis, nepakankamas tokių įstaigų kiekis. Kita vertus, žvelgiant į apklausos duomenis (žr. 16 pav.), galima pasakyti, kad Lietuvoje siūloma „privačioji“ vaikų priežiūros paslauga nėra populiari. Atsakant į klausimą „Kas pirmiausia turėtų prižiūrėti ikimokyklinio amžiaus vaikus?“, vos 2,7% apklaustųjų paminėjo privačius vaikų priežiūros paslaugų tiekėjus. Galima daryti prielaidą, kad tai lemia būtent labai aukšta bei didžiajai visuomenės

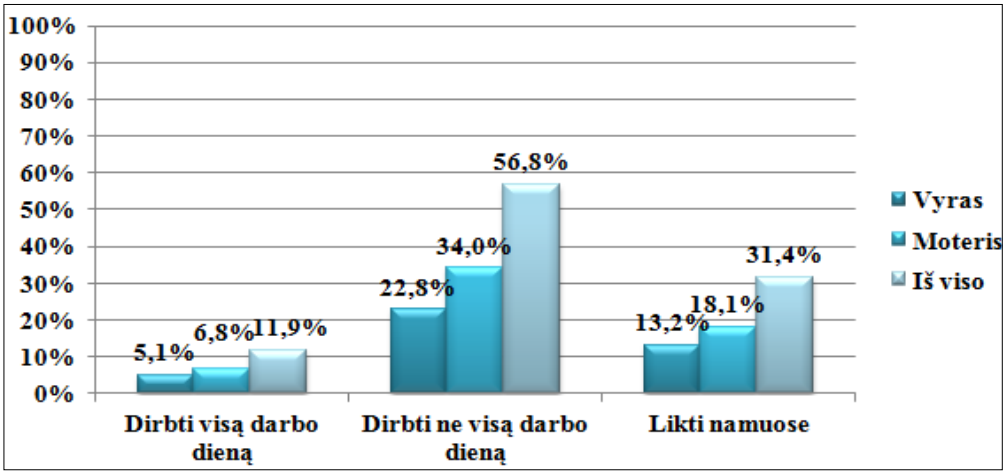
daliai finansiškai neprieinama paslaugų kaina, kurią savo ruožtu nulemia labai aukšti, šio tipo verslui keliami reikalavimai, ir konkurencijos nebuvimas. Tuo tarpu didesnė dalis, atitinkamai 46 % ir 50,6 % respondentų, ikimokyklinio amžiaus vaiko priežiūrą linkę patikėti šeimos nariams ir valstybinėms įstaigoms. Iš to galima daryti išvadą, kad Lietuvos gyventojai, iš esmės, pritaria nuostatai, jog vaikai bei jų visapusiška priežiūra, turi būti ne tik šeimos, bet ir valstybės reikalas, kuri privalo skirti ypatingą dėmesį vaikų priežiūros ir ugdymo, taip pat paslaugų, susijusių su vaiko gerovės kūrimu, sistemos plėtrai.

16 pav. Ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūra

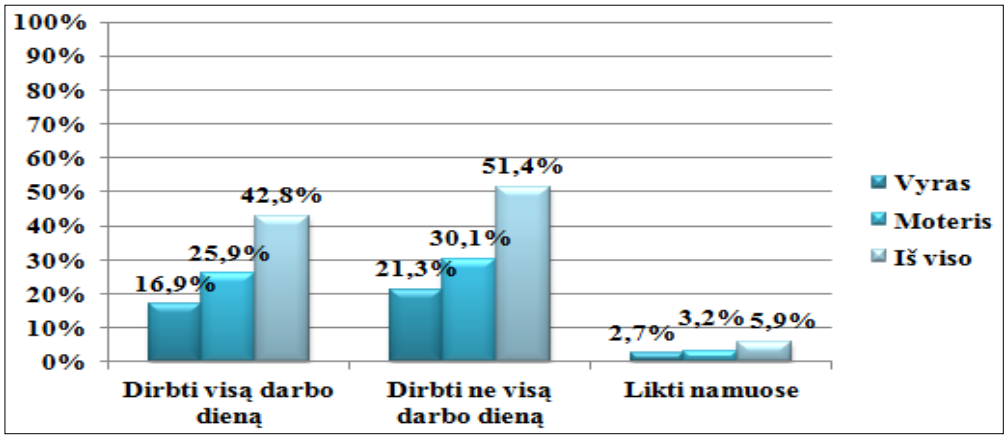
Situaciją, kurioje šiuo metu yra atsidūrusi Lietuvos vaikų priežiūros ir ugdymo sistema, sąlygojo sovietinės sistemos transformacijos bei šalies atgimimo pradžioje vykę socialiniai ekonominiai pokyčiai, kurie buvo paremti požiūriu skatinti moterį vaikus auginti namuose. Šių pokyčių bei valstybės požiūrio į paramą šeimai kaitos pasekmė - ženkliai sumažėjęs ikimokyklines įstaigas lankančių vaikų skaičius, vaikų priežiūros įstaigų uždarymas bei naikinimas, likusiųjų veikti įstaigų darbo sąlygų blogėjimas bei jose teikiamų paslaugų kokybės prastėjimas. Net ir esant palankiom politinėm bei ekonominėm sąlygom, kokybiškos vaikų priežiūros ir ugdymo sistemos sukūrimo procesas užtruktų eilę metų, todėl yra svarbu ieškoti ir kitų efektyvių priemonių, skirtų darbo ir šeimos derinimui.

Viena svarbiausių priemonių, padedančių darbą suderinti su šeiminėmis pareigomis yra lanksčių darbo formų taikymas, kuris šalyje dar tik skinasi kelią ir yra taikomas ne taip plačiai, kaip to reikalauja situacija. Apklausos, kuria buvo siekiama išsiaiškinti žmonių požiūrį į poreikį moteriai dirbti nepilną darbo laiką, duomenys rodo, kad Lietuvoje šis poreikis egzistuoja ir yra aktualus ne tik kalbant apie moterų užimtumą, kai šeimoje yra ikimokyklinio amžiaus vaikų (žr. 17 pav.), bet ir tuomet, kai vaikas pradeda lankyti mokyklą (žr. 18 pav.).

17 pav. Moterų užimtumas, kai yra ikimokyklinio amžiaus vaikų

Ir pirmuoju (56,8 %), ir antruoju (51,4 %) atveju, poreikį sudaryti sąlygas moteriai dirbti ne visą darbo dieną išreiškė daugiau kaip pusė apklaustųjų. Nuomonė pakito, t. y. sumažėjo 25,5 % (nuo 31,4 % iki 5,9 %), tik kalbant apie būtinybę likti namuose, kuomet vaikas pradeda lankyti mokyklą.

18 pav. Moterų užimtumas, kai jauniausias vaikas pradeda lankyti mokyklą

Tačiau apklausus interviu dalyvavusius asmenis, paaiškėjo, jog pastarieji laikosi nuomonės, kad moteris, paaugus vaikui, turi grįžti į darbą ne todėl, kad jos vaikui jau nebereikalinga tokia didelė priežiūra, o dažniausiai todėl, kad ją tai daryti verčia pablogėjusi šeimos finansinė padėtis. Jų nuomone, procentinis skaičius 25,5 greičiau turėtų būti priskirtas prie nuomonių „dirbti ne visą darbo dieną“ grupės, nei prie grupės „dirbti visą darbo dieną“. Kalbėdami apie lankstaus darbo grafiko taikymo būtinybę, visi respondentai akcentavo jo poreikį ne tik moterų, bet ir vyrų tarpe.

Siekiant išsiaiškinti, kaip mūsų šalyje taikoma viena svarbiausių šeimos politikos priemonių, interviu dalyvavusiems asmenims buvo pateikta keletas klausimų, susijusių su lanksčių darbo formų taikymu jų darbovietėse. Svarbu yra tai, kad net pusė apklaustųjų pareiškė nesantys girdėję savo darbovietėje apie galimybes, kurios leistų pasinaudoti LR darbo kodekse apibrėžtomis lanksčiomis darbo formomis. Anot respondentų, jų darbovietėse tokių sąlygų nėra, arba darbdaviai tendencingai jų

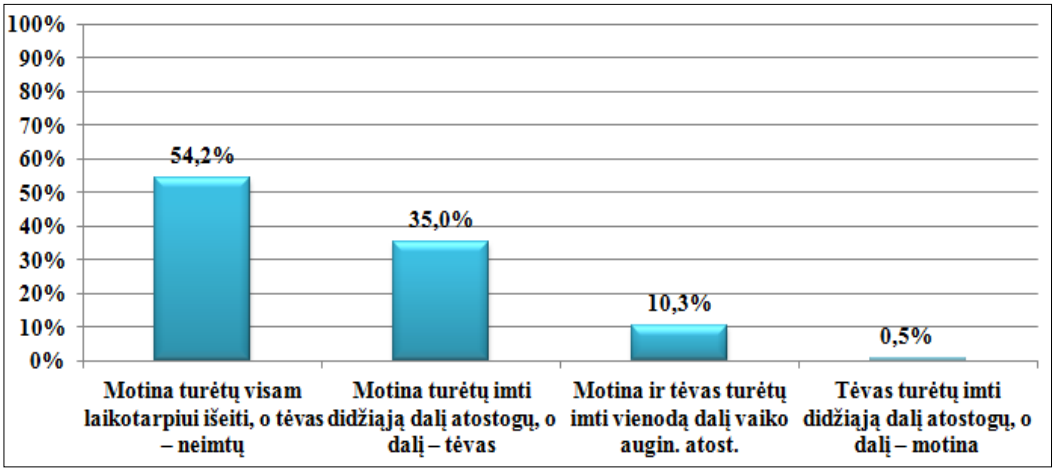
neskelbia. Smulkiau analizuojant situaciją konkrečioje apklaustųjų darbovietėje, galima buvo suprasti, kad tokią galimybę respondentai turi tik išskirtinais atvejais. Pavyzdžiui, į klausimą „Ar jų darbovietės darbo tvarkos taisyklėse nustatyta skirtinga kasdienio darbo pradžia ir pabaiga?“, buvo atsakyta, kad tokių taisyklių jie nėra matę, o darbovietėje nusistovėjusi praktika leidžia pasinaudoti darbo pradžioje ar pabaigoje sutrumpintų valandų galimybe tik darbdaviui sutikus. Paprastai tokios situacijos galimos tik išskirtinais atvejais, pavyzdžiui, susirgus vaikui, ar atsiradus kitom svarbiom aplinkybėm, ir trakuojamos ne kaip įstatymo suteikta galimybė, o kaip „darbdavio malonė“ (*„Nežinau, apie jas negirdėjau...pasinaudoti praktiškai negaliu, nebent išskirtiniu atveju, kai suserga vaikas, ar dar kas nutinka...sudėtinga pas mus...čia greičiau valdžios malonė, nei įstatymo galiojimas...“)*. Panašūs atsakymai buvo gauti ir į klausimą „Ar jų darboviečių darbo tvarkos taisyklėse numatyta galimybė dirbti ne visą darbo dieną?“. Tik viena moteris, šeimoje auginanti tris mažamečius vaikus ir dirbanti valstybiniame sektoriuje, teigė turinti tokią galimybę ir ja naudojasi. Tačiau ir ji laikėsi nuomonės, kad tai daugiau išskirtinis atvejis nei taisyklė, nes jų darbovietėje ši „privilegija“ yra suteikta tik jai, tuo tarpu dirbančiųjų moterų, kurios norėtų turėti panašias darbo sąlygas organizacijoje yra daugiau. Anot pašnekovės, greičiausiai tam turėjo įtakos jos šeimoje augančių vaikų skaičius ir pakankamai gera šeimos finansinė padėtis, kuri leido be baimės prarasti darbą, kreiptis į darbovietės vadovybę reikalauti palankių darbo sąlygų. Priešinga situacija yra kalbant apie kitas darbuotojas: pastarosios, dėl nepalankaus vadovybės požiūrio, kuris yra vieša organizacijos paslaptis, tokių sąlygų reikalauti nedrįsta, nes baiminasi išgirsti pasiūlymą ieškotis palankesnių darbo sąlygų kitoje darbovietėje.

Kiek palankesnė situacija buvo pastebėta kalbant apie galimybės dirbti namuose sudarymą. Du respondentai, dirbantys privačiame sektoriuje buhalterio ir informacinių sistemų aptarnavimo srityse, teigė galintys savo darbines funkcijas atlikti namuose. Pasak respondentų, jų darbdaviai, palankiai sureagavę į pageidavimą darbuotojams patikėtas funkcijas atlikti namuose, prioritetu laiko atliekamo darbo kokybę ir savalaikį užduočių įvykdymą, todėl visiškai neakcentuoja buvimo darbovietėje svarbos *(„Taip, žinau kad yra. Pati savo darbą atlieku namuose ir iš to naudos turiu ir aš ir mano darbdavys...daugiau kur taip galėtų būti...mano kolegės turi tokias sąlygas, bet kitoje sferoje, žinau, kad problema...“*) Respondentų nuomone, tokios sąlygos ypač teigiamai veikia darbdavio ir darbuotojo tarpusavio santykius ir darbo kokybę. Darbuotojas, gaudamas naudos iš sutaupyto laiko ir pinigų, kurie būtų skirti keliui į darbovietę apmokėti, stengiasi ypač gerai atlikti jam patikėtas funkcijas, o darbdavys, savo ruožtu, pasiekia savo tikslą – gauna kokybišką darbo produktą. Svarbu yra tai, kad jiems sudarytos darbo sąlygos nėra vienetiniai atvejai: kaip tvirtina abu pašnekovai, daugelis jų srities kolegų turi analogiškas galimybes ir sėkmingai jomis naudojasi.

LR Darbo kodekse numatyta galimybė pasinaudoti papildomomis poilsio dienomis (poilsio diena (-os) darbuotojams auginantiems vaikus; laisvadieniai santuokos sudarymui) nei vienam iš interviu dalyvavusių respondentų nebuvo aktuali dėl skirtingų priežasčių: vieni jų neturi mažamečių vaikų, kiti

naudojasi jiems patogesnėmis ir labiau priimtinesnėmis sąlygomis; tačiau visi jų teigė, kad ši priemonė yra labai svarbi ir reikšminga, stengiantis suderinti darbą su šeimos rūpesčiais. Reikia paminėti, kad respondentai abejojo laisvadienio panaudojimo pagal paskirtį tikimybe, t. y. laisvo laiko skyrimu būtent vaikų priežiūrai ar laisvalaikio su jais praleidimui, tačiau jie tvirtino, kad toks laikas yra tiesiog būtinas norint sutvarkyti įvairius šeimos ūkio reikalus, kurių neįmanoma atlikti, kuomet žmogaus darbo valandos sutampa su reikalingų valstybinių įstaigų bei institucijų darbo valandomis. Nesant tokiai galimybei, žmogus yra tiesiog priverstas ieškoti įvairiausių, dažnai nelegalių ar melu pagrįstų, priemonių, būtinų šeimos reikalams ir problemoms spręsti.

Mažiausiai diskusijų ir nepasitenkinimo buvo sulaukta analizuojant LR Darbo kodekse numatytų atostogų darbuotojui suteikimo tvarką. Visų apklaustųjų darbovietėse nepasitaikė problemų, susijusių su atostogų suteikimu, įskaitant ir tėvystės atostogas. Interviu dalyvavę vyrai ir moterys reikšmingomis laikė visas atostogų rūšis. Nuomonės šiek tiek išsiskyrė kalbant apie jų trukmę. Įdomu tai, jog būtent moterys pastebėjo, kad ilgos atostogos vaikui prižiūrėti dažnai sukelia nemažai problemų: moteris praranda darbo įgūdžius, be to neretai būna sudėtinga sugrįžti į tą pačią darbo vietą, nes retas darbdavys stengiasi ją išsaugoti, neįdarbinęs kito asmens ir t. t. Jų manymu, ilgas vaikų priežiūros atostogas galėtų pakeisti palankios šeimai darbo aplinkos sukūrimas, įskaitant lanksčias darbo formas ir kokybiškas vaiko priežiūros paslaugas. Iš esmės, pašnekovai pritarė apklausos duomenyse atsispindinčiai nuomonei (žr. 19 pav.), kad vaiko priežiūros atostogas turi imti motina, o ne tėvas, tačiau jie teigiamai vertino ir galimybę dalinti jas į didesniąją - motinai ir mažesniąją - tėvui. Apklausos duomenys rodo, kad 10,3 % respondentų visgi linkę manyti, kad tikslinga vaiko priežiūros atostogas tarp sutuoktinių dalinti pusiau, tačiau interviu respondentai su šiuo teiginiu kategoriškai nesutiko.

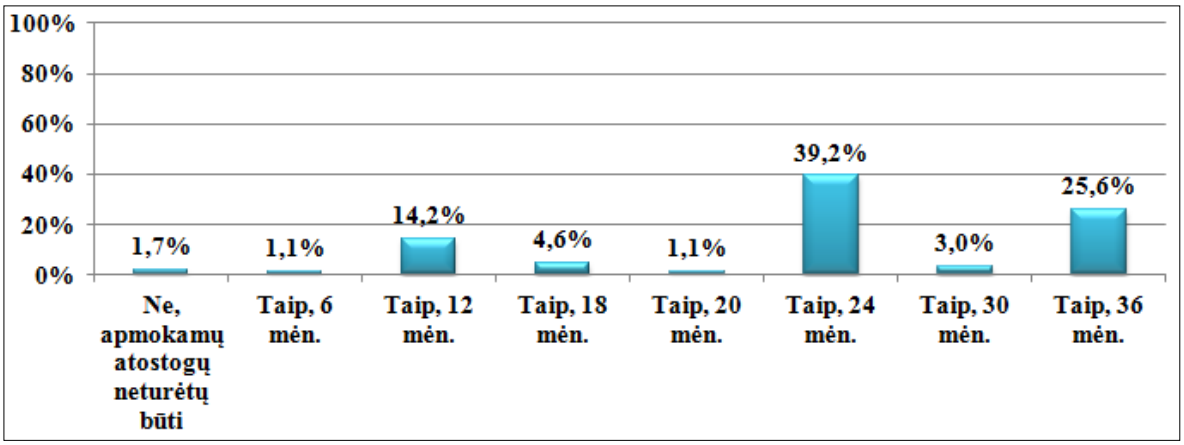

19 pav. Vaiko auginimo atostogų paskirstymas

Paprašius detaliau paaiškinti, kodėl nepritaria šiai nuomonei, jie aiškino manantys, jog ryšys tarp motinos ir mažamečio vaiko yra svarbesnis, juolab kad tuo laikotarpiu pačiai moteriai būti su vaiku yra fiziologiškai svarbiau. Tuo tarpu vyrai šį laiką greičiausiai išnaudotų kitiems, su vaiko priežiūra,

nesusijusiems buitiniams reikalams atlikti. Kalbėdami apie mažesnės atostogų dalies suteikimo vyrui naudą, pašnekovai įvardino tėvystės pareigų skatinimą visuomenėje, nuostatos, kad vaiko priežiūra yra priimtinas ir sveikintinas tėvo užsiėmimas, populiarinimą.

Interviu metu, tam tikri prieštaravimai išryškėjo svarstant klausimą, susijusį su vaikų auginimo atostogų apmokėjimu. Žvelgiant į apklausos duomenis (žr. 20 pav.), matyti, kad visuomenėje vyrauja dvi pagrindinės nuomonės, kurių viena (39,2 %) teigia, kad optimali apmokamų vaiko auginimo atostogų trukmė turi būti 24 mėnesiai; kita (25,6 %) – kad turi būti apmokamas visas 36 mėn. vaiko auginimo atostogų laikotarpis.

20 pav. Apmokamų vaiko auginimo atostogų trukmė

Tuo tarpu interviu dalyvavę respondentai su antrąja nuomone kategoriškai nesutiko. Anot jų, tokios trukmės atostogos, nors ir yra naudingos vaiko vystymuisi, tačiau turi neigiamų pasekmių pačiai moteriai. Ilgesnes atostogas jie siejo su moters darbo įgūdžių praradimu, galimybės siekti karjeros atidėjimu neribotam laikui, gaunamų pajamų sumažėjimu, kuris sumažins ir senatvėje gaunamą pensiją. Be to, ilgos atostogos ir jų metu mokama pašalpa, yra labai patrauklios žemesnės kvalifikacijos moterims, kurioms dėl turimo išsilavinimo nelengva įsijungti į darbo rinką. Respondentų nuomone, tokio tipo asmenys, užuot dėję pastangas kvalifikacijos kėlimui, asmenybės tobulinimui ir galimybės dirbti paieškoms, gimdo vaikus ir vėliau, kartu su jais, tampa priklausomais nuo valstybės teikiamų pašalpų ir didina išlaikomų asmenų gretas. Kaip alternatyvą ilgoms vaiko auginimo atostogoms, respondentai vėlgi įvardino lanksčias darbo formas ir paslaugų, susijusių su vaikų priežiūra, tinklo plėtojimą.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje vykdoma šeimos politika visiškai nepadeda spręsti šaliai ypač aktualios problemos – natūralios gyventojų kaitos pusiausvyros užtikrinimo, interviu dalyvavusiems asmenims buvo pateikti klausimai, kurių atsakymuose galima rasti priežastis, galimai lemiančias šalies gimstamumo rodiklių mažėjimą.

Pirmiausia, interviu dalyvių buvo paprašyta pasakyti, koks, jų nuomone, yra optimalus vaikų skaičius šeimoje ir ką jie galvoja apie gausias šeimas. Apibendrinus respondentų atsakymus, paaiškėjo,

kad tvirtą nuomonę vaikų skaičiaus klausimu turėjo tik tie asmenys, kurių materialinė ir socialinė padėtis yra pakankamai gera: pastarieji manė, kad optimalus vaikų skaičius šeimoje gali būti trys ir daugiau vaikų *(„trys ir daugiau. Mūsų šeima gali sau leisti tokią prabangą, nes vaikai „kainuoja““*), *(„Vieną - žmonai, vieną - man ir vieną - tėvynei... o jeigu rimtai, tai kiek išgali išlaikyti, tiek ir turėk... aišku svarbu kiek turi finansų... na ir žinoma, jei žmona sutinka, nes visgi jai visas pagrindinis krūvis atiteks...“*). Likusieji išreiškė dvejones, kuriose galima buvo įžvelgti norą turėti daugiau negu vieną vaiką, tačiau tik turint geresnes sąlygas: ženkliai didesnes pajamas; geras, vaikų auginimui pritaikytas darbo bei vaikų priežiūros sąlygas ir pan. Svarbu yra tai, jog abu jaunesni nei 25 metų amžiaus respondentai šeimos pagausėjimą matė tik tolimoje ateityje ir priežastys tam buvo skirtingos: vienas jų įvardijo sunkią finansinę padėtį, kurią lemia darbo bei būsto neturėjimo problemos („*Vienas. Jei padėtis leistų, norėčiau daugiau, gal ir tris, bet dabar nei darbo, nei pinigų, nei būsto....Ateityje, jei kas nors pasikeis, tai tada ir galvosiu...dabar jokių šansų, su vienu vos ištempiam.“.*); kitas - apsisprendimą nekurti šeimos aiškino noru „pagyventi laisvai“ be problemų ir įsipareigojimų. Kalbant apie gausias šeimas, galima pastebėti, kad iš esmės, apklaustųjų nuomonė apie daugiavaikes šeimas yra teigiama, ne vienas jų norėtų turėti daugiau nei tris vaikus, bet tam neturi tinkamų sąlygų. Įdomu tai, jog asmenys, savo šeimose auginantys tris vaikus, pritardami žmonių siekiui turėti gausias šeimas, pirmiausiai kalbėjo apie galimybių ir atsakomybės svarbą. Anot jų, prieš nusprendžiant tapti daugiavaike šeima, būtina įvertinti savo galimybes ir visas galimas, su šiuo sprendimu susijusias pasekmes. Priešingu atveju, gali kilti didelių problemų, tokių kaip priklausomybė nuo pašalpų, o tai, jų nuomone, nėra gerai nei asmens, nei valstybės atžvilgiu. Kiti pašnekovai pabrėžė Lietuvoje egzistuojančias nepalankias sąlygas, ypač kalbant apie jaunas, neturinčias materialinio pagrindo, šeimas, kurios dabartinėmis sąlygomis vos išgali augintis vieną vaiką. Kalbėdami apie tinkamų sąlygų gimdyti vaikus nebuvimą, beveik visi respondentai akcentavo valdžios aktyvesnių veiksmų būtinybę, atkreipiant dėmesį ne tik į palankios šeimai aplinkos kūrimo svarbą, bet ir teigiamo požiūrio į šeimas formavimo būtinybę.

Siekiant išsiaiškinti, kas labiausiai daro įtaką žmonių apsisprendimui turėti vaikų ir kas nulemia pasirinkimą susilaukti tik vieno vaiko arba neturėti jų visairespondentų buvo paprašyta iš pateiktų priežasčių sąrašo išsirinkti jiems svarbiausias bei pakomentuoti jų pasirinkimą. Apibendrinus nuomones, paaiškėjo, jog pagrindine priežastimi, ribojančia norimų turėti vaikų skaičių, jie įvardino būtent brangiai atsieinantį vaikų išlaikymą. Svarbu yra tai, kad abi jauniausios poros būtent dėl šios priežasties neplanuoja turėti vaikų dar ilgą laiką: moteris, kuri jau augina vieną atžalą, dėl sunkios finansinės padėties nebeišgalėtų suteikti tokių pat sąlygų antrajam vaikui, o jaunuolis – įsitikinęs, kad vaiko materialiniam išlaikymui jis bus pasiruošęs dar negreitai. Be to, tokiai nuomonei pritarė ir materialiai apsirūpinę respondentai, jie, kaip ir jaunimas teigė, kad vaikų auginimas yra „brangus užsiėmimas“. Komentaruose, susijusiuose su vaikų išlaikymo brangumu, buvo pateikiami dideli

jaunuolių poreikiai, siekiant neatsilikti nuo bendraamžių ir netapti pajuokų objektu; brangiai kainuojanti apranga, mažai kam prieinama finansiškai populiari popamokinė veikla ir t. t.

Antrąja, taip pat labai svarbia, priežastimi buvo įvardinti darbo ir šeimos derinimo sunkumai ir su jais susijęs šeimai palankios aplinkos nebuvimas, įskaitant lanksčių darbo formų taikymo trūkumą, kokybiškų vaikų priežiūros paslaugų trūkumą ir brangumą bei neigiamą darbdavių požiūrį į tokios aplinkos kūrimo būtinybę. Reikia paminėti, kad beveik visiems pašnekovams buvo svarbi visuomenėje vyraujanti neigiama nuomonė apie gausias šeimas, pastarieji teigė, jog būtina dėti visas pastangas, kad ši situacija pasikeistų.

Kalbant apie sunkumus, su kuriais susiduria moterys, nusprendusios susilaukti vaikų, respondentai vėl akcentavo palankios šeimai aplinkos svarbą ir vyrų dalyvavimo šeimyniniuose reikaluose būtinybę. Tačiau nei apklaustieji vyrai, nei pačios moterys nesureikšmino šios priežasties svarbos. Jų nuomone, sukūrus šeimai palankią aplinką, daugelis problemų tiesiog išnyktų, o moteris ir motinystės rūpesčiai yra natūralus dalykas, kuris tiesiog negali turėti tokios didelės įtakos, kuri lemtų sprendimo neturėti vaikų priėmimą.

Klausimai, susiję su rūpesčiais, kuriuos sukelia vaikai bei poreikiu laisvą laiką skirti kitiems svarbiems reikalams, respondentams nebuvo aktualūs. Apibendrinus respondentų nuomones, galima būtų teigti, kad pastarieji rūpesčius, susijusius su vaikais ir laiką, praleistą jų auginimui vertina palankiai (6 iš 7 respondentų). Esant kokybiškoms ir finansiškai prieinamoms vaikų ugdymo ir priežiūros paslaugoms, anot jų, šių priežasčių net negalima būtų įvardinti problemomis, tačiau šiuo metu Lietuvoje tai pakankamai aktualus klausimas.

Apibendrinus visus, interviu dalyvavusių asmenų atsakymus apie veiksnius, kurie jų manymu, daro įtaką gimstamumo mažėjimui, galima pasakyti, kad svarbiausiomis priežastimis jie visgi įvardina nepakankamas pajamas, reikalingas vaikų išlaikymui bei palankios šeimai aplinkos nebuvimą. Prielaidą, kad būtent šios dvi priežastys gali daryti didžiausią įtaką šalies gimstamumo mažėjimui, patvirtina ir šiame darbe atlikta gyventojų požiūrio analizė.

Gyventojų požiūrio į Lietuvoje vykdomą šeimos politiką ir atskirų jos priemonių taikymo efektyvumą analizė iš esmės parodė žmonių nepasitenkinimą esama situacija. Iš visų šeimos politikos priemonių, teigiamų vertinimų buvo sulaukta tik kalbant apie šalyje taikomą atostogų suteikimo darbuotojams paketą. Tačiau ir čia buvo pasigendama galimybės rinktis tarp ilgų atostogų ir lanksčių darbo formų sudarymo. Kitos, šeimai palankios aplinkos kūrimui reikalingos priemonės, kurios ypač išsamiai apibrėžtos mūsų šalies teisinėje bazėje, realiam gyvenime neveikia, arba veikia tik iš dalies. Nepaisant mūsų šalyje įsisenėjusio stereotipo, jog vyrai turi uždirbti pinigus, o moterys rūpintis vaikais ir namais, poreikis dirbti ne tik vyrui, bet ir moteriai nuolat didėja, ko negalima pasakyti apie priemonių, reikalingų šių norų realizacijai, taikymą. LR Darbo kodekse apibrėžtos lanksčios darbo formos, realybėje taikomos tik išskirtinais atvejais: daugelis darbdavių nėra suinteresuoti darbuotojų

darbo sąlygų gerinimu ir apie tokias galimybes linkę nutylėti. Tą patį galima pasakyti ir apie gyventojų ypač paklausias vaikų priežiūros ir ugdymo paslaugas, kurios šiuo metu neatitinka nei kokybės, nei kiekybės reikalavimų. Galima teigti, kad svarbiausios priemonės, turinčios žmonėms padėti darbą suderinti su šeimos rūpesčiais, šalyje nėra taikomos taip plačiai, kaip to reikalauja situacija, todėl šalyje vykdoma šeimos politika nėra efektyvi. Orientacija į pašalpų mokėjimą, lemia tik laikiną sąlyginį išsigelbėjimą iš susidariusios situacijos, tačiau esminių problemų, susijusių su šalies gyventojų ekonomine, socialine ir demografine padėtimi, nesprendžia, o jas tik gilina.

IŠVADOS

1. Kiekviena valstybė skiriasi ekonominiu, technologiniu išsivystymu, kultūrine bei socialine sankloda, istorine patirtimi, vyraujančia ideologija ir taikomais gerovės modeliais. Todėl nevienodai apibrėžiama šeimos politika. Nepaisant to, kad kiekviena valstybė turi savitą šeimos politikos apibūdinimą, visos jų sutaria, jog šeimos politika - tai vyriausybinių institucijų, visuomeninių organizacijų, bendruomenių bei privačių asmenų veiksmai, nukreipti į visuomenės narių gerbūvio didinimą, normalaus funkcionavimo užtikrinimą.

Pasaulinėje literatūroje egzistuoja labai įvairus šeimos politikos tipų skirstymas. Skirtingų socialinės gerovės politikos modelių valstybės įgyvendina skirtingų paramos šeimai tipų politiką, kurių vieno ar kito dominavimas priklauso nuo šioje valstybėje susiklosčiusių kultūrinių, politinių bei istorinių sąlygų.

Literatūroje įvardijama nemažai šeimos politikos priemonių, egzistuoja įvairios jų klasifikacijos, tačiau dažniausiai sutinkamos yra šios: trumpesnės darbo valandos; lanksčios darbo sąlygos ir trumpalaikės atostogos šeimos tikslams; motinystės ir tėvystės atostogos; vaikų priežiūros paslaugos; antidiskriminaciniai įstatymai ir lyčių lygybė darbo santykiuose; periodinės piniginės išmokos, vienkartinės išmokos ar paskolos, mokesčių nuolaidos, kreditai ir lengvatos, nemokamos, subsidijuojamos paslaugos vaikams ir kt.

2. Lietuvos šeimos politikos vystymosi raida atskleidžia, jog šalyje nuo pat nepriklausomybės atkūrimo vykdoma šeimos politika buvo ir yra nenuosekli ir fragmentiška. Lietuvos strateginių dokumentų analizė rodo, kad juose yra atkreiptas dėmesys į svarbiausias šeimos politikos sritis, Lietuva, atsižvelgdama į Europos Sąjungos institucijų rekomendacijas, daugiau ar mažiau, yra suformavusi veiksmų kryptis, susijusias su galimybių tėvams derinti šeimą ir darbą sudarymu, lyčių (vyro ir moters) lygybės užtikrinimu, plėtojant lanksčias užimtumo formas, kokybiškas ir prieinamas vaiko priežiūros paslaugas, gerinant atostogų vaiko gimdymui ir priežiūrai sąlygas. Šių ir kitų šeimos politikos priemonių taikymas turėtų sudaryti itin geras sąlygas palankios šeimai darbo aplinkos kūrimui, kuri, atitinkamai, padėtų išspręsti Lietuvoje egzistuojančias ekonomines, socialines ir demografines problemas. Tačiau kaip rodo ekonominės šeimų situacijos ir demografinės padėties analizė, šalyje vykdoma šeimos politika kol kas neduoda norimo rezultato. Šeimos politikos įgyvendinimui taikomos priemonės nėra efektyvios, o jų įgyvendinimas nesudaro palankių ekonominių ir socialinių sąlygų, kurios tenkintų šalies gyventojus bei skatintų gimstamumo augimą.

3. Atlikta Lietuvos gyventojų požiūrio į šeimos politiką analizė iš dalies atskleidė galimas vykdomos šeimos politikos priemonių neefektyvumo priežastis. Iš esmės dominuoja neigiamas gyventojų požiūris į Lietuvoje vykdomą šeimos politiką. To priežastis – paramos šeimai priemonių taikymas neatsižvelgiant į šeimų realius poreikius. Atlikus analizę, paaiškėjo vyraujantis neigiamas

darbdavių požiūris į palankių sąlygų derinti darbą su šeima kūrimą. Iš visų šeimos politikos priemonių, teigiamų vertinimų buvo sulaukta tik kalbant apie atostogų suteikimo darbuotojams paketą. Tačiau ir čia buvo pasigendama galimybės rinktis tarp ilgų atostogų ir lanksčių darbo formų sudarymo. Kitos, šeimai palankios aplinkos kūrimui reikalingos priemonės, kurios ypač išsamiai apibrėžtos mūsų šalies teisinėje bazėje, realiam gyvenime neveikia, arba veikia tik iš dalies. Nepaisant šalyje vyraujančio stereotipinio mąstymo, jog vyrai turi uždirbti pinigus, o moterys rūpintis vaikais ir namais, poreikis dirbti ne tik vyrui, bet ir moteriai nuolat didėja, ko negalima pasakyti apie priemonių, reikalingų šių norų realizacijai, taikymą. LR Darbo kodekse apibrėžtos lanksčios darbo formos, realybėje taikomos tik išskirtinais atvejais: daugelis darbdavių nėra suinteresuoti darbuotojų darbo sąlygų gerinimu ir apie tokias galimybes linkę nutylėti. Tą patį galima pasakyti ir apie gyventojų ypač paklausias vaikų priežiūros ir ugdymo paslaugas, kurios šiuo metu neatitinka kokybės ir kiekybės reikalavimų. Svarbiausios priemonės, turinčios žmonėms padėti darbą suderinti su šeimos rūpesčiais, mūsų šalyje nėra taikomos taip plačiai, kaip to reikalauja situacija, todėl šalyje vykdoma šeimos politika nėra efektyvi. Orientacija į pašalpų mokėjimą, lemia tik laikiną sąlyginį išsigelbėjimą iš susidariusios situacijos, tačiau esminių problemų, susijusių su šalies gyventojų ekonomine, socialine ir demografine padėtimi, nesprendžia, o jas tik gilina.

REKOMENDACIJOS

1. Institucijos, atsakingos už šeimos politikos formavimą Lietuvoje, prioritetine šeimos politikos modernizavimo kryptimi turi pasirinkti priemonių, užtikrinančių lygias vyrų ir moterų ekonominio aktyvumo galimybes bei leidžiančias darbą derinti su šeimos funkcijomis, taikymą.
2. Planuojant šeimos politiką ir renkantis įgyvendinimo priemones, būtina įvertinti jų adekvatumą gyventojų poreikiams. Tam būtinas išsamus viešosios nuomonės tyrimas.
3. Formuojant šeimos politiką, ypatingai svarbus yra teigiamo šeimos įvaizdžio kūrimas: televizijos, radijo laidų organizavimas, renginiai skirti šeimos populiarinimui, įvairios akcijos skirtos šeimos nariams.

LITERATŪRA

1. Butkevičienė, E.; Balžekienė, A.; Morkevičius, V.; Ražanauskaitė, J.; Šarkutė, L.; Telešienė, A.; Žvaliauskas, G.;. (2013). ISSP 2012: Šeima, darbas ir lyčių vaidmenys IV, 2013 m. sausis - vasaris, 2 leidimas. Kaunas: Kauno technologijos universitetas. Peržiūrėta 2014 12 10 adresu: http://www.lidata.eu/index_search_results_data.php?pid=LiDA:quant.LiDA_ISSP_0262

2. Bendras gimstamumo rodiklis (2014). Peržiūrėta 2014 12 19 adresu: http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?epoch=ML

3. Česnuitytė, V. (2012). Šeimos samprata: Lietuvos gyventojų subjektyvus požiūris. *Socialinis darbas, 11 (2),* 257-270.

4. Česnuitytė, V.; Dromantienė, L.;. (2011). *Europos Sąjungos socialinė politika.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

5. Darbo ir šeimos derinimo modelio metmenys. (2007). *EB iniciatyvos EQUAL Teminis tinklas „Šeima ir darbas - suderinami*. Peržiūrėta 2014 12 04 adresu: http://www.moteruinformacijoscentras.lt/wp-content/uploads/2014/06/darbo_ir_seimos_derinimo_modelis.doc.

6. Dėl Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos patvirtinimo. (2004). Peržiūrėta 2014 12 02 adresu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=244119&p_query=&p_tr2=

7. Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005-2012 metų plano patvirtinimo. (2005). Peržiūrėta 2014 12 02 adresu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=250552&p_query=&p_tr2=

8. Doorne - Huiskes, A. V.; Schippers, J.; Dulk, L.;. (1999). Work - Family Arrangements in Europe. *Women in Management Review 11 (5),* 25-35. Peržiūrėta 2014 10 19 adresu: http://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/09649429610122627

9. Dromantienė, L. (2004). Europos socialinio modelio problema integracijos procese. *Socialinis darbas, 3 (1), 14-23.*

10. Dromantienė, L. (2008) *Socialinės Europos kūrimas.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

11. Drucker, P. (1994). *Post-Capitalist Society* . New York: HarperBusiness.

12. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas. (2010). *Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl vaiko priežiūros ir ugdymo.* Briuselis. Peržiūrėta 2014 10 20 adresu: http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CCwQFjAC&url=http%3A%2F%2Feescopinions.eesc.europa.eu%2Fviewdoc.aspx%3Fdoc%3Dces%2Fsoc%2Fsoc248%2Flt%2Fces1578-2006_ac_lt.doc&ei=ZhNuVK_XN6uqygOjp4DQCg&usg=AFQjCNFHDX3KjbpSyT6KGi3VilXqOFAz

13. Europos Komisija. (2010). *2020 m. Europa Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija*. Briuselis. Peržiūrėta 2014 11 02 adresu: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:LT:PDF

14. Europos Parlamentas. (2011). *2011m. gegužės 12 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl ikimokyklinio ugdymo Europos Sąjungoje*. Peržiūrėta 2014 11 02 adresu: http://www.europarl.europa.eu:

http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0231+0+DOC+XML+V0//LT

15. Ferrarinis, T. (2006). *Families, States and Labour Markets – Institutions, Causes and Consequences of Family Policy in Post - War Welfare States.* UK: Edward Elgar Publishing.

16. Gauthier, A. (1998). *The State and the Family: A Comparative Analysis of Family Policies in Industrialized Countries.* Oxford: Oxford University Press.

17. Gauthier, A. (1999). *Public policies affecting fertility and families in Europe.* Peržiūrėta 2014 10 05 adresu:http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCcQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.unav.es%2Ficf%2Fmain%2Fdocumentos%2FGauthier_Public-policies-fertility.pdf&ei=eOVpVKH4HOXPygOIkIGICw&usg=AFQjCNG1qnNcHYR7ruIfV6JzuHsSSg9p6g

18. Giddens, A. (2005). *Sociologija.* Kaunas: Poligrafija ir informatika.

19. Gimusiųjų ir mirusiųjų skaičius (2014). Peržiūrėta 2014 12 19 adresu: http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?epoch=ML

20. Gruževskis, B.; Guogis, A. (2010). Ar reikia kitokio Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio? *Socialinių mokslų studijos:mokslo darbai* 3 (7), 19-35.

21. Guogis, A. (2006). Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese. *Viešoji politika ir administravimas, 17,* 29-41.

22. Gvaldaitė, L.; Kirilova, A. (2014). Subsidiarumo apraiškos ir perspektyvos šeimos politikoje Lietuvoje. *Tiltai,* 1, 249-273.

23. Hantrais, L. (1995). *Social Policy in the European Union.* Hampshire: Palgrave Macmillan.

24. Hantrais, L.; Letablier, M.T. (1996). *Families and Family Policies in Europe.* London: Longman.

25. Henneck, R. (2003). *Family Policy in the US, Japan, Germany, Italy and France: Parental Leave, Child Benefits/Family Allowances, Child Care, Marriage/ Cohabitation, and Divorce.* Miami: Council on Contemporary Families. Peržiūrėta 2014 11 10 adresu: https://contemporaryfamilies.org/wp-content/uploads/2003/05/2003_Briefing_Henneck_Family-policy-in-5-countries.pdf

26. Jančaitytė, R. (2004). Šeimos politika socialinės gerovės valstybėse. *Filosofija. Sociologija, 4,* 57-63.

27. Jančaitytė, R. (2006) Palankios šeimai politikos įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir galimybės. *Socialinis darbas,* 5 (1), 30-38.

28. Jančaitytė, R. (2011). *Šeimos politikos formavimas Lietuvoje.* Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

29. Jasilionienė, A. (2005). *Šeimos politikos modernizavimas Lietuvoje: prioritetų problema.* Kaunas.

30. Jokubaitis, A.; Norkus, Z. (2006). Socialinės gerovės koncepcijos ir pilietybės renta kaip viešosios politikos orientyrai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2,* 27.

31. Jonarytė, A., Maslauskaitė, A., Stankūnienė, V. (2003). *Šeimos evoliucija? Iššūkiai šeimos politikai.* Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.

32. Jurkuvienė, R. (2008). Pozityvų šeimos įvaizdį ir šeimos savivertę padedantys kurti veiksniai (tyrimo ataskaita). Peržiūrėta 2014 10 02 adresu: http://www.mususeima.lt/uploads/documents/pozityv_eimos_vaizd_skatinantys_veiksniai.pdf

33. Kanopienė, V. (1995). *Moterys darbo rinkoje: padėtis ir problemos.* Vilnius: LFSI.

34. Kanopienė, V. (2005). Moterų užimtumas Lietuvoje: ES kontekstas. *Socialinis darbas, 4 (2),* 5-12.

35. Kanopienė, V. (2006). Lyčių ekonominiai vaidmenys. *Lyčių studijos ir tyrimai,(2),* 38 - 44.

36. Kaufmann, F. (2006). Politics and Policies towards the Family in Europe: A Framework and an Inquiry into their Differences and Convergences. In F. Kaufmann, A. Kuijsten, H. Schulze, and K. Strohmeier, *Family Life and Family Policies in Europe: Problems and Issues in Comparative Perspective*, (pp. 427 - 500). Oxford University Press.

37. Kavoliūnaitė - Ragauskienė, E. (2011). Viešosios šeimos politikos realumas: galimybės nustatyti priemonių ryšį su rezultatu. *Teisės problemos, 3 (73), 39-76.*.

38. Korpi, W.; Palmer, J.;. (1998). The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in the Western Countries. *American Sociological Review* 63 (5), 661-687. Peržiūrėta 2014 11 02 adresu: http://www.jstor.org/discover/10.2307/2657333?sid=21105501399393&uid=2&uid=4&uid=3738480

39. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas.*

40. Leliūgienė, M., Klemkaitė, J. (2005). *Dailės terapija socialiniame darbe su vaikais.* Vilnius.

41. Liera, A. ;Engelstad,F.; Brochmann, G.; Kalleberg, R. (1999). *Family Change: practices, policies, and values.* Stamford: JAI Press Inc.

42. Lietuvos pažangos strategija "Lietuva 2030" (2012). Peržiūrėta 2014 12 04 adresu: http://www.lrv.lt/bylos/veikla/2030.pdf

43. Lietuvos Respublikos Konstitucija 38 str. (1992). Peržiūrėta 2014 10 02 adresu: http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm

44. Lippe, Tanja van der; Dijk, Liset van. (2001). *Women's Employment in a Comparative Perspective.* New York: Aldine Transaction.

45. LR Darbo kodeksas, 108 str. Peržiūrėta 2014 10 04 adresu: http://www.infolex.lt/ta/27274#X6f102658ef5046c5bd9151ec022195d0

46. LR Darbo kodeksas, 146 Str. *P*eržiūrėta 2014 10 04 adresu: http://www.infolex.lt/ta/27274#X6f102658ef5046c5bd9151ec022195d0

47. LR Darbo kodeksas, 147 str. Peržiūrėta 2014 10 04 adresu: http://www.infolex.lt/ta/27274#X6f102658ef5046c5bd9151ec022195d0

48. LR Darbo kodeksas, 150 str. Peržiūrėta 2014 10 04 adresu: http://www.infolex.lt/ta/27274#X6f102658ef5046c5bd9151ec022195d0

49. LR Darbo kodeksas, 178 str. Peržiūrėta 2014 10 04 adresu: http://www.infolex.lt/ta/27274#X6f102658ef5046c5bd9151ec022195d0

50. LR Darbo kodeksas, 179 str. Peržiūrėta 2014 10 04 adresu: http://www.infolex.lt/ta/27274#X6f102658ef5046c5bd9151ec022195d0LR Darbo kodeksas, 180 str. (2012).

51. LR Darbo kodeksas, 184 str. Peržiūrėta 2014 10 04 adresu: http://www.infolex.lt/ta/27274#X6f102658ef5046c5bd9151ec022195d0

52. LR Darbo kodeksas, 214 str. Peržiūrėta 2014 10 04 adresu: http://www.infolex.lt/ta/27274#Xf81ebd4029654a85a5c5fcb60bf8f2d1

53. LR Seimas. (2002). Dėl Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikės strategijos. Peržiūrėta 2014 11 29 adresu: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=168537

54. LR Sveikatos draudimo įstatymas. (1996). Peržiūrėta 2014 11 29 adresu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=267446&p_query=&p_tr2=

55. Maslauskaitė, A. (2005). Šeima ir šeimos politika: patirtis ir nekonservatyviosios politikos gairės. Vilnius.

56. McDonald, P. (2000). The "toolbox" of public policies to Impact on Fertility – a Global View. *Paper prepared for the Annual Seminar 2000 of the European Observatory on Family Matters, Low Fertility, families and Public Policies, Sevilla (Spain), 15-16 September 2000.* Australian National University. Peržiūrėta 2014 10 14 adresu: http://adsri.anu.edu.au/sites/default/files/publications/pop-futures/sevilleMcD1.pdf

57. *Nacionalinio susitarimo dėl šeimai palankios aplinkos kūrimo įgyvendinimo apžvalga 2010 m.* (2011). Peržiūrėta 2014 11 29 adresu: LR Seimas: http://www3.lrs.lt/docs2/UBTUHTDC.PDF

58. Namų ūkių pajamos ir gyvenimo sąlygos, skurdo rizika. (2014). Peržiūrėta 2014 12 19 adresu: http://osp.stat.gov.lt/pranesimai-spaudai?articleId=2780372

59. Natūrali gyventojų kaita (2014). Peržiūrėta 2014 12 19 adresu: http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?epoch=ML

60. Pranešimas dėl Lietuvos gyventojų skaičiaus prognozių. (2013). Peržiūrėta 2014 12 19 adresu: http://osp.stat.gov.lt/pranesimai-spaudai?articleId=3012667

61. Ralys, K. (2009). *Sužadėtinių rengimas katalikiškai santuokai.* Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07S).

62. Skurdo mažinimo Lietuvoje strategija (2000). Peržiūrėta 2014 12 01 adresu: http://www.socmin.lt/lt/veikla/koncepcijos-strategijos.html

63. Sleebos, J. (2003). Low Fertility Rates in OECD Countries: Facts and Policy Responses. OECD. Peržiūrėta 2014 10 16 adresu: http://www.oecd.org/els/emp/16587241.pdf

64. Socialinė parama šeimoms ir vaikams. (2014). Peržiūrėta 2014 11 29 adresu: http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/soc-parama-seimoms-vaikams.html

65. Socialinis komitetas (1999). LR *Nacionalinis pranešimas apie pasaulio viršūnių socialinės raidos susitikimo išvadų įgyvendinimą.* Peržiūrėta 2014 11 02 adresu: http://www.elibrary.lt/resursai/EU%20integracija/Kopenhagos_ATAS_redaguota.pdf

66. Stankūnienė, V. (1995). *Šeimos politikos koncepcija (projektas).* Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas.

67. Stankūnienė, V. (1996). Vaikų ikimokyklinis ugdymas: pokyčiai ir nuostatos. *Socialiniai mokslai. Sociologija,3 (7),* 98- 104.

68. Stankūnienė, V., Jasilionienė, A., Jančaitytė, R. (2005). *Šeima, vaikai, šeimos politika : modernėjimo prieštaros.* Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.

69. Stankūnienė, V.; Jasilionis, D.; Mikulionienė, S.; Sipavičienė, A.;. (2007). *Lietuvos demografinės raidos iššūkiai.* Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.

70. Stankūnienė, V.;Eidukienė, V.; Gruževskis, B.; Jančiatytė, R.; Mikalauskaitė, A.; Paluckienė, J. (2001). *Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas.* Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos.

71. Suminis gimstamumo rodiklis (2014). Peržiūrėta 2014 12 19 adresu: http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?epoch=ML

72. Šeima ir darbas. (2014). Informacinis portalas moterims: peržiūrėta 2014 10 08 adresu: http://www.lygus.lt/uzimtumas/seima-ir-darbas/derinimo-modelis/

73. Šeimos teisių chartija. (1993). *Šventasis sostas.* Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla.

74. Šerikova, A.; Šimkienė, V.; Gordejeva, N.;. (2008). Šeimos politika ir gimstamumas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 3 (12),* 329-336.

75. Šumskaitė, L. (2013). Tėvystės modeliai bei tėvo vaidmenys Lietuvoje: nuo patriarchalinio link egalitarinio „naujojo tėvo“ modelio. Interviu. Peržiūrėta 2014 11 02 adresu:http://sociologai.lt/2013/tevystes-modeliai-bei-tevo-vaidmenys-lietuvoje-nuo-patriarchalinio-link-egalitarinio-%E2%80%9Enaujojo-tevo-modelio/

76. Tarybos ir Taryboje posėdžiavusių valstybių narių vyriausybių atstovų išvados dėl šeimai palankios politikos svarbos Europoje ir dėl Aljanso už šeimą įsteigimo (2007/C 163/01). (2007). *EUR-Lex Prieiga prie Europos Sąjungos teisės*. Peržiūrėta 2014 11 02 adresu: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:42007X0717%2801%29&from=EN

77. Titmuss, R. M. (1996). *Essays on The welfare state.* London: Unwin University Books .

78. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija (2003). Peržiūrėta 2014 12 02 adresu: http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/vaiko-teisiu-apsauga/strategijos-ir-programos.html

79. Vaišvila, A. (2012). „Kitos šeimos formos“, arba bandymas priderinti šeimos sąvoką prie atskiro asmens subjektyvumo. *Socialinių mokslų studijos 4 (3),* 953-972.

80. Valstybinė šeimos politikos koncepcija. (2008). Peržiūrėta 2014 11 12 adresu: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319620

81. Vidutinis gimdančių moterų amžius: (2014). Peržiūrėta 2014 12 19 adresu: http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?epoch=ML

82. Winther-Lindqvists, D. (2013). Early Childhood Education in Denmark. Denmark: Oxford Bibliographies.

83. Zimmerman, S. (1992). *Family Policies and Family Well-being: The role of Political Culture.* London: Sage.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

ŠEIMŲ ĮVAIROVĖ

Skirstymo kriterijus	Šeimos tipo pavadinimas	Apibūdinimas
Pagal kraujo ir vedybinius ryšius	Branduolinės	sutuoktiniai ir jų vaikai, gimę toje pačioje šeimoje arba vieno iš sutuoktinių ankstesnės santuokos vaikai
	Išplėstinės	apima ne tik branduolinę šeimą, bet taip pat ir kitus gimines ir artimuosius, kurie gyvena kartu
	Reorganizuotos	*Nepirma* šeima - sukuriama ne pirmą kartą vedybų ar kohabitacijos būdu. *Bendruomeninio tipo šeima* - tarpusavio susitarimo būdu, kur kelios branduolinės šeimos gyvena kartu. *Vienos lyties šeimos* – kai abu sutuoktiniai/sugyventiniai yra vienos lyties.
Pagal prigimtį	Socialinė	sutuoktiniai arba partneriai
	Biologinė	abu tėvai ir vaikas/ai
	Nepilna	vienas iš tėvų ir vaikas/ai
	Išplėstinė	kelios branduolinės šeimos
	Sudėtinė	branduolinė šeima ir giminės
	Adaptuota	kai yra įvaikintų vaikų
	In vitro	Kai vaikai gimsta dirbtinio apvaisinimo būdu.
Pagal šeimos sukūrimą	Prokreacinė	šeima, kurioje žmogus gimė
	Orientacinė	šeima, kurią žmogus sukuria
Pagal tai, kur gyvena branduolinė šeima	Patrilokalinė	kai gyvena kartu arba arti vyro šeimos;
	Matrilokalinė	kai gyvena kartu arba arti moters šeimos
	Neolokalinė	kai gyvena visai atskirai
Atsižvelgiant į tai, kas vadovauja šeimai	Patriarchatinė	šeima, kurioje valdžia priklauso vyrui bei tėvui
	Matriarchatinė	šeima, kurią valdo žmona – motina
	Egalitarinė	šeima, kurioje valdžia pasiskirsčiusi tarp abiejų sutuoktinių maždaug vienodai.
Pagal vedybų tipą	Endogamija	kai vedybos skatinamos tarp tai pačiai grupei (genčiai, tautybei, religijai ir kt.) priklausančių individų
	Egzogamija	kai vedybos skatinamos tarp tai pačiai grupei nepriklausančių individų
	Monogamija	vienas vyras turi vieną žmoną
	Poligamija	vienas vyras turi daug žmonų
	Poliandrija	viena žmona turi daug vyrų
	Grupinės vedybos	daug vyrų turi daug žmonų
Pagal šeimos narių santykių pobūdį	Autoritarinė	Uždaras bendravimas, nelankščios taisyklės, bausmės, paklusnumas, jausmų nerodymas, taboo temos
	Demokratinė (partnerystės)	Atviras bendravimas, palaikymas, jausmų išreiškimas, skatinamas asmenybės augimas
Pagal šeimos funkcijų atlikimą	Funkcinė	Kiekvienas šeimos narys stengiasi padėti patenkinti kitų šeimos narių poreikius. Visi šeimos nariai naudojasi 5 laisvėmis: laisvė matyti ir girdėti, laisvė pasakyti tai, ką galvoji, laisvė pajausti tai, ką i tikrųjų jauti, laisvė paprašyti ko trokšti, laisvė pačiam imtis rizikos.
	Disfunkcinė	Kai tenkinami tik vieno šeimos nario poreikiai, vyrauja autokratinės taisyklės.

(Jančaitytė, 2011)

2 PRIEDAS

FINANSINĖS ŠEIMOS PARAMOS PRIEMONĖS

Piniginė parama	**Nėščiai moteriai**	Nėščiai moteriai, kuri pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą neturi teisės gauti motinystės pašalpos, iki numatytos gimdymo datos likus 70 kalendorinių dienų skiriama 2 bazinių socialinių išmokų dydžio (260 Lt / 75,31 Eur) vienkartinė išmoka.
	Gimus vaikui	Kiekvienam gimusiam vaikui skiriama 11 bazinių socialinių išmokų dydžio (1430 Lt / 414,16 Eur) vienkartinė išmoka.
	Motinystės (tėvystės) pašalpa	Pasirinkus motinystės (tėvystės) pašalpos mokėjimą per vienerius metus, jos dydis sudaro 100 proc. pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio, jei per dvejus metus - pirmaisiais vaiko priežiūros metais mokama 70 proc., o antraisiais – 40 proc. pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio pašalpa. Ši pašalpa per mėnesį negali būti mažesnė nei vaiko priežiūros atostogų pradžios mėnesį galiojusių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų trečdalis. Jeigu apdraustajam gimsta du ir daugiau vaikų ir jis yra šių vaikų priežiūros atostogose, motinystės (tėvystės) pašalpa didinama, atsižvelgiant į vienu metu gimusių vaikų skaičių (gimus dvynukams - 2 kartus, gimus trynukams - 3 kartus ir t.t.), tačiau mokama bendra pašalpų suma negali būti didesnė kaip 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio.
	Įvaikintam vaikui	Įvaikintam vaikui, neatsižvelgiant į tai, kad jau buvo išmokėta išmoka gimusiam vaikui, skiriama 11 bazinių socialinių išmokų dydžio (1430 Lt / 414,16 Eur) vienkartinė išmoka.
	Išmoka vaikui	Bendrai gyvenančių asmenų auginamam ir (ar) globojamam vaikui, kuriam globa nustatyta šeimoje, nuo gimimo dienos iki 2 metų yra skiriama ir mokama 0,75 bazinės socialinės išmokos dydžio (97,5 Lt / 28,24 Eur) išmoka per mėnesį, jeigu vidutinės bendrai gyvenančių asmenų pajamos, vienam asmeniui per mėnesį yra mažesnės negu 1,5 valstybės remiamų pajamų dydžio (525 Lt / 152,05 Eur).
		Bendrai gyvenančių asmenų auginamam ir (ar) globojamam vaikui, kuriam globa (rūpyba) nustatyta šeimoje, yra skiriama ir mokama 0,4 bazinės socialinės išmokos dydžio (52 Lt / 15,06 Eur) išmoka per mėnesį, jeigu vidutinės bendrai gyvenančių asmenų pajamos vienam asmeniui per mėnesį yra mažesnės negu 1,5 valstybės remiamų pajamų dydžio (525 Lt / 152,05 Eur): *kai vaikas yra nuo 2 iki 7 metų; * kai vaikas yra nuo 7 iki 18 metų, jeigu bendrai gyvenantys asmenys augina ir (ar) šeimoje globoja tris ar daugiau vaikų. Išmoka vaikui mokama, kol kiekvienam vaikui sukaks 18 metų, jeigu vyresni kaip 18 metų vaikai mokosi pagal bendrojo ugdymo programą, pagal formaliojo profesinio mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti arba studijuoja aukštojoje mokykloje pagal dieninės studijų formos nuosekliųjų studijų programą ar nuolatinės studijų formos programą (įskaitant ir akademinių atostogų laikotarpį), bet ne ilgiau kaip iki jiems sukaks 24 metai.
	Išmoka privalomosios pradinės karo tarnybos kario vaikui	Kiekvienam privalomosios pradinės karo tarnybos kario vaikui jo tėvo ar motinos tarnybos laikotarpiu skiriama 1,5 bazinės socialinės išmokos dydžio (195 Lt / 56,48 Eur) išmoka per mėnesį. Jeigu privalomąją pradinę karo tarnybą tuo pačiu metu atlieka or vaiko tėvas, ir motina, išmokų vaikui skaičius nedidinamas.

	Globos (rūpybos) išmoka ir globos (rūpybos) išmokos tikslinis priedas	Kiekvienam vaikui, globojamam šeimoje, šeimynoje ar vaikų globos institucijoje, jo globos (rūpybos) laikotarpiu kas mėnesį mokama 4 bazinių socialinių išmokų dydžio (520 Lt / 150,61 Eur) globos (rūpybos) išmoka. Kai globojamam vaikui mokama našlaičio pensija ir (arba) periodinė išmoka jo išlaikymui, globos (rūpybos) išmokos dydis yra lygus skirtumui tarp 4 bazinių socialinių išmokų dydžio ir šių išmokų dydžio. Šeimynos vykdomai vaiko globai (rūpybai) užtikrinti už vaiką, kuriam globa (rūpyba) nustatyta šeimynoje, yra skiriamas ir kartą per mėnesį mokamas 4 bazinių socialinių išmokų dydžio (520 Lt / 150,61 Eur) globos (rūpybos) išmokos tikslinis priedas. Tais atvejais, kai globa nustatoma vaikui, kuriam dar nėra sukakę pusantrų metų, ir jeigu vienkartinė išmoka gimus vaikui už šį vaiką anksčiau nebuvo išmokėta, ši 11 bazinių socialinių išmokų dydžio (1430 Lt / 414,16 Eur) vienkartinė išmoka skiriama vaiko globėjui.
	Vienkartinė išmoka įsikurti	Asmeniui, pasibaigus jam nustatytai globai (rūpybai) dėl pilnametystės, emancipacijos ar santuokos sudarymo: skiriama 75 bazinių socialinių išmokų dydžio (9750 Lt / 2823,80 Eur) vienkartinė išmoka įsikurti. Ši išmoka grynaisiais pinigais neišmokama, išskyrus atvejus, kai lieka nepanaudota mažesnė negu 1 bazinės socialinės išmokos dydžio išmokos dalis, kuri gali būti išmokama grynaisiais pinigais pačiam išmokos gavėjui.
	Nepasiturintiems asmenim skiriama piniginė socialinė parama: **socialinė pašalpa;** **būsto šildymo išlaidų, geriamojo vandens išlaidų ir karšto vandens išlaidų kompensacijos**	Socialinės pašalpos dydis vienam gyvenančiam asmeniui, turinčiam teisę ją gauti, sudaro 100 procentų skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų vienam gyvenančiam asmeniui (350 Lt / 101,37 Eur) ir vidutinių vieno gyvenančio asmens pajamų per mėnesį. Bendrai gyvenantiems asmenims / asmeniui kompensuojama: • išlaidų už būsto naudingojo ploto, bet ne didesnio už nustatytą normatyvą, šildymą, atsižvelgiant į energijos ar kuro sąnaudas, bet ne didesnes už normatyvą, dalis, viršijanti 20 procentų skirtumo tarp bendrai gyvenančių asmenų arba vieno gyvenančio asmens pajamų ir VRP bendrai gyvenantiems asmenims arba vienam gyvenančiam asmeniui dydžio; • išlaidų už geriamojo vandens kiekį, bet ne didesnį už normatyvą, dalis, viršijanti 2 procentus bendrai gyvenančių asmenų arba vieno gyvenančio asmens pajamų; • išlaidų už karštą vandenį, kurio kiekis bei atskirų energijos ar kuro rūšių sąnaudos karštam vandeniui ne didesni už normatyvus, dalis, viršijanti 5 procentus bendrai gyvenančių asmenų arba vieno gyvenančio asmens pajamų.
	Socialinės paramos mokiniams	1. Mokiniai turi teisę į nemokamą maitinimą ir į paramą mokinio reikmenims įsigyti, jeigu vidutinės pajamos vienam iš bendrai gyvenančių asmenų ar vienam gyvenančiam asmeniui (toliau vadinama – vidutinės pajamos vienam asmeniui) per mėnesį yra mažesnės kaip 1,5 valstybės remiamų pajamų (toliau – VRP) dydžio (**525 Lt/152,05 Eur**); 2. Savivaldybės tarybos nustatytais atvejai, atsižvelgiant į bendrai gyvenančių asmenų ar vieno gyvenančio asmens gyvenimo sąlygas, mokiniai turi teisę į nemokamą maitinimą, jeigu vidutinės pajamos vienam asmeniui yra mažesnės kaip 2 VRP dydžiai (700 Lt/202,74 Eur); 3. Mokiniams, kurių vidutinės pajamos vienam asmeniui mažesnės nei 1,5 VRP dydžio (atskirais atvejais – 2 VRP dydžiai), gali būti skiriamas nemokamas maitinimas vasaros atostogų metu mokyklose organizuojamose dieninėse vasaros poilsio stovyklose.
	Laidojimo pašalpa	Vienkartinė 8 BSI dydžio (1040 Lt / 301,21 Eur) pašalpa skiriama mirusįjį asmenį laidojančiam asmeniui, kai miręs: Lietuvos Respublikoje nuolat gyvenantis asmuo; Lietuvos Respublikoje gyvenantis užsienietis, kuriam leidimas laikinai gyventi išduotas kaip ketinančiam dirbti aukštos profesinės kvalifikacijos reikalaujantį darbą; Lietuvos Respublikoje gyvenantis asmuo, įstatymų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikoje turintis pabėgėlio statusą; asmuo, kuriam vadovaujantis Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemų koordinavimo reglamentais turi būti taikomas Paramos mirties atveju įstatymas; Lietuvos Respublikoje gyvenantis užsienietis, kuriam išduotas leidimas laikinai gyventi ir leista dirbti Lietuvos Respublikoje ir kuris dirba Lietuvos Respublikoje arba dirbo ne trumpesnį kaip 6 mėnesių laikotarpį ir

		yra įsiregistravęs teritorinėje darbo biržoje kaip bedarbis.
	Parama ir lengvatos gausioms šeimoms (šeimoms, kuriose auga 3 ir daugiau vaikų)	Jeigu šeima augina ar globoja 3 ir daugiau vaikų, atsižvelgiant į pajamas (jei kiekvienam šeimos nariui tenka mažiau kaip 525 Lt pajamų per mėnesį), vaikui nuo 7 iki 18 metų skiriama 0,4 bazinės socialinės išmokos dydžio (52 Lt) periodinė išmoka vaikui. Išmoka mokama, kol kiekvienam vaikui sukaks 18 metų, jeigu šių bendrai gyvenančių asmenų vyresni kaip 18 metų vaikai ar buvę šeimoje globojami vaikai mokosi pagal bendrojo ugdymo programą, pagal formaliojo profesinio mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti arba studijuoja aukštojoje mokykloje pagal dieninės studijų formos nuosekliųjų studijų programą ar nuolatinės studijų formos programą (įskaitant ir akademinių atostogų laikotarpį), bet ne ilgiau kaip iki jiems sukaks 24 metai.
		Savivaldybės, kurioje priimamas sprendimas dėl socialinės paramos mokiniams skyrimo, tarybos nustatytais atvejais (ligos, nelaimingo atsitikimo, netekus maitintojo, kai bendrai gyvenantys asmenys augina 3 ir daugiau vaikų ar vaikus augina neįgalūs asmenys ir kt.), atsižvelgiant į bendrai gyvenančių asmenų arba vieno gyvenančio asmens gyvenimo sąlygas, mokiniai turi teisę į nemokamą maitinimą, jeigu vidutinės pajamos vienam asmeniui per mėnesį yra mažesnės kaip 2 VRP dydžiai (700 Lt).
		Užmokestis už vaikų išlaikymą ikimokyklinėse įstaigose (išskyrus nevalstybines) mažinamas 50 proc.
		20 procentų subsidija, suteikto būsto kredito (ar būsto kredito likučio) sumos būsto kredito daliai apmokėti, teikiama šeimoms auginančios tris ar daugiau vaikų (įvaikių), jeigu jie gavo valstybės remiamą būsto kreditą iš bankams pagal savivaldybes nustatyto valstybės remiamo būsto kredito limito bei jų Gyventojų turto deklaravimo įstatymo nustatyta tvarka deklaruotas turimas turtas ir gautos pajamos už vienus metus (12 paskutinių mėnesių) prieš prašymo suteikti valstybės paramą padavimo dieną yra mažesni už pajamas ir turtą, kurių didžiausius dydžius nustato Vyriausybė, ir jeigu jie įsigyja pirmąjį tinkamą būstą Lietuvos Respublikos teritorijoje. Savivaldybės gyvenamosios patalpos savivaldybės tarybos nustatyta tvarka išnuomojamos ir neįrašytoms į šeimų, auginančių tris ar daugiau vaikų (įvaikių) sąrašus, šeimoms, auginančioms penkis ir daugiau vaikų, ir šeimoms, kurioms vienu kartu gimsta trys ar daugiau vaikų, jeigu jie Lietuvos Respublikos teritorijoje nuosavybės teise neturi kito tinkamo gyventi būsto.
		Teisė į Lietuvos Respublikos antrojo laipsnio valstybinę pensiją numatyta motinoms, pagimdžiusioms ir išauginusioms iki 8 metų bei gerai išauklėjusioms 5 ir daugiau vaikų, jeigu jos yra sukakusios Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme nustatytą senatvės pensijos amžių arba yra pripažintos netekusiomis 60 procentų ir daugiau darbingumo. Šias pensijas skiria Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinių pensijų skyrimo komisija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos savivaldybių administracijų teikimu, jei motina bei jos išauginti vaikai atitinka Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatuose, patvirtintuose Vyriausybės 2007 m. kovo 14 d. nutarimu Nr. 255 apibrėžtus daugiavaikių motinų elgesio vertinimo ir jų vaikų gero išauklėjimo kriterijus ir sąlygas teisei į antrojo laipsnio valstybinę pensiją nustatyti. Dėl šių valstybinių pensijų skyrimo daugiavaikės motinos turėtų kreiptis į savivaldybės administraciją pagal gyvenamąją vietą. Pensijos dydis 400 litų.

		Šalpos kompensacijos skiriamos motinoms, kurios iki 1995 metų sausio 1 d. pagimdė 5 ar daugiau vaikų ir išaugino juos iki 8 metų bei sukako 5 metais mažesnį už senatvės pensijos amžių ar yra pripažintos nedarbingomis ar iš dalies darbingomis, netekusiomis 60 procentų ir daugiau darbingumo. Šalpos kompensacijos mokamos tol, kol daugiavaikės motinos įgyja teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją, valstybinę pensiją ir kt., išskyrus valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją. Dėl šalpos kompensacijos daugiavaikės motinos turėtų kreiptis į savivaldybės administraciją pagal gyvenamąją vietą. Dydis 540 Lt (1,5 valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos)

(Socialinė parama šeimoms ir vaikams, 2014)

3 PRIEDAS

ANKETINĖS APKLAUSOS KLAUSIMAI

1. PRITARIATE AR NEPRITARIATE ŠIEMS TEIGINIAMS?

	Labai pritariu	Pri-tariu	Nei pritariu, nei nepritariu	Nepri-tariu	Labai nepritariu	*Sunku pasakyti*
a. Dirbanti mama gali sukurti tokius pat šiltus ir tvirtus santykius su savo vaikais kaip ir nedirbanti mama	1	2	3	4	5	*8*
b. Labai tikėtina, kad ikimokyklinio amžiaus vaikas kentės, jei jo mama dirba	1	2	3	4	5	*8*
c. Apskritai, šeimyninis gyvenimas nukenčia, kai moteris dirba visą darbo dieną	1	2	3	4	5	*8*
d. Turėti darbą yra gerai, bet iš tikrųjų dauguma moterų norėtų šeimininkauti namuose ir rūpintis vaikais	1	2	3	4	5	*8*
e. Namų šeimininkėmis esančios moterys patenkintos gyvenimu lygiai taip pat, kaip ir dirbančios apmokamą darbą	1	2	3	4	5	*8*

2. PRITARIATE AR NEPRITARIATE ŠIEMS TEIGINIAMS?

	Labai pritariu	Pritariu	Nei pritariu, nei nepritariu	Nepri-tariu	Labai nepritariu	*Sunku pasakyti*
a. Šeimos pajamas turėtų uždirbti ir vyras, ir moteris	1	2	3	4	5	*8*
b. Vyro pareiga – uždirbti pinigus, o moters pareiga – prižiūrėti namus ir šeimą	1	2	3	4	5	*8*

3. KAIP MANOTE, MOTERYS TURĖTŲ DIRBTI VISĄ DARBO DIENĄ, NE VISĄ DARBO DIENĄ, AR IŠ VISO NEDIRBTI... /

	Dirbti visą darbo dieną	Dirbti ne visą darbo dieną	Likti namuose	*Sunku pasakyti*
a. ... kai turi ikimokyklinio amžiaus vaikų?	1	2	3	*8*
b. ... o kai jauniausias vaikas pradeda lankyti mokyklą?	1	2	3	*8*

4. VAIKAI GALI AUGTI SKIRTINGO TIPO ŠEIMOSE. PRITARIATE AR NEPRITARIATE ŠIEMS TEIGINIAMS? /

	Labai pritariu	Prita-riu	Nei pritariu, nei nepritariu	Nepri-tariu	Labai nepritariu	*Sunku pasakyti*
a. Vienas tėvas arba viena motina gali užauginti vaiką taip pat gerai, kaip ir abu tėvai kartu	1	2	3	4	5	*8*

5. APSKRITAI, KAIP MANOTE, KOKS TURĖTŲ BŪTI IDEALUS VAIKŲ SKAIČIUS ŠEIMOJE?

<RAŠYTI VAIKŲ SKAIČIŲ> |___|___|

98. Sunku pasakyti

6. DABAR ĮSIVAIZDUOKITE VISĄ DARBO DIENĄ DIRBANČIĄ PORĄ, KURI SUSILAUKIA NAUJAGIMIO. VIENAS IŠ POROS KURIAM LAIKUI NUSTOJA DIRBTI, KAD PASIRŪPINTŲ VAIKU. KAIP MANOTE, AR TURĖTŲ BŪTI GALIMYBĖ IŠEITI APMOKAMŲ VAIKO AUGINIMO ATOSTOGŲ, IR JEI TAIP, KIEK MĖNESIŲ JOS TURĖTŲ TRUKTI? ***/ĮRAŠYKITE MĖNESIŲ SKAIČIŲ AR PAŽYMĖKITE***

<ĮRAŠYTI MĖNESIŲ SKAIČIŲ> Taip, |___|___| mėnesių

96.	Ne, apmokamų atostogų neturėtų būti	
98.	*Nežino*	

7. VIS DAR GALVODAMI APIE TĄ PAČIĄ PORĄ, ATSAKYKITE, KAIP ŠIAS ATOSTOGAS TURĖTŲ PASIDALINTI MOTINA IR TĖVAS, JEI ABU YRA PANAŠIOJE DARBINĖJE SITUACIJOJE IR ABU GALI IŠEITI VAIKO AUGINIMO ATOSTOGŲ?

1.	Motina turėtų visam laikotarpiui išeiti apmokam ų vaiko auginimo atostogų, o tėvas visai neturėtų jų imti
2.	Motina turėtų imti didžiąją dalį apmokamų vaiko auginimo atostogų, o dalį atostogų turėtų imti tėvas
3.	Motina ir tėvas turėtų imti vienodą dalį vaiko auginimo atostogų
4.	Tėvas turėtų imti didžiąją dalį apmokamų vaiko auginimo atostogų, o dalį atostogų turėtų imti motina

5.	Tėvas turėtų visam laikotarpiui išeiti apmokam ų vaiko auginimo atostogų, o motina visai neturėtų jų imti
8.	*Sunku pasakyti*

8. ĮSIVAIZDUOKITE ŠEIMĄ, TURINČIĄ IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ. KAIP, JŪSŲ NUOMONE, JIEMS GERIAUSIA DERINTI ŠEIMYNINĮ GYVENIMĄ IR DARBĄ?

1.	Motina lieka namuose, o tėvas dirba visą darbo dieną
2.	Motina dirba ne visą darbo dieną, o tėvas dirba visą darbo dieną
3.	Ir motina, ir tėvas dirba visą darbo dieną
4.	Abu, motina ir tėvas, dirba ne visą darbo dieną
5.	Tėvas dirba ne visą darbo dieną, o motina dirba visą darbo dieną
6.	Tėvas lieka namuose, o motina dirba visą darbo dieną
8.	*Sunku pasakyti*

9. O, JŪSŲ NUOMONE, KURIS IŠ ŠIŲ VARIANTŲ YRA MAŽIAUSIAI PRIIMTINAS

1.	Motina lieka namuose, o tėvas dirba visą darbo dieną
2.	Motina dirba ne visą darbo dieną, o tėvas dirba visą darbo dieną
3.	Abu, motina ir tėvas, dirba visą darbo dieną
4.	Abu, motina ir tėvas, dirba ne visą darbo dieną
5.	Tėvas dirba ne visą darbo dieną, o motina dirba visą darbo dieną
6.	Tėvas lieka namuose, o motina dirba visą darbo dieną
8.	*Sunku pasakyti*

10. ŽMONĖS SKIRTINGAI ĮSIVAIZDUOJA IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ PRIEŽIŪRĄ. KAS, JŪSŲ NUOMONE, PIRMIAUSIA TURĖTŲ JUOS PRIŽIŪRĖTI?

1.	Šeimos nariai
2.	Valstybinės įstaigos (pvz., lopšeliai, darželiai ir kitos ikimokyklinio ugdymo įstaigos)
3.	Pelno nesiekiančios organizacijos (pvz., labdaros organizacijos, bažnyčios/religinės organizacijos)
4.	Privatūs vaikų priežiūros teikėjai (pvz., privatūs vaikų darželiai, auklės)
5.	Darbdaviai
8.	*Sunku pasakyti*

SOCIALINĖS DEMOGRAFINĖS CHARAKTERISTIKOS

11. RESPONDENTO LYTIS

1. Vyras 2. Moteris

12. KIEK JUMS METŲ?

<ĮRAŠYTI METŲ SKAIČIŲ> |___|___|___|

1.	Dirbu apmokamą darbą (esu samdomas/-a darbuotojas/-a, dirbu savarankiškai ar šeimos versle)
2.	Esu bedarbis/-ė ir ieškau darbo
3.	Mokausi (išskyrus tuos atvejus, kai už studijas mok ėjo darbdavys) arba esu akademinėse, vasaros ar pan. atostogose
4.	Esu praktikantas/-ė ar stažuotojas/-a
5.	Sergu ilgalaike (lėtine) liga arba turiu negalią
6.	Esu pensininkas/-ė
7.	Užsiimu namų ruoša, prižiūriu namus, vaikus ar kitus asmenis
8.	Atlieku privalomąją ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą
9.	Kita

(Butkevičienė ir kt., 2013)

4 PRIEDAS

INTERVIU KLAUSIMYNAS

1. Ar pritariate nuomonei, kad „Vyro pareiga – uždirbti pinigus, o moters pareiga – prižiūrėti namus ir šeimą“? Kodėl pritariate (nepritariate)?

2. Ar pritariate nuomonei, kad „Šeimos pajamas turėtų uždirbti ir vyras ir moteris“? Kodėl pritariate (nepritariate)?

3. Kaip turėtų būti derinamas šeimyninis gyvenimas su darbu, kai yra ikimokyklinio amžiaus vaikų?

4. Ar pritariate/ nepritariate teiginiams, kodėl?:

*Dirbanti mama gali sukurti tokius pat šiltus ir tvirtus santykius su savo vaikais kaip ir nedirbanti mama

*Labai tikėtina, kad ikimokyklinio amžiaus vaikas kentės, jei jo mama dirba

*Apskritai, šeimyninis gyvenimas nukenčia, kai moteris dirba visą darbo dieną

*Turėti darbą yra gerai, bet iš tikrųjų dauguma moterų norėtų šeimininkauti namuose ir rūpintis vaikais

*Namų šeimininkėmis esančios moterys patenkintos gyvenimu lygiai taip pat, kaip ir dirbančios apmokamą darbą

5. Ar jūsų darbovietėje sudaryta galimybė naudotis LR darbo kodekse apibrėžtomis lanksčiomis darbo formomis?

-Ar darbo tvarkos taisyklėse nustatyta skirtinga kasdienio darbo pradžia ir pabaiga? Jei taip, ar naudojatės šia galimybe? (Prašau paaiškinti naudojimosi (nesinaudojimo) priežastis).

-Ar darbo tvarkos taisyklėse numatyta galimybė dirbti ne visą darbo dieną? Jei taip, ar naudojatės šia galimybe? (Prašau paaiškinti naudojimosi (nesinaudojimo) priežastis).

-Ar darbo tvarkos taisyklėse numatyta tvarka, leidžianti asmeniui už sulygtą darbo užmokestį dirbti namuose (namudinis darbas)? Jei taip, ar naudojatės šia galimybe? (Prašau paaiškinti naudojimosi (nesinaudojimo) priežastis).

6. LR Darbo kodekse yra numatytas atostogų darbuotojui suteikimo paketas. Kurios iš trijų išskirtų atostogų rūšių (nėštumo ir gimdymo atostogos, tėvystės atostogos ir atostogos vaikui prižiūrėti) jūsų manymu yra reikšmingiausios šeimai bei kurios yra palankiausios derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus? Ar jūsų darbovietėje sudarytos sąlygos pasinaudoti minėtomis atostogomis? Ką manote apie šių atostogų trukmę?

7. LR Darbo kodekse yra numatyta galimybė papildomų poilsio dienų suteikimui (poilsio diena (-os) darbuotojams auginantiems vaikus; laisvadieniai santuokos sudarymui). Ar jūsų darbovietėje yra tokia praktika? Ar teko pasinaudoti šia galimybe? Kokia jūsų nuomonė apie šių priemonių naudą?

8. Kokia jūsų nuomonė apie Lietuvoje egzistuojančią paslaugų šeimai sistemą? Kokios paslaugos reikalingiausios jūsų šeimai? Kurių paslaugų pasigendate jūs ir jūsų šeima? Kurių paslaugų kokybė jus tenkina, kurių netenkina ir kodėl?

9. Kokia jūsų nuomonė apie Lietuvoje taikomą finansinę paramą?

10. Kaip vertinate šalyje vykdomą šeimos politiką?